

Cosmin Perța versei 3

Kurdy Fehér János: Használati útmutató (versciklus) 9

Ismeretlen japán költő: Út egyenesen (vers és kép) 13

Háy János versei 18

Schneller Dóra: Artaud és Balthus (tanulmány) 22

Gaál József: Metaarchaizmus – mint alkotásfilozófia (esszé) 35

Szeifert Judit: Archaikonok, protézismetaforák

(Gaál József metafizikus archaizmusa) 38

Antal Balázs: Mamamagyarország (vers) 43

Kosztolánczy Tibor: Omega 5., Pedagógia (kisprózák) 46

Györe Balázs versei 51

Kakuk Tamás: A regényíró megtalált életei

(Györe Balázs: *Amerikai grafit*) 53

Deczki Sarolta: Félúton mindenhova (Antal Balázs: *Le*) 56

Balogh Ákos: A szegény kisgyermek panaszai reloaded

(Antal Balázs: *Vad*) 61

Csuday Csaba: Például Punta Cana... (próza) 65

Dobai Lili: Lilikoi (próza) 70

Kertai Csenger: Sátrat nyitni a Napra (vers) 75

Illés Renáta versei 77

Kondor Vilmos: Cukorborsó Rezső kétpengőse (1. rész) 81

A borítón és a lapzárókon Gaál József munkái

E számunk szerzői:

André Ferenc költő, fordító (Kolozsvár), Antal Balázs költő, prózaíró (Nyíregyháza), Balogh Ákos kritikus (Bp.), Csuday Csaba költő, fordító (Bp.), Deczki Sarolta filozófus, irodalomtörténész (Budapest), Dobai Lili író, költő (Bp.), Gaál József képzőművész (Bp.), Györe Balázs költő, író (Bp.), Háty János költő, író, drámaíró (Bp.), Illés Renáta költő (Bp.), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kertai Csenger költő (Bp.), Kondor Vilmos író (Bp.), Kosztolánczy Tibor író, irodalomtörténész (Bp.), Kurdy Fehér János költő, esszéista (Kosd), Perța, Cosmin költő (Románia), Schneller Dóra esztéta, fordító (Bp.), Szeifert Judit képzőművész (Bp.),

A ZÖLD A REMÉNY SZÍNE

Verdele e culoarea speranței

Gyorsan távolodom.

Hamarosan túl messzire jutok, hogy visszatérhessek
ennek az életnek az idejébe.

És már nem is érdekel, hogy van-e odaát valami.

Az országban, ahol egy élő embert halottnak nyilvánítanak
és nem tudja bebizonyítani az igazságszolgáltatásnak, hogy él,
ahol fel akartuk építeni a nyugalom & a megbékélés várait
és csomborillatba akarunk rejtőzni,
megismertem a halált.

Bátorság- és ellenállás-tartalékaim egyre fogynak,
hátravetett pillantásaim egyre hosszabbak,
egyre nagyobbak a megbánások és tehetetlenebbek a mozdulatok.
Néha izzadtan ébredek álmomból,
óvatosan a völgybe gördülök, málnabokrok közé,
és a szél hóbertos szirmokat szór a hajamba.

Döntsünk le egy ajtót, egy tabut, egy kánont. Egy kirakatot.
Döntsünk le valamit ezekben az emberekben, akiket annyira elszakít
a rutin & az alázat.

Döntsük le a világképünket, fejlődjünk,
takarjuk el a plafongerendára kötéllel felhúzott,
megkínzott kutya látványát –
az igazi valóságot.

És ne óvjuk magunk a szavaktól, ne legyünk képmutatók,
ne tegyünk úgy, mintha már nem érdekelne,
hogyan nem tehetünk semmit.

4 Túl sok elképzelésünk van a végzet mezejéről,
ahol apró és egyenlő emberek ugyanazt a dolgot művelik a végtelen-
ségig.

Boldogak. Olyan boldogak. Olyan érzéketlenek, olyan durvák.
Egy társadalom, amely megöli a nem alkalmazkodókat, egy tömeg,
amely megfojtja
a lázongókat és vérszomjasan üldözi a kirekesztetteket.

És megint itt vagyok én, ebben a világban, amely szubverzív elhiva-
tottságában,
szélsőséges a tettlegességben és a visszautasításban. Láttam egy
fényképet,
amin néhány gyerek gyűjti a szénát a dombokon – én 9-14 évesen.
Egy apró darab sem maradt abból a világból
az erőszak új világában.
Egyetlen pontos emlék sem, ami enyhítené a szörnyű végzet képzetét.

Egy szétszakadt család, egy bizonytalan sors, párszáz könyv
sétálgat a városban, mint egy majdnem leigázott test kiterjesztései.
Létezik bármi, amit érdemes birtokolni? Létezik bármi, amiért megéri?
Elbuktam mindenben, amiben hittem és amiben elhatároztam,
hogyan hiszek a végsőkéig.

Néha verejtékben ébrednek, kinyújtom a kezem elmúlt
dolgok látványa felé,

elpárolgott testek melege felé, lények szeretete
felé, akiket megöltem.

Látványom, a lélegzettel együtt, porrá zúzva hever szanaszét a
szobában.

Kinyújtom a kezem és nincs már ott semmi.

Törjük meg a nyelvezetet & a szenvedést. Mondjuk ki, amit gondolunk.
Vállaljuk fel magunk, hogy ne vesszünk el, hogy legyen szegény,
hogyan ne gyilkoljunk többet.

Hogy ne... üvegszilánkok a tenyérbőr alatt.

A szép, nagy gyertyatartó a palotában
leesett és eltört.

6 Többféleképp történhet: leszakad egyik füled,
 bezárnak egy szobába,
valaki arcon üt, megbetegedsz,
 épületek és tömbházak omlanak össze,
és utcák szakadnak szét, valaki első pasija leszél,
 te vezeted a kínzásokat,
el kell búcsúznod a legkedvesebb
 emberektől,
három golyót kapsz a gyomrodba és túléled,
nap mint nap a tükörbe nézel, hogy bocsánatot kérj, megcsúszol a
 havon,
 eldőlsz,
feleség leszél, és talán gyerekeid is lesznek, megöröklöd valaki bő-
 röndjét,
 aki meghalt Auschwitzban,
meghalsz Auschwitzban, betörsz egy kirakatüveget,
 egy háború előtt születesz meg,
elintéz a lepra, gombamérgezést kapsz,
 széthasítják a szíved, rád találnak
a bűvőhelyeden, megöl egy gyilkos, rákényszerítenek a szüleid,
 hogy klarinétozz,
elszöksz Amerikába, megöregedsz, a kertedben kinő
 egy Sztálin-szobor,
elszaporodik húsodban a gyűlölet & a félelem, verejtékben fürdesz,
 nem leszél hős,
szarul táncolsz, véget ér, mindent homokkal tisztítasz,
 bűnös leszél, kelések nőnek a szárnyaidra,
bekrepálnak a szerveid, fáj a segged, szarkasztikus leszél,
 nem jön össze a kajád,
sírész, egyedül maradsz, és nem nevelsz gyereket.

BRAIN MAP

7

Mindenkinek vannak pillanatai,
amikor komolyan gondolkodik és tisztán látja
a mélységet.

Mindenki félni kezd a tehetetlenségtől,
az előre megfontolt kudarctól,
a vékony vonaltól a valami és a semmi közt.

Egy kísérlethez agytérképet készítettem
és feljegyeztem az agy apró részeire:
itt van a hely, ahol megtanulok örülni,

itt a hely, ahol sírok, itt a hely, ahol mielőbb meg akarok halni,
itt a hely, ahol a túlélésre gondolok,
itt a hely, ahol iszom és cigizek,

itt a hely, ahol nem értem, miért írok,
itt a hely, ahol sajnálom, itt a hely, ahol azt kívánom,
hogymég valami más lettem volna,

itt a hely, ahol van egy házam, itt a hely, ahol
nincs már semmim, itt a hely, ahol emlékszem az első csókra,
itt a hely, ahol szeretek, itt a hely, itt vagy te.

Inkább ne beszélj magadról, inkább csendben folytasd
a projektjeid. Inkább hallgass teljesen. Inkább egyáltalán ne beszélj.
Inkább ne is léteznél. Inkább kezdenél valami jót az életeddel.

Ezt már nem írtam fel az agytérképemre. És nem
ambícióhiányról vagy erőtlenségről van szó. És képzelődésről
vagy tévesztésről sincs szó,

hanem egy óriási madárról, aki szárnyával a teljes eget
 kitakarja felettünk,
 egy éles rikoltásról, ami betölti füleid, az első órától kezdve,
 az elhagyatottságról,

a felébredésről egy világban, amit csak részlegesen ismersz,
 amire nem bírsz rákapcsolódní, amivel nem tudsz kommunikálni,
 ami folyton vár valamire. Valamire, amit te már nem adhatsz meg.

Sosem tudtál megadni.
 Nem rólam vagy rólad van szó, hanem százakról, mint te vagy én,
 nem a hiányomról és a tehetetlenségemről, és a meg nem értésemről,

és az alkalmazkodóképtelenségemről és a frusztrációmról és a fájdalom-
 mamról és
 a szerlememről és a félelmemről és a nyugalmamról.
 Hanem arról, amit már nem tudok kifejezni.

Sok idővel ezelőtt,
 valahol egy vonaton
 azt mondta valaki:

Amikor úgy érzed, nem bírod,
 nézz a világra,
 mintha ebből a vonatablaktól néznéd.

Készítettem magamnak egy agytérképet,
 és feljegyeztem apró részeire
 mindenféle félelmeket.

Egyik részre azt írtam kicsiben,
 olvashatatlanul,
 itt van a hely, ahová nem térek vissza soha.

(Fordította: André Ferenc)

Cosmin Perța román költő, prózaíró. 1982-ben született Felsővisóban (Vișeu de Sus), Máramaros megyében, a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte tanulmányait, majd Bukaresti Egyetemen szerzett mesteri fokozatot kortárs irodalomból. PhD disszertációját a kelet-európai fantasy irodalomból írta. Hat kötete és öt regénye jelent meg. 2014-ben a Legjobb Fiatal Romániai Prózaíró díjjal tüntették ki. Szövegei 13 nyelven jelentek meg. A fenti versek legújabb kötetében találhatóak, amelynek címe: *Cântec de leagăn pentru generația mea (Altatódal a generációmért)*, Paralela 45 kiadó, Pitești, 2018).

HASZNÁLATI ÚTMUTATÓ

EGY [A KAPCSOLÓ]

Álmomban az isten-nő-gép átnézett rajtam:
látta, szeretkezésünk után elhagyom őt és visszatérek
korábbi életemhez. Illatos és fényes a bőrod, de idegen
az öled szaga – így fejeztem ki, ami elkerülhetetlen.

Vettem egy nagy levegőt, ellöktem magam a fenékről.
Míg a felszín felé áramoltam ellazítottam a hasfalam, és
megszámoltam a kapcsolókat, amit összetorlódásunkkor
belém ültetett. Az egyiktől tisztán éreztem őt,

bár messze volt, tudtam nagyon távol, évmilliókra
kerültem tőle, mert ahol vártak rám, még
nem fejeztem be, amit elkezdtem. Szabadon

ébredtem. Kint voltam a sivatagban, egy középkorú
szerzetes kőtornyában. Még várnom kellett,
túl voltam valamin, de még nem benne, ami jön.

KETTŐ [A VÍZ]

10

Február tizenhataladikán, reggel hatkor felkeltem.
Felhúztam a redőnyöket, kinyitottam az ablakokat,
a teraszajtót, kiszellőztettem. Vízet forraltam, bekapcsoltam
a szaunát, letöröltem a cipőimet, a vizet

hetven fokra visszahűtöttem, az ablakokat becsuktam,
a zöldteát leöntöttem. A párologtatókat a maradék
vízzel feltöltöttem, olajat csepegtettem a gyertyacsonkra,
a csésze mellé a naplót elhelyeztem. Szaunáztam

a kő illatú félhomályban. A friss hóban ledörzsöltem
a testemet, tizenhat fokos vízben lezuhanyoztam.
Végig követtem a nyomaimat a házban: még

hat sem voltam, amikor megrepedt az udvari ablak
tartógerendája, amit feljegyeztem. A cetlit a padlásra vittem,
jobb felől az ötvennegyedik cserép alatt elrejtettem.

HÁROM [A VÉR]

A harmóniára való törekvésem nagy kényszer.
Elutasítással nem tudok kitérni előle: ha ki akarom
kerülni, beleveszek egy kínosabb hazugságba. A szolgának,
ha már megtörténtem, vissza kell vonulnia,

ám csálni is képes, és ott marad. Ő az első betegség,
a tüdő. Egy faragatlan szolgáló képét mutatja, aki elkerüli
a körültekintő szolgálatot, ami a kötelessége.
Mi ez a nyögés? Merre megyek?

A vér felé, ami émelyítő és kiragad
nyugalmamból. A torkom megtelik vérrel. Émelyítő
gondolatfelhő lepi el a testemet, amit hasonlónak

vélek önmagam új formájához. A világba
érkezve az abszolút már nem egyéb,
mint egy a többi ismeret közül.

NÉGY [AUFGA]

A nehézségem: a teljesen elveszett bizonyosság.
A faragott tárgy és a köd megkülönböztetése.
Végigrohanok egy területen, melyet a belőlem
feltörő képek töltenek be. Mindkét végén

11

átláthatatlan, gomolygó, vagy épp ritkuló
határmezsgye. Arra ösztökélem magam,
hogy megjegyezzem, amit látok, hogy felidézhető
pontokkal a tárgyakhoz hasonlóan leírom, hogy

mi ez. Mire belátom a feladat képtelenségét
eszembe jut a megoldás: vizet öntök a színpadra,
a tócsát összekötöm a konnectorral, beletérdelek.

A hátam mögött egy égbe nyúló jelző kő.
Mellettem szürke farkaskutya.
A nézők lassan rájönnek. A címe: Chöd.

(Du bist die Aufgabe. Franz Kafka)

12 ÖT [JEGYZETEK A CSELEKVÉSHEZ]

Egy jó kiállítás izgalmas megnyitóval veszi kezdetét, és bár senki sem kérdi, mégis válaszol a tömegnek, hogy miért a művészet, és mit mondhatunk róla.

Witold Gombrowicz szerint a forma elsőbbsége.
JWG szerint Uhrform. Alexander Humboldt megfordította a forma kérdést, és a Kozmosz leírásában bentről előállította a külső természetet: sorolom az érveket.

Miért írsz, kérdezi a FormaTanárNő-ként ismert zöldharisnya. Nem vár kifejtést, teszi a dolgát. Szerinte az írás, az első realista portré döbbenetéből fakad. Az ágy feletti tükrön feliratok:

Ki festette az első portrét? Hol ér véget Parmenidész?
Ki tudja a piramisok titkát? A legkisebb egységet?
A legnagyobbat? A belsőt. A külsőt. Hogy ne halj. Hogy élj!

Lehatárolhatatlan a SzóForrás, bár számolatlan alak jön az ÍrásMúltból, mégsem nyomasztó, inkább felkavaró és érzéki, amint a torkomban érzem (mondja), hogy milyenek is voltak, akik írtak (részben tudjuk), mi az írás (alig tudjuk).

1978-ban olvastam először T.S. Eliot *Átokföldjét* (mondja). Amit akkor éreztem, az mindig velem maradt, ha életszerűt léptem egy mű nyitotta résben.

ÚT EGYENESEN

*5 négy soros egy öreg kínai modorában
Az egykori vasútvonal Mátraszentimre és Szalajkaház között*

1.

régi nyomvonalrohanaz enyészpont felé
süllyedőúton talpfák hullámszanak minél
távolabbbfelhabzóavart takar be a hiányzó
sínek fémes olajos szagától izamoslevegő

2.
milyena fák közöttihalk fűszálak alatt
növekedésegyszáraz ág roppanása vagy
14 amikor hulló levél sikknaz úton ami
nincsennem volt nem leszjárható soha

3.
kövehullanaksötét árkokból a fák
ágaira óvatosan rátűzött lepelbe az ég
alatti út réges-régmásik hídon vezet
átvív helyett csak csend csordogál

15

4.

csermelyből fakadhat a gondolat hogy
minden önmagában tükröződik kidőlt
fa hajol Narkisszoszként egy pocsolya
fölsége csak kidőlt fát lát maga helyett

16

5.
minden visszafordul majd magábfák
a fákba korhadnak az erdőt erdő növi
újra be a táj képébe fordula táj képe
az útba ahol elveszett minden irány

17

KILENC ÓRA NEGYVEN

Megnevez, karjába vesz,
felnevel,
aztán ott felejt,
rosszabb, ha direkt,
de az sem jó, ha véletlen,
ahol nincs meleg paplan,
sem hideg vermek,
ahol nem simogatnak,
de nem is vernek,
ahol anya tejet nem tölt,
apa kenyeret nem szel,
ahol mások döntik el,
hogy kilenc óra negyventől
nem leszel.

STRAND

Éreztem a gyerekek szagát,
ahogy száradnak a napon.
Érzed,
szaga van a múltnak.
Kérdeztem, de egyedül.
Egyedül voltam.
Azok a gyerekek,
az a szag,
az az anyuka
nem volt már,
csak a múltban.

MINDENT KI

Mindent kipakolok onnét.
Azt a ruhát is, amiben
szerettem, hogy élt.
A teste, a kezem nyoma,
ez volt az otthonom
és az otthona,
ahol nekem adta,
s most kukába
pakolom, mindenét.

KOCKA

Elindítom
ezt a napot,
amit épp indítani
nem volt kedvem.
Szeretni,
kít és minek.
A kocka el van vetve,
de nem terem,
csak egy újabb napot.

NEVETSÉGES

20

Nevetséges, ahogy sír egy férfi.

Kerítésnek dől.

Nevetséges, ahogy sír egy férfi.

Ágyon gubbaszt.

Nevetséges, ahogy sír egy férfi.

A mosógép előtt.

Nevetséges, ahogy sír egy férfi.

A szobában megy a tévé.

Nevetséges, ahogy sír egy férfi,

azt mondja miért,

miért, miért, miért,

és egy már nem élő

emberre gondol,

mért hagyta el.

Nevetséges, ahogy sír egy férfi.

NÉPDAL

Kisfiam,

nem nézel ki jól.

Hogy nézzen ki,

akinek halva van

a felesége.

NAPRENDSZER

21

Egy naprendszer,
ahol nap nincsen,
a bolygók össze-
vissza járnak,
bőrük sincsen, fáj,
amikor súrolja őket,
ami nincsen,
jobb ha ütköznek,
de nem ütközhet,
ami nincsen.

Egy naprendszer,
ahol nap nincsen,
hogyan lehetne hold,
sötétben bolyong
mindenki, aki
valaha volt.

Egy naprendszer,
ahol nem látszik,
hogyan van-e bármi,
és az, ami nincs,
sehol nem hiányzik.

Egy naprendszer,
ahol a vándorra
nem vár kincs,
ahol minden
össze van törve,
vagy nincs.

Balthus születésének századik évfordulója alkalmából, 2008-ban megjelent egy fontos és hiánypótló könyv *Balthus. Privát portrék*¹ címmel Svájcban, ahol Balthus élete utolsó éveiben élt. Ebben a könyvben Balthus szeretteinek

22 Schneller Dóra

ARTAUD ÉS BALTHUS

viszsaemlékezésein kívül számos írás (kritika, esszé, vers) található azoktól az íróktól, akik fontosnak tartották a huszadik századi európai figuratív festészet egyik meghatá-

rozó alakjának életművét, és azoktól, akiket megihletett a festészete. Ezek között az írók között találjuk Antonin Artaud-t, Albert Camus-t, René Chart, Pierre Jean Jouve-ot, Pierre Klossovskit, André Pieyre de Mandiargues-ot és Jean Starobinskit.

Az írók és a költők Balthus pályakezdésétől fogva élénkebben érdeklődtek festészete iránt, mint a művészeti kritikusok vagy a művészettörténészek. Ennek egyik oka talán az, hogy Balthus soha nem tartozott semmilyen festészeti irányzathoz, izmushoz, soha nem érdekelték az éppen divatosnak ítélt áramlatok és mozgalmak. Festészete csak látszólag, első pillantásra mondható realistának, valójában azonban már-már a hipperrealizmust előlegezi meg, a külsőségek mögött pedig mintha Erzsébet-kori drámák játszódnának le. Jean Starobinski szerint Balthus festészetét elsősorban az jellemzi, hogy „[l]egyen szó akár a tájról, akár a kompozícióról, a tárgyak és az emberek mindig különös utalások a lélek valóságaira. Történik valami a külsőségek mögött, és ebből az eseményből mindig intenzív, mindig természetfeletti, arany-sárga, sápadt fény sugárzik.”²

A Balthusre emlékező könyvben több írás is szerepel Antonin Artaud tollából. Ez nem véletlen, hiszen Artaud írta Balthus festészetéről az első, fontos, helytálló és elismerő kritikát 1934-ben, a festő első, párizsi kiállítása alkalmából. Később, mexikói útja során, majd a negyvenes években is, több esszét szentelt a lengyel származású festőművész műveinek bemutatására. Artaud és Balthus barátok voltak, barátságuk egészen Artaud 1948 márciusában bekövetkezett haláláig tartott. Artaud-nak elsősorban versei, színházi tárgyú írásai és grafikai ismertek. Kevésbé köztudott tény, hogy életében nagyon fontos szerepet játszott a festészet is: a húszas években művészeti kritikákat írt a Szalonokról, a Függetlenek kiállításairól, valamint Paolo Uccello és André Masson festészete által ihletett szürrealista prózaverseket. A harmincas évek első felében a színház teljes megújítására tett kísérletet színházi tárgyú esszéiben és a „kegyetlen színház” egyetlen előadásának, *A Cenci-ház*nak a rendezésével, amelynek díszleteit és jelmezeit Balthus készítette. A negyvenes években született a Van Gogh festészetéről írt kiváló esszé, de

a Balthusról írt befejezetlen esszék is ekkor íródtak. Tanulmányomban megkísérlem bemutatni és elemezni Artaud Balthusról írt kritikáját és esszéit, valamint kettejük közös színházi munkáját, az 1935-ben bemutatott *A Cenci-házat*.

Balthus 1908. február 29-én született Párizsban. Balthazar 23
Klossowski volt az eredeti neve, de Baltusznak becézték szülei. Ennek a gyerekkori becenévnek franciás változata, a Balthus lett későbbi művész-neve. Édesapja, Erich Klossowski és édesanyja, Elizabeth (akit Baladine-nek becéztek) lengyel származású, német állampolgárságú művészek voltak, és Párizsban a kor avantgárd művészeivel tartottak kapcsolatot. Balthusnak volt egy bátyja, Pierre Klossowski (1905-2001), aki neves műfordító, író és festő lett. Az első világháború kitörése után nem sokkal Balthus szüleinek el kellett hagynia Párizst a gyerekekkel, mivel német állampolgárok voltak. Berlinben telepedtek le, de 1917-ben elváltak. Baladine, Balthus édesanyja, Svájcba utazott két fiával. Egy évvel később kezdődött szerelmi kapcsolata Rainer Maria Rilke költővel. Balthus tehetsége korán megmutatkozott, és Rilke bátorította, támogatta a fiatal fiút. Kezdeményezésére, 1921-ben Heidelbergben jelent meg Balthus első, negyven tollrajzból készült albuma, a *Mitsou*, egy macska történetének képekben való felelevenítése. Az albumhoz maga Rilke írt franciául előszót. 1921 végén Baladine és fiai újra Berlinbe költöztek, Balthus azonban 1924-ben visszatért a francia fővárosba. Bonnard tanácsát követve nem iratkozott be művészeti iskolába, hanem a Louvre-ba kezdett el járni és híres festők képeit másolva sajátította el a festői és rajzoló mesterséget. 1925-ben a párizsi hatodik kerületben található Saint-André des Arts utcáról kezdett el festeni látképeket, majd egy évvel később elutazott Olaszországba, hogy az itáliai festészetet tanulmányozza. Járt Firenzében, majd három hetet töltött Arezzóban, ahol Piero della Francesca freskóit másolta. A kora reneszánsz itáliai festészet, főként Piero della Francesca, Fra Angelico és Paolo Uccello kompozíciói nagy hatással voltak rá. Balthus első kiállítására 1929-ben került sor a zürichi Forter Galériában. 1930 és 1932 között katonai szolgálatát teljesítette Marokkóban. Visszatértekor festette első nagy arcképét leendő első feleségéről, Antoinette de Watteville-ről. 1933-ban a Saint-Germain-des-Prés negyedben, a Furstemberg utcai műtermében festette többek között *Az utca* című képét, amelynek második változata azonnal felkeltette André Breton érdeklődését. Ebben az évben kezdett illusztrációkat készíteni Emily Brontë *Üvöltő szelek* című művéhez. 1934-ben került sor első, egyéni kiállítására Párizsban a szürrealista festészet iránt is elkötelezett, és a szürrealisták előtt is nyitott Pierre Loeb Galériában. Ezen a kiállításon mutatta be *Az utca*, valamint a provokatív *Gitárlecke* című képeit. *Az utca* című képét két

évvel később egy amerikai műgyűjtő vásárolta meg. Attól kezdve az Egyesült Államokban is kezdtek érdeklődni munkái iránt. Első amerikai, egyéni kiállítására 1938-ban került sor a New York-i Pierre Matisse Galériában.

24 Artaud és Balthus 1932-ben ismerkedtek meg, de barátságuk kezdete 1934–1935-re tehető. Találkozásuk meghatározó eseménynek bizonyult mindkettőjük számára. Barátságuk bizonyítéka a kölcsönös rokonszenven kívül levelezésük, Artaud esszéi, Balthus Artaud-ról készített arcképe, valamint közös színházi munkájuk. Amikor megismerkedtek, Artaud, aki 12 évvel idősebb volt Balthusnál, már sokkal ismertebb volt a párizsi művész körökben mint költő, színész, színházi rendező és színházi teoretikus. 1923 és 1924 között tevékenyen részt vett a szurrealista mozgalomban, már megjelent több verseskötete, filmforgatókönyveket írt, az Alfred Jarry Színház előadásai rendezőjeként is ismerték. Számos színházi előadásban és filmben játszott, és rendszeresen írt beszámolókat, kritikákat különböző folyóiratokban. Az 1930-as évek első felében keletkeztek *A színház és hasonmása* esszéi. Balthust 1934-ben még csak egy nagyon szűk, főként művészekből álló kör ismerte, Artaud elismerő kritikája növelte azonban ismertségét és népszerűségét. Artaud elsősorban Balthus festésétét csodálta. Kettejük találkozását és Artaud első Balthusról szóló kritikáját a festőművész idézte fel egy Constanzo Constantinivel készült interjú során. Balthus ebben az interjúban azt meséli, hogy Párizsban a Deux-Magots kávéházban találkoztak először, Artaud ment oda hozzá, mert szeretett volna megismerkedni vele. Két évvel később, 1934 áprilisában került sor Balthus első, önálló párizsi kiállítására, amely elmondása szerint nagyon rossz kritikákat kapott, szinte mindenki támadta. Balthus hangsúlyozza a Constantini által készített interjúban, hogy Artaud-n kívül senki nem méltatta képeit: „A cikk, amelyet Artaud írt a kiállításomról, a *Nouvelle Revue Française*-ben jelent meg. Ebben a cikkben Artaud nem az *Utcát*, hanem a *Cathy toalettje* című képemet idézte, azt írta róla, hogy ez a kép Courbet *Műterem* című festményének realizmusára emlékezteti. Artaud fiatal kora óta írt művészeti kritikákat, és saját maga is rajzolt. Megfigyelései nagyon éleslátóak voltak.”³

A *Balthus-kiállítás a Pierre Galériában* című cikk rövid, egy-másfél oldalas, mégis átfogó képet ad Balthus festészetéről. Nem az 1934. április 13-a és 28-a között megrendezett kiállítás alatt vagy után íródott, hanem valamivel korábban, valószínűleg márciusban, Artaud Balthus műtermében tett látogatása után. Ez az írás szerepel Artaud *Összes műveiben*,⁴ valamint a Gallimard kiadó Quarto sorozatában 2004-ben megjelent *Művekben* is, amelyet Evelyne Grossman szerkesztett és látott el jegyzetekkel.⁵ A cikk először a *Nouvelle Revue Française* folyóiratban jelent meg 1934. május 1-én. Erre az írásra azóta is sokat hivatkoznak a Balthusszel foglalkozó művészet-történészek, mert semmit nem veszített aktualitásából, érvényességéből.

A már idézett *Balthus. Privát portrék* című könyvben is szerepelnek belőle részletek.

Artaud nem mutatja be részletesen az általa kiválasztott festményt, a *Cathy toalettje* című képet. Festészeti tárgyú írásaiban nagyon ritkán találkozhatunk képleírással, *ekphrasis*-szal, kivételt képez talán a Van Gogh festészetéről szóló esszében néhány festmény rövid bemutatása és *A színház és hasonmása* egyik központi fejezetében, *A rendezés és metafizika* című esszében a *Lót és lányai* kép leírása. A kiválasztott festmény a Balthusról írt cikkben kiindulópont általánosabb érvényű gondolatok és megállapítások kifejtéséhez.

Artaud az első hosszabb bekezdésben szembeállítja a figuratív festészetet az absztrakt festészettel. Ez utóbbit elutasítja: „Úgy tűnik, a festészet belefáradt abba, hogy vadakat és embriókat ábrázoljon, és visszatér egy organikus realizmushoz, amely biztos eszközökkel és sokkal közelebb visz minket a költészethez, a csodálatoshoz és a mesehez. Hiszen egy kicsit túl könnyűnek látszik az, hogy a váratlant, a nagyszerűt, a csodálatost befejezetlen, magzati formákból nyerjük ki. Nem sémákat festünk, hanem létező dolgokat, és nem állítjuk meg a természet munkáját mikroszkóppal, hogy a formátlant nyerjük ki belőle. [...] A festő határozottan belép a külső térbe és aztán abból tárgyakat, testeket, formákat alkot, amelyekkel többé-kevésbé ihletett módon bánik.⁶ Artaud szembeállítja tehát Balthus figuratív festészetét az absztrakt festészettel. Figuratív festészet melletti állásfoglalásán később sem változtatott. Ezt bizonyítják később a Dubuffet-ről, Van Goghról írt sorok és saját rajzai is. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a realizmust választja. Elutasítja az akadémikus realizmust, és azokat a figuratív festőket csodálja, akik valójában a legélesebben kérdőjelezi meg a valóságot. Balthus látszólag oly hétköznapi figuratív festészete tulajdonképpen meghaladja a realizmust, és a figuratív festészetet belülről robbantja fel vagy torzítja el. A Balthusról szóló cikk utolsó sorai is erről szólnak: Artaud anti-realistának nevezi Balthus festészetét, amely a valóságban gyökerezik ugyan, de „a vászon mesterséges megvilágításával, a folyosóval, a galériával, az utcával titkos értelmet nyer” és a „szellem valósága lép rosszul összehangolt gesztusaink helyébe.⁷

Artaud egy másik, húszas években keletkezett kritikájában ezt írja: „Miért festünk? Azért, hogy elmondjunk valamit és nem azért, hogy elméleteket támasszunk alá. És amit mondani akarunk, azt nem mondhatjuk el, csak a körülöttünk lévő formák segítségével.”⁸ Artaud ezért elutasította az absztrakt festészet mellett a kubizmust is. Egy különleges és egyedi realizmust és figurativitást választ azonban, amelynek elsődleges funkciója az, hogy lehetővé tegye a festészet meghaladását. Ha Balthus és Van Gogh festészetén

kívül szeretnénk más festőket is találni, akik megfelelnek annak, amit Artaud keres és elképzelt mint ideális festészetet, akkor Jean Dubuffet vagy Francis Bacon festészete felé kellene orientálódnunk. Legalábbis ezt mondja Florence de Mèredieu, aki Evelyne Grossman mellett Artaud életművének 26 másik neves kutatója, több Artaud-ról írt könyv szerzője. Az *Antonin Artaud. Portraits et Gris-gris*⁹ című könyvének egyik fejezete a következő címet viseli: *Az absztrakt festészet és a figuratív festészet között*. Köztes helyről van tehát szó, amelyből a valóság torzítása sem hiányzik. Megemlíthetjük még Paul Klee¹⁰ vagy Modigliani festészetét is, akiket Artaud nagyra tartott és akiről szintén írt. Modigliani festészetéről és a torzítás szükségességéről ezt írja Artaud a *Kifejezés a Függetleneknél* című fiatalkori művészeti kritikájában: „Ezért torzította el Modigliani az alakjait. Több mondanivalója volt ugyanis egy szemnél abban az alakban, amely megihlette, azért torzított, mert szükség volt arra, hogy a lelke bizonyos vonalakon, és az ecset bizonyos áttetsző festékrétegen keresztülmenjen, a vonalakat és a festékréteget pedig a szem mintha teljesen elnyelte volna. És nem látjuk, hogy a kislánynak nincs szeme.”¹¹ A torzítás szükségességéről később is írt María Izquierdo mexikói festőnő képei kapcsán.¹²

A *Cathy toalettje* című olajfestmény a párizsi Modern Művészetek Múzeumában található, a mérete 165x150 cm. Mint már említettem, az *Üvöltő szelek* nyolcadik fejezetének illusztrációjának készült, de önmagában is teljes és egész műalkotás. A pasztellszíneken kívül (halványsárga, bézs, barna) a fehér és a fekete színek dominálnak. A kép jobb oldalán Cathyt látjuk fehér, szétnyíló köntösben, sápadt, meztelen testét, fehér bőrét semmi nem fedi. A fésülködőasztala mellett áll, egy idősebb asszony fésüli a haját, mellettük egy széken egy férfi ül, akinek arcán felismerhetjük a festő vonásait. Cathy álmodozó, de ugyanakkor egy kicsit kifejezéstelen tekintettel réved a semmibe. Fehér köntöse és fehér bőre, karcsú termete miatt légies angyalt juttat eszünkbe. A fésülködőasztalon egy tükör keretének széle is látható, de a tükör inkább maga a néző, a kép szemlélője. Artaud a festményről cikkében a következőket írja: „A költészet Balthus festészetében a *Cathy toalettje* című képén jelenik meg. Ezen a képen a fiatal és szerelmes nő teste olyan, akár egy álom, a festmény pedig Courbet *Műterem* című képének realizmusát idézi meg. Képzelnünk el egy modellt, aki hirtelen szfinxszé változott, körülbelül ilyen benyomást kelt ez a vászon.”¹³ Artaud Balthusról írt cikkében többször használja a költészet, a csodálatos, az álom és mese szavakat. Ezek a szavak ugyanolyan értelemben fontosak, és ugyanolyan értelemben értendők, mint *A színház és hasonmása* esszéiben, amikor arról ír, hogy „intenzív színpadi költészetet” vagy „térbeli költészetet” kell létrehozni. Véleménye szerint a látszólag hétköznapi, anekdotikus öltözködési jelenetek drámákat rejtenek magukban. Egy Balthusról szóló másik, de soha be nem fejezett esszéjében

ezt írja: „A szereplők egy készülőben lévő, nagy dráma szereplői, akiket azonban a festő életük leghétköznapibb pillanataiban lep meg. Ligeia, Morella, Éléonora, Bérénice állnak fésülködőasztaluk előtt, Lady Macbeth a körmét vágja véres öklendezése előtt.”¹⁴ Artaud párhuzamot von itt Balthus melankolikus, tragikus festészete és saját kegyetlen színháza között. 27

Artaud legismertebb műve, *A színház és hasonmása* 1938 februárjában jelent meg a Gallimard kiadó *Metamorfózisok* sorozatában 400 példányban. Néhány színházi ember érdeklődését keltette csupán fel. Ekkor Artaud már elmegyógyintézetben volt, és nem is tudott a könyv megjelenéséről, amely néhány évtizeddel később oly nagy hatással volt az európai és amerikai avantgárd színházra. A könyv esszéi és a „kegyetlen színház” kiáltványai a harmincas évek első felében íródtak, amikor Balthus kiállítására is sor került. Alig egy évvel később, 1935 tavaszán, Artaud megírta *A Cenci-ház* című tragédiát, Shelley és Stendhal azonos című művei alapján, de nem elődeit utánozva. A négy felvonásos tragédia rendezésének megszervezése kötötte le minden idejét az 1935-ös év első felében: először is pénzt kellett szerezni a színházi vállalkozás megvalósításához, és meg kellett találni a megfelelő helyet. Artaud több színházigazgatóval és rendezővel tárgyalt (többek között Louis Jouvet és Charles Dullin rendezőkkel), de hiába. Végül a Folies-Wagram Színház termével kellett beérnie, ahol általában operetteket adtak elő. A próbák áprilisban kezdődtek, a bemutatóra május 6-án került sor, de május 22-én, tizenhét előadás után pénzhány miatt már le is vették a darabot a műsorról, amelynek Artaud nem csak a rendezője, hanem a főszereplője is volt. Úgy alakult, hogy ez volt a „kegyetlen színház” első és egyben utolsó előadása is.

Artaud rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított ennek az előadásnak, amelyről azt írta, hogy még nem a kegyetlen színház megvalósulása, de előkészíti azt. Azt is írta, hogy „[a] kegyetlen színház és *A Cenci-ház* között az lesz a különbség, ami egy vízesés hangja és egy természetes vihar kitörésének robaja között létezik.”¹⁵ Artaud új színházi nyelvel, egy térbeli nyelv kialakításával kísérletezett, egy olyan színpadi nyelv létrehozásával, amely félúton helyezkedik el a gesztus és a gondolat között. Tervei szerint a rendezésben minden elemnek: a gesztusoknak, a hangoknak, a díszletnek, a mozdulatoknak ugyanolyan jelentősége van, mint a szövegnek. *A Cenci-ház* rendezéséről Artaud sokat írt az 1935-ben keletkezett műveiben és leveleiben.¹⁶ A levelek és írárok (és a fennmaradt fotók, kritikák) alapján tudunk képet alkotni az előadásról. Artaud írt a szereplők egymás körüli, matematikai pontossággal kiszámított lépéseiről és mozdulatairól, a Martenot hullámok vibrálásáról, amelyek a nézőt egy vibráló hangrendszer közepébe helyezték, a bábuk használatáról és végül, de nem utolsósorban Balthus díszleteiről és jelmezeiről.

Artaud és Balthus *A Cenci-ház* rendezése és előadásai során kerültek igazán közel egymáshoz. Balthusnak nem ez volt az első színházi munkája. 1934-ben már dolgozott együtt Barnowskival, amikor is Shakespeare *Ahogy tetszik* című művéhez készített díszleteket, amelyek nagyon tetszettek

28 Artaud-nak – ezért is esett Balthusre a választása. Balthus később is tervezett díszleteket és jelmezeket: 1948-ban például Albert Camus *Ostromállapot* című darabjához, 1950-ben pedig Mozart *Cosi fan tutte* operájához tervezett díszletet és jelmezeket az Aix-en-Provence-ban rendezett fesztiválon.

Balthus egy képzeletbeli palotát tervezett *A Cenci-ház*hoz, amelynek építészeti elemei nyugtalanító, félelmetes légkört teremtettek: oszlopok, oszlopfők, létrák népesítették be a teret, amelynek a szereplők a foglyaivá váltak. Középen lépcső vitt fel a háttérben magasló római templom homlokzata felé, oldalt az oszlopok ívei hirtelen megtörni látszottak. *A Cenci-ház* előadásáról írt kritikák, néhány kivételtől eltekintve, nem voltak kedvezőek. Akadt azért két nagyon hozzáértő kritika is: Colette nagyra értékelte Artaud őszinte és hiteles színészi játékát, Pierre Jean Jouve pedig fontos és helytálló elemzést írt a rendezésről és Balthus munkájáról: „A tragédia elválaszthatatlan a tértől, amelyben játszódik. Balthus *A Cenci-ház*hoz egy csodálatos teret képzelt el és épített fel, egy belső és ugyanakkor szimbolikus, itáliai díszletet hozott létre, amelyben minden végletes egyszerűségben és erőben található. [...] Egy gigantikus Piranesi palota-börtönt kell elképzelni, amelyben a színek találkozásából és a formák megtöréséből eredő bensőséges diszharmónia olyan disszonáns hangot hoz létre, amelyet ma a színházról várunk.”¹⁷

Artaud Balthus díszletének szigorúan megkonstruált jellegét és jelképes jelentését dicsérte és csodálta: „Balthus, a fiatal festő, nagyon jól ismeri a formák és színek szimbolikáját. [...] Ezt a szimbolikát használta, amikor kiválasztotta a színeket és megtervezte a csodás díszletet: nagyon-reális, nagyon pontosan megszerkesztett díszletről van szó, amely azonban, akár a romok, egy csodálatos álom benyomását keltik.”¹⁸

Artaud és Balthus szoros együttműködésben dolgoztak. Őt bízta meg avval is, hogy a színészek jelmezeit és arcát „megfesse”, akik ily módon egy festmény szereplőivé váltak. Artaud ezt írja az egyik főszereplő színésznő arcáról és jelmezéről: „Balthus úgy festette meg Iya Abdyt, ahogyan egy itáliai primitív festő festett meg egy angyalt, ugyanolyan biztos mesterségbeli tudással, a teret alkotó vonalak, árkok és fények ugyanolyan biztos ismeretével, és Balthus portréján Iya Abdy élő alakká változik: úgy kiált, mint egy dom-bormű, olyan, mintha egy Achim Arnim-meséből lépett volna elő. Iya Abdy arcát és kezét felfalja a fény, de mintha egy másik lény költözött volna e mögé az arc mögé és ebbe a testbe, mint egy boszorkány. [...] És Balthus, aki Iya

Abdyból egy titokzatos kísértetet varázsolt, *A Cenci-ház* darabomhoz egy kísértetekkel benépesített díszletet alkotott, egy olyan grandiózus díszletet, mint az általunk álmodott romok vagy mint egy hatalmas, túlméretezett létra. Mert ő is egy kiválasztott ember. Egyfajta elfelejtett hős ő, és jó dolog, hogy *A Cenci-ház* fantasztikus témája alkalmat ad arra, hogy a színpadon rendkívüli és szertelen emberek találkozhassanak.¹⁹

Balthus pedig a már idézett interjúban ezt nyilatkozta a rendezésről és Artaud-ról: „Ez egy újszerű, forradalmi előadás volt, amelyhez a közönség nem volt hozzászokva. De hát az egész modern színház *A Cenci-ház*ból ered, a kegyetlen színház teoretikusától.”²⁰

A Cenci-ház kudarca óta Artaud mexikói útjának előkészítésével foglalkozott. Megint csak pénzt kellett szerezni, és fel kellett készülni azokra az előadásokra, amelyeket útja során a mexikóvárosi egyetemen és az Alliance Française-ben tartott. Jean Paulhan író barátja közbenjárásának köszönhetően útját hivatalossá tudta tenni, ugyanis a francia Oktatási Minisztérium küldte ki. A mexikói indián kultúra és művészet már évek óta érdekelte, azért ment Mexikóba, hogy a bennszülött művészetet tanulmányozza. Az év nagy részét Mexikóvárosban töltötte, ahol előadásokat tartott és cikkeket írt a mexikói kormány *El Nacional* című lapjába. A mexikói Szépművészeti Minisztériumtól kapott anyagi segítség lehetővé tette, hogy 1936 szeptemberében elutazzon a tarahumara indiánokhoz, és részt vehessen rituális ünnepeiken, beavatást nyerjen a peyote nevű hallucinogén növény kultuszába. Artaud Mexikóban tartott előadásai, cikkei és a tarahumara indiánoknál tett látogatása szerepelnek az *Összes művek* VIII. kötetében és a 2004-ben megjelent *Művekben* is.²¹ A Mexikóban tartott előadások és cikkek nagy része megjelent magyarul is a *A színház és az istenek* kötetben.²²

Artaud 1936 februárjában, nem sokkal Mexikóvárosba való érkezése után ismerkedett meg Maria Izquierdo (1902–1955) indián származású festőművésznővel, akinek festészete számára a kultúra ősi forrásaihoz való visszatérést testesítette meg. Útja során több esszét is szentelt Maria Izquierdo festészetének bemutatására, amelyek megjelentek fordításomban az *Új Forrásban*.²³

Maria Izquierdo festészetén kívül Artaud Mexikóban Balthus festészetét méltatta *A fiatal francia festészet és a hagyomány* című fontos esszéjében, amely először az *El Nacional* 1936. június 17-i számában jelent meg spanyolul, *La pintura francesa joven y la tradición* címmel. Ebben a többoldalas esszében Artaud átfogó képet nyújt Balthus festészetéről, amelyet ezúttal a szürrealista festészettel állít szembe. Artaud 1928 után végleg eltávolodott a szürrealista mozgalomtól, mindazonáltal 1946-ban írt a szürrealista festészetről

egy kiváló, dicsérő kommentárt, amelyben a szürrealista esztétika és festészet újszerűségét, forradalmi jellegét méltatta.²⁴

30 A Balthusról szóló esszében azonban elég kritikusan és távolságtartóan írt a szürrealista festészetről, amely véleménye szerint az idők során lárvaszerűvé, embriószerűvé vált, és tagadta a valóságot. Elsők között mutatott rá arra, hogy Balthus festészete nagyon messze helyezkedik el a szürrealista esztétikától. A hallucinációkat festő szürrealistákkal szemben Balthus „az *ismertből* indul ki, festészetében mindenki által felismerhető elemek és jegyek vannak, de a *felismerhetőnek* olyan értelme van, amit nem mindenki képes elérni vagy felismerni.”²⁵

Balthus festészete nem csak a szürrealizmussal szembeszálló forradalom, az akadémizmus minden formája ellen is lázad. Balthus forradalmi festészete a szürrealista festészeten túl és a klasszikus akadémikus festészeten túl „egy titokzatos hagyományt folytat.”²⁶ Artaud szerint ellentétben azzal, amit a tankönyvekben és az iskolában tanítanak, fontos festészeti hagyomány veszett el a reneszánsz kor idején. Leonardo da Vinci, Tiziano, Veronese, Michelangelo, Giorgione stb. szakítottak a festészet egyetemes, szent hagyományával, elárulták ezt a hagyományt. A reneszánsz óta az egész európai festészet az élet külsőségei mellett, azaz a „természetes” mellett kötelezte el magát. A festészet a természet és a pszichológia anekdotikus uralma alá került. Már nem a reveláció eszköze, egyszerű, leíró és ábrázoló művészetté vált. A kora reneszánsz korának itáliai festői (Piero della Francesca, Piero de Cosimo, Simone Martini, Mantegna) még képesek voltak kibékíteni „a nap, az idő, a sötétség, az emberi pszichológia, egyszóval az *aktualitás* elvárásait a régi szent művészet elvárásaival, amelyek a Világmindenség energetikai ismeretén alapultak.”²⁷ Paolo Uccello például nagy mesterségbeli tudással festette meg a formát és a forma merész, mert közel volt a lényeghez, ami életet adott neki. Balthus ehhez a titokzatos, ezoterikus és mágikus hagyományhoz csatlakozik, az érett reneszánsz kor előtti szimbolizmus folytatója. Ez az egyik magyarázata annak, hogy festészetének több olvasata is van: „Balthus olyan tájakat, arcképeket és csoportokat fest, amelyeknek számuk van, és amelyeknek a jelképes jelentése nem tűnik fel számunkra első pillantásra. Balthus titokzatos csoportokat festett, egy utcát, ahol álomautomaták vonulnak, és olyan arcképeket, amelyeken, akár az égbolt csillagászati térképén, egy szín, egy virág, egy fém, a tűz, a föld, a fa vagy a víz lehetővé teszi az ábrázolt szereplő számára, hogy visszanyerje identitását.”²⁸

Titokzatosan kódolt, rejtjeles festészet ez, amely Paolo Uccello és Piero della Francesca festészetére emlékeztet. Jelzés ez arra nézve is, hogy nincs fejlődés, csak akkor, ha visszanézünk az ősi, kollektív emlékezet felé. Artaud volt az első művészeti kritikus, aki rámutatott arra és hangsúlyozta, hogy Balthus festészete egy „titokzatos hagyományhoz” tér vissza, amely az

italiai primitív festőkkel kezdődik. A nyolcvanas években, amikor a közönség és a művészettörténészek újra felfedezték Balthust, számos tanulmány látott napvilágot Balthusnak a kora reneszánsz kori festőkkel való rokonságáról.²⁹

Azok számára, akik ma Balthus festészetével foglalkoznak, természetessé vált, hogy Artaud esszéire, kritikáira is hivatkoznak. 31 Helytálló és ma is aktuális írások ezek, amelyeket idéznek és tanulmányoznak. Ez nem mindig volt így. Az utóbbi két-három évtizedben kezdtek csak felfedezni Artaud festészeti tárgyú írásait. Jean Leymarie, aki az első könyvet írta Balthusról, azt állítja például, hogy *A fiatal francia festészet és a hagyomány* című esszé, „amelyet gyakran kifelejtene a bibliográfiákból, éleslátó jóslatai miatt az évek múlása ellenére is a legfőbb dokumentum Balthusról. Rilke, Jouve, Artaud, ez a baudelaire-i ihletettséggű, költői csillagkép ragyog a festő pályafutásának kezdete felett.”³⁰ Évekkel később Christian Delacampagne, egy újabb Balthusról szóló könyv szerzője, szintén Artaud-ra hivatkozik, könyvének alcíme a következő idézet: „egyfajta titokzatos hagyomány”.³¹

1946 novemberében Balthusnak újabb kiállítása volt Párizsban a Galerie des Beaux-Arts-ban. A művészeti kritikusok ezúttal sem írtak róla, ezért Artaud-t kérte meg arra, hogy írjon a kiállításról és festészetéről, az esszét azonban Artaud soha nem fejezte be. Több, befejezetlen változat is fennmaradt, amelyek kevésbé ismertek. Az egyik ilyen vázlatban Artaud ezt írja: „Balthusnak valami több mondanivalója van, mint a festészet és ennek a valaminek oly szörnyen szigorú, kemény, rideg, tudatos, élethű, pontos, aggályos, aprólékos és becsületes festészetén túl sír-, katakomba-, ókori csontkamra-, temető- és koporsószaga van.”³² Ugyanebben az írásban még azt is írja Artaud, hogy Balthus festészetének pestisszaga van. Itt is láthatjuk, hogy a Balthusról szóló írásokban a kegyetlen színházból örökölt témák visszhangoznak. Balthus látszólag nyugodt festményeiből, amelyek nem életképek vagy illusztrációk, zavaró kegyetlenség, erőszak és melankólia árad. Valójában nem semleges módon beszélnek nekünk ezek a képek a „valóságról”, hanem olyan titokzatos és varázslatos erővel, amelyet meg kell kísérelnünk megismerni, ha meg akarjuk érteni Artaud hasonmásának, e besorolhatatlan zseninek az egyediségét. Mert végül is hiába próbálja meg Artaud a művészettörténetben elhelyezni Balthust a kora reneszánsz kori itáliai festők utódaként, ő mégis besorolhatatlan marad, írja Artaud egy másik, *Balthus festésze előtt* címet viselő töredékében: „Van az ismert művészetben és a történelmen felül és túl egy termékeny és pezsgő terület [...] és Balthus ehhez a területhez tartozik.”³³

Artaud ebben a rövid esszétöredékében nem a művészettörténetben helyezi tehát el Balthust, hanem az általa elképzelt művészeti, költői és mitikus családfáján „elátkozott testvérei” közé sorolja. Balthus – csakúgy, mint

Van Gogh, Paolo Uccello, Baudelaire, Rimbaud, Edgar Allan Poe, Lautréamont vagy Gérard de Nerval – a maga nemében egyedülálló és besorolhatatlan zseni, akinek a tehetségét és érzékenységét nem érti meg a társadalom. Balthus festészetének egyetemes és időtlen jellegét is hangsúlyozza, 32 amely pontosan egyetemessége és időtlensége révén tud mindig aktuális maradni. Azt is megfigyelhetjük, hogy Artaud a harmincas években írt, festészeti tárgyú írásaiban eltávolodik fiatalkori művészeti kritikáinak gyakran újságírói stílusától, az esszé műfaját választja, de nem éri még el talán a Van Gogh-ról szóló esszé ihletett költőiségét, amely egyébként az esszé kategóriában a kritikusok Sainte-Beuve-díját nyerte el nem sokkal Artaud halála előtt, 1948 januárjában.

A harmincas években írt esszéikben megváltozik Artaud stílusa, esztétikai értékkel bíró, irodalmi műveket ír, művészeti kritikáit ily módon a műalkotás szintjére emeli. Ezek az írások esszék a szó szoros értelmében, már csak azért is, mert közülük több befejezetlen kísérlet. Nem nevezhetjük igazából ezeket az írásokat kritikáknak, hiszen Artaud Diderot-val ellentétben, aki olykor nagyon szigorú kritikát és ítéleteket fogalmazott meg számos műről, nem foglalkozik a minősítéssel és a bírálattal. A harmincas évektől kezdve kizárólag olyan festőkről (Balthus, Maria Izquierdo, Van Gogh és néhány szürrealista festő) ír, akiket szeret. A sainte-beuve-i tradíciót követve úgynevezett „rokonszenvező kritikát” [critique de sympathie] ír, amelynek nagy hagyománya alakult ki Franciaországban a tizenkilencedik század végén és a huszadik század első felében, gondoljunk csak Paul Claudel, Paul Valéry, Apollinaire vagy Michel Leiris kritikáira és esszéire.

Artaud művészeti esszéi elválaszthatatlanok a színházról vagy a nyugati és mexikói civilizációról írt híres szövegeitől. Mint már említettem, a Balthus festészetéről írt szövegekben a „kegyetlen színházból” örökölt témák jelennek meg. Állandóan visszatérő elem, minden életszakaszban előforduló vonás, hogy a művészeti kommentár mindig a festő témáját állítja a középpontba, azt a „mentális drámát”, amely minden képet alkot, pontosan úgy, ahogy később Artaud teátrálissá teszi a saját Rodezben vagy Ivry-ben készült rajzait. Egy másik állandó vonása a festészeti tárgyú írásoknak, így a Balthusról írottaknak is, az azonosulás. Artaud azonosul Balthusszal, Balthus a hasonmása, mint ahogy Uccello is a hasonmása volt a húszas években, és ahogy Van Gogh is a negyvenes években. A hasonmás témájával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy meglepő a hasonlóság Balthus Artaud-ról, 1935-ben a Dôme kávéházban készített arcképe és Balthus 1947-ben készített önarcképe között. Kortársaik szerint is nagyon hasonlítottak egymásra. Artaud ezt írta Balthusnak Mexikóból az arcképéről: „A tengeren hajózva gyakran gondoltam Önre és az Ön által rólam készített arcképre. Tudatalattija képes volt nagyon pontosan elhelyezni engem: a bal oldali nőies profil

fáradtsága és undora, amely magam mögött hagyja az émelyítő múltat, a jobb oldali profil lángol és éber, és felfalni készül a jövőmet. Ez nagyon szép és ráadásul meglepő és titokzatos belső és ugyanakkor plasztikus hasonlósággal bír.”³⁴

Létezik-e nagyobb dicséret annál, mint amikor valaki a saját arcképéről nyilatkozik ilyen elismerőleg? Artaud betegsége miatt egyébként tökéletesen tisztában volt azzal, és meg is jósolta többször, hogy nem fog sokáig élni. Balthus festészete a hetvenes évektől kezdett világszerte ismertté válni. Az 1983-as és 1984-es év folyamán például fontos retrospektív kiállítást rendeztek műveiből a párizsi Pompidou Központban, majd a New York-i Metropolitan Múzeumban. 1999-ben jelent meg összes műveinek katalógusa, amely mintegy 350 festményt és 1600 rajzot tartalmaz.³⁵

Balthus 2001. február 18-án hunyt el. Néhány hónappal halála után a velencei Palazzo Grassi rendezett műveiből retrospektív kiállítást, amely legjelentősebb műveit mutatta be. Ez a kiállítás, csakúgy, mint az utána következők, azt bizonyítja, hogy – amint azt Artaud is írta – Balthus a huszadik századi európai figuratív festészet egyik legkiemelkedőbb alakja.

- 1 *Balthus, Portraits privés*, Les Éditions Noir sur Blanc, Lausanne, 2008.
- 2 Jean Starobinski, „Des peintures de Balthus à la Galerie Moos à Genève”, *Curieux*, 1943. november 13. Saját fordításom. A továbbiakban, ha nem tüntetem fel a fordító nevét, a saját fordításomról van szó.
- 3 Constanzo Constantini, *Balthus à contre-courant*, Éditions noir sur blanc, Párizs, 2001, 53.
- 4 Antonin Artaud, „Exposition Balthus à la Galerie Pierre”, in *Œuvres Complètes*, II. kötet, Gallimard, Párizs, 1980, 242–243.
- 5 Antonin Artaud, „Exposition Balthus à la Galerie Pierre”, in *Œuvres*, Gallimard, Quarto, Párizs, 2004, 489.
- 6 Antonin Artaud, „Exposition Balthus à la Galerie Pierre”, in *Œuvres*, 489.
- 7 Uo.
- 8 Antonin Artaud, „L’Expression aux Indépendants”, in *Œuvres Complètes*, II. kötet, 171.
- 9 Florence de Mèredieu, *Antonin Artaud, Portraits et Gris-Gris*, Éditions Blusson, Párizs, 30.
- 10 Artaud 1923-ban *Bilboquet* címen saját újságot szerkesztett, amelynek összes cikkét ő írta Eno Dailor álnéven. Ebben az újságban jelent meg először Paul Klee festészetéről írt rövid kis szövege *Egy mentális festő* címen, amelyben Artaud Klee festményeit méltatja. Ez a rövid írás szerepel a 2004-ben megjelent és Evelyne Grossman által szerkesztett *Művekben* is: Antonin Artaud, „Un peintre mental”, in *Œuvres*, 46.
- 11 Antonin Artaud, „L’Expression aux Indépendants”, in *Œuvres*, 32.
- 12 Antonin Artaud, „Le peinture de Maria Izquierdo”, in *Œuvres*, 739.
- 13 Antonin Artaud, „Exposition Balthus à la Galerie Pierre”, in *Œuvres*, 489.
- 14 Antonin Artaud, „Esquisse d’un article sur Balthus”, in *Œuvres*, 1465.
- 15 Antonin Artaud, „Les Cenci”, in *Œuvres*, 639.
- 16 Artaud *Összes műveinek* V. kötetében szerepelnek ezek az írások és levelek, de a 2004-ben megjelent *Művekben* is: Antonin Artaud, *Œuvres*, 601–653.

- 17 Pierre Jean Jouve, „Les Cenci d’Antonin Artaud”, *Nouvelle Revue Française*, 1935. június 1, 261. szám, 910–915.
- 18 Antonin Artaud, „Les Cenci”, *Œuvres Complètes*, V. kötet, Gallimard, Párizs, 1979, 44.
- 19 Antonin Artaud, „Les Cenci”, *Œuvres*, 644.
- 20 Contsanzo Constantini, *Balthus à contre-courant*, Éditions noir sur blanc, Párizs, 2001, 55.
- 34 21 Antonin Artaud, *Œuvres*, 656–775.
- 22 Antonin Artaud, *A színház és az istenek*, Orpheusz, Budapest, 1999, szerk. Fekete Valéria. A mexikói témájú tanulmányokat Szeredás András fordította.
- 23 Antonin Artaud, „Maria Izquierdo festészete”, *Új Forrás*, 2015/3., 24–33. Schneller Dóra fordítása.
- 24 Antonin Artaud, „Les tableaux surréalistes sont ultra-clairs”, in *Œuvres*, 1047–1048.
- 25 Antonin Artaud, „La jeune peinture française et la tradition”, in *Œuvres*, 714.
- 26 Uo.
- 27 Uo.
- 28 Uo. 715.
- 29 Ennek a témának a megismeréséhez érdemes elolvasni a Pompidou Központ kiállítási katalógusát: *Balthus*, Centre Georges Pompidou, Párizs, 1983.
- 30 Jean Leymarie, *Balthus*, Éditions Albert Skira, Genf, 1990. 15. A könyv első kiadása 1982-ben jelent meg.
- 31 Christian Delacampagne, *Balthus*, Éditions Cercle d’art, Párizs, 2002.
- 32 Antonin Artaud, „Je ne sais pas pourquoi la peinture de Balthus”, in *Œuvres*, 1465.
- 33 Antonin Artaud, „Devant la peinture de Balthus”, in *Œuvres*, 1119.
- 34 Antonin Artaud, „Lettre à Balthus, 31 janvier 1936”, in *Œuvres Complètes*, VIII. kötet, Gallimard, Párizs, 1980, 304.
- 35 *Balthus, catalogue raisonné de l’œuvre complet*, par Virginie Monnier, sous la direction scientifique de Jean Clair, Párizs, Gallimard, 1999.

Az európai művészetnek egyszerre van szinte patogénnek is nevezhető kisebbségi érzete, és hasonlóan patológikus hódításkényszere. Pszichoanalitikus megközelítést kell alkalmazni a felvilágosodás óta történt autonómiára törekvő művészet-gyermek művészet-anya komplexusára.

Gaál József 35

Sokan művészet-apa elhagyására gondolnának, de a művészet bölcsője mellett csak olyan közösséget lehet elképzelni, ahol még a hasadt ego, az individualizmus nem léte-

METAARCHAIZMUS – MINT ALKOTÁS- FILOZÓFIA

zett. A libidó, mint probléma nem létezhetett, a mitikus világban nem volt semmi sem tárgyiasítható, nem létezett a szenttelen tárgyilagosság. A mitikus világképben az energiák rendszere tartotta össze a mindenséget, mindezt ma olyan mechanizmusoknak látjuk, ami tárgyiasítottan különálló. A technikai civilizációban az elméletek is a mechanikai redukcionizmus szellemében alakultak és alakulnak. Visszatekintve a művészet szabadságharca valójában csak vakon követése a társadalmi és technikai változásoknak, autonómiája csak illúzió. Forradalma valójában komponensekké hullás, az alkotóelemek fetiszizálása nem több mint atomisztikus morzsalékainak, különálló képződményeinek oltárra emelése. A modernista művész esszencialista törekvése a materialista sematizmusba torkolt. Ahogy a legújabban megfogalmazott irányzat, a posztdigitális formalizmus is technicizmustól átítatott vizuális reflexió. A töredékként létező modernista képi világból újabb variáns született, a digitális médiák sugallta technicista dizájn oda-vissza hatása. Az ösztönök, érzelmek a technikai-digitális szűrőn keresztül úgy medializálódnak, hogy tipológiai struktúrák által csak többszörös áttétellel beszélhetünk ösztönyszerűségről, érzelemszerűségről. Végeredményben a technikai képhordalékból átvett, átépített kép kvázi-manualitása is imitáció. A töredékből látszólag újjáépített újabb töredékesség a technikai dizájn árnyképe. A pragmatikusként kigondolt rendszer érzelemszerűséggé hibridizálása, egyben tárgyiasítása. Az alkotó tudattalanban az anyagihoz rendelt ösztönösség mellett létezik szellemi tudattalan. Továbbgondolva és tapasztalati úton igazolva van transzcendens tudattalan is. Ha csak az elfojtott, libidó irányította ösztönösség lenne a tudattalan összetevője, akkor a tudatos szférában is az ösztönösség uralkodna, és fordítva is igaz, a racionálisnak hitt szelleminek át kell itatnia az ösztönösséget, ezért a tudattalanban az ösztönösség és szellemiség határát nem lehet élesen meghúzni. A mechanizált ösztönösség és a technikai racionalizmus násza valójában a tudatosságot és a tudattalant is relativizálja. A szabadságra, vagy inkább kielégítettségre törekvő ego akadály

az elfojtás, ami régi és téves beprogramozottság maradványa. Az ösztöngépezet új sínre került, a személyszerűségben nincs autonómia, pszichofizikai tárgyiasultság valami énszerűséggel. Önmagában nem a digitalizmussal, mint akár szellemiséggel telíthető hordozóeszközzel van probléma.

36 A technológiai megvalósítás, az újdonság fogyasztói spektákulum jellege kizárja a hasznosítás mélyebb, lehetséges rétegeit. A digitális fejlődés gyorsasága mellett lassú és részleges az adaptálási folyamat, a valódi elsajátítás. Nyilván, a jövő digitális művésze nem technika után kullogó felhasználó, hanem aktív konstruktőr, aki új műfajt teremtve helyet kap a jövő művészettörténetében.

Az európai kulturális univerzalizmus számára eddig csak egy út létezhetett, saját kultúrájához viszonyított. Jelenleg a posztgyarmati vagy posztkoloniális helyzetben is a háttérből irányít és nyomást gyakorol a „segítő”, tervező, tanácsadó, gyámsági szerepet játszó Nagy Fehér Ember. Az európai kultúra hódításai által a maga redukáló, tárgyiasító logikájával a másik kultúráját atomizált képződményekként vizsgálta. Saját mechanizmusával bekebelezve univerzális igazságként leleplezte és átformálta, ami által, elpusztította élő organizmusát. Az elavultnak tartott, archaikusnak nevezett működő egységes egész útban volt a dinamikusnak hitt fejlődésnek. Túllépve és meghaladva a kulturális újra- és újragyarmatosítás erőszakátételén, ami egyben a másik kultúra felemésztése, tudományos leletgyűjteménnyé alakítása. A másság átnevelése, egyben beolvasztása az értelmező tudásoffenzívája, a tudományos felsőbbrendűség roncsoló beavatkozása. A világképek összeegyeztethetlensége miatt csak intoleráns értelmezések maradtak a kultúrákból, a kényszerítő „civilizációs” megismerés a gyarmatosító átalakító és újrakonstruáló erőszakátétele. Az uralkodó kulturális-tenyészetében a pillanat elhatalmasodása felemészti a múltra tekintő, rákérdező értelemkeresést. Az irányított világ a globális piac érzéketlen racionalitása – a művészet számára használhatatlan, értékmentes – termelési-technikai elméletek gyártásával foglalkozik. A transznacionális közösség víziója valójában a centralizáló nyugat politikai spektákulum, a hatalmi terjeszkedés megtévesztő formája.

A metaarchaizmus már nem lehet megkésett jóvátétel, vagy utólagos rekonstrukciója a visszahozhatatlannak, a művészet tradíciói nem elsősorban közösség általi örökség, hanem kulturális maradvány. Mint szakrális potenciált transzcendens dimenzióit kell feltámasztani, annak átsugárzó hatásaiból lehet a hagyománykövetés formalizmusán túllépni. Emlékezés, újragondolás, megőrző értelmezés, átértelmezés általi újratemtése. Visszahódított tudások, tapasztalatok, átélések, összehasonlító mérlegelések általi alkotás, érlelődő, fejlődő kiteljesedések a lehetségesnek hitt szintézis reményében.

Régi és új intenciók egyesüléséből a többértelműség összefüggésrendszere jöhet létre. A metaarchaikus műalkotás túlmutat az interpretáción, elsősorban lét- és önértelmezés. A változásban rejlő állandóság, egyben ciklikusság, amelyben új, egyéni formában megőrződnek a hagyományok. Ökome- 37
 nikus egybehangzások által formán túlmutatató állandósuló tartalmi összefüggőségek jelentés-szövedéke jöhet létre. Archaikusságnak azt lehet nevezni, amiben olyan állandóság van jelen, ami a világ működésére utal az állandó változás mellett, a metaarchaizmus transzkulturális szövedéke az értelmezés dimenzióinak tágítása által új viszonyrendszert teremt a kultúrák között. Túllépve a versengő és hódító felfogáson, megszűnik a kisajátító, bekebelező modernista attitűd. A közeledés azonosuló megismerés időben és térben egyaránt, szellemi térben nincs hibriditás, hanem egymást megtermékenyítő lehetőség a szintézisre. Egy műalkotásban újonnan ábrázolódik a múlt a jelenrel, a direkt múltra utalás is a jelen értelmezésének a része. A műalkotás jelentéstere a változó értelmezések köztes tere, amely a jelenre, az időben haladva másként hat. A műalkotás így válhat az időfolyam jelenében újabb és újabb jelentéssel bíró médiummá. Ezt az újratereztési folyamatot megérezve az alkotó befolyásolja a művek jelentését, már az alkotás pillanatában belső viszonyhelyzeteket hoz létre. A paramorfia, mint rétegzett szimbolikával rendelkező szabadon kezelt antropomorf jelrendszer verbálisan nehezen interpretálható. A formai áttűnések nem direkt utalások, nem intermorfikus, kultúrtörténeti fedések, idézetek, előző korok műveinek megidézése. A meglévő, már kanonizálódott képzőművészeti stílusok általánosságban is ötvöződtek a modernizmus korszakától, a stíluskaraktereket átjárhatósága miatt nem használhatjuk behatároltan, önmagában zárva. Az új forma összetettségében nehezen referencializálható a stílusok áttűnősége, mert a domináns stílus artikuláció új érzékiségének a része. A stílus egyetlen aspektusára redukáló meghatározás félrevezető, a feltárt aspektusok sokfélesége biztosíthat alapot a metaarchaikus stílusfenomén megragadásához. A régi és új formaalkotás szétválaszthatatlan a maga egyediségében, így válik a kultúrák kollektív emlékezetévé.

A metaarchaizmus keretbefoglalása megtörtént, alkotófilozófiaként már nem egyéni megérzések, nem saját alkotói elv, hanem összefoglalása egy régi/új szellemi alkotótérnek. Az alkotás folyamatának alapja fenomenológiai, aminek összetevői sohasem hierarchikusan lépcsőzetesek, hanem egybefüggően rétegzettek. Centruma nem redukált, nem kisajátító kivonat, a periférikusnak gondolt rétegek is benne foglalt elemei az egésznek.

Gaál József sokrétű, műfajokat átható művészete absztrakciós módszerekben is gazdag. Stilizáltak tűnő ábrázolásai árnyalt jellemrajzok. Műveinek előadómódja, alkalmazott képi eszközei általában groteszkek, de

38 Szeifert Judit

ARCHAIKONOK, PROTÉZISMETAFORÁK

Gaál József metafizikus

archaizmusa

minden festményét, grafikáját és plasztikáját a valósággal való szembenézés, a dolgok mélyére hat(ol)ó *kereső attitűd* motiválja. Alkotásai pontos definícióját adják a *groteszk realizmus* ('grot-reál') fogalmának, s egyben kísérletet tesznek a realista és absztrakt el-

lentétén alapuló, bipoláris művészetfelfogás felszámolására.

Művészetének másik fontos vonása: múlttal való intenzív kapcsolata. „Az archaizmusnak nevezhető mitikus narratíva mint aktuális cselekvési, alkotási struktúra új és régi emberképet kapcsol össze.” – írja Gaál József.¹ A régi és új viszonyának kérdésköre a művészet történetének alapjait érinti. Białostocki tanulmányának analógiájára a régi fogalmának két alapvető jelentéstartalmát különítjük el.² Az egyik a *hagyomány* értelemben használt régi fogalom, amelynek alapja a kontinuitás, a megszakítatlan folyamat léte.³ A másik értelemben a régi fogalma mint *ismert, tudott* éppen azoknak a jelenségeknek az alapjául szolgálhat, amelyek tudatosan alkalmazzák a formai kölcsönzést. Ez a radikális archaizmus jellemzi Gaál József művészetét, amit ő *metaarchaizmus*nak nevez.⁴ Ősi rítusok világába vezető magánmitológiai univerzuma pusztulásformákból, rombolással építkezik, alkotásai archaikus faktúrákat hordoznak. Művészetének tartalmi és formai archaizálása az elmúlt korok művészeti, kulturális és történeti örökségéhez való visszanyúlásból, az arra való reflektálásból, valamint a kultúrtörténeti fogalmak, jelek, nyomok és hagyományok modernizálásnak és aktualizálásának szándékából ered. Egyben archaizálása transzcendentális és metafizikus tartalmakkal telítődik. Ahogy a katalógusban olvasható önvallomásában megfogalmazza: „Rejtett, de szinte élő kapcsolatot építék magamban egymástól eltérő és távoli kultúrákkal, művekkel, s egy idő után saját munkáimmal is újra kell ismerkedni.”⁵

Az alkotásokban megfigyelhető alapvető motívumokat, metaforákat, valamint a stílári és technikai módszereket elemezve az előzmények és következmények összefüggései mentén az áthatások ívelő rendszere, egy következetes, sokrétű műfaji-technikai és gondolati szálon futó alkotói folyamat bontakozik ki. Gaál József művészetének egyik alapvető jellegzetessége a spirális továbblépés képessége, azaz életművének egyes szakaszai

úgy épülnek egymásra, hogy közben soha nem válik saját manírjává. Ugyan mindig felismerhetőek maradnak a rá jellemző stílusjegyek, de gondolatilag alapvetően mindig valami újat tesz hozzá, új és újabb tartalomrétegekkel bővíti az ábrázolások körét, s ez a jelentésbeli bővülés a kifejezőeszközök (mind stílári, mind technikai) gazdagodását is eredményezi. 39

Az 1995 és 2007 közötti időszakban szegecselt, bandázssolt fejjasztrikák sora született, amelyek jelenlegi kiállításának is gerincét képezik. A *Macula* (1995–1998), az *Imagio* (2001) és a *Marszüasz* (2002–2004) sorozatok művein a fából kifaragott alapra bőrcsíkok simulnak, és az őket tartó szögek himlőszerűen borítják be az egész fejet. Az egyes sztrikák létállapotok leképeződései. Az üres szemeödrök kifejezéstelenül ásítóznak. Ez nem csak a művek maszk-szerűségét hangsúlyozza, de a drámai hatást is fokozza. A 2007-es *Herma* és a *Bello Brutto* sorozatok bőrral borított büszttjei első megközelítésben az előbbi sztrikák folytatásainak tekinthetők. Azonban szembetűnő formai és főként tartalmi különbség, hogy ezeken a fejeken abroncsos kiegészítések jelennek meg. A szépben rejlő csúfság vagy a szépség retteneteként értelmezhető *Bello Brutto* sorozat címével egyértelműen felidézi az *art brut* művészet fogalmát is, amelyhez Gaál József művészete bizonyos pontokon, sokszor tudatosan és vállaltan kapcsolódik.

Amíg a korábbi sztrikai sorozatokban a maszk vagy álarc helyettesítette az arcokat, addig a 2011-es *Phantasma* és a 2012-es *Transhuman Fetish* címűekben a maszkok és álarcok szorosan az arcokhoz kapcsolódva, mintegy velük „összenőve” zárják kalodába viselőiket. A korábbi sorozatoktól eltérően itt a szájkosár- vagy zablarátétek nem a kitárulkozás, hanem a megfékezés eszközeivé válnak. Ezek a sztrikák tartalmilag közvetlenül kapcsolódnak az 1985-től készült *Prothesis* című kollázs-sorozathoz.⁶ Az összerakott, elemekből rekonstruált figurák, már csak megidéznek az élő. A görög temetkezési szertartásra, a prothesisre (a test kiterítésére) utaló címük is megerősíti, hogy Gaál számára a művészet valójában a köztes lét világa, az élő és a holt közötti harmadik világ. A bábszerű lények színpada már nem e világi, hanem mitikus közeg, rituális életre keltés.

2013-ban, 2014-ben készült első világháborús mementói (például a gázálarc kalodájába zárt *Harcos* vagy *Katona*) a *Holtvilág* képviselői. Ezek a büszttök újabb kiegészítést, azaz protézist kaptak, a gázálarcot, amely mint védőeszköz csődöt mondott, maga is elpusztult, és csak a tartóváza maradt az ábrázolt arcokon. Gaál itt is a maszkok mögé tekint. A szétroncsolt gázálarcokat használja arra, hogy megmutassa, feltárja az alattuk lévő egyéniségeket. A háború borzalmaitól rettegő, vagy éppen az ölés rutinjába belefásult arcokat. Ezzel személyessé teszi a visszaemlékezést, ugyanakkor

a pusztulásnak és a névtelen hősöknek is emlékművet állít. A kollektív és a személyes emlékezet között egyensúlyozva alakjai egyszerre az egyetemes kegyelet és a privát veszteség fájdalmának megszemélyesítői.

40 Gaál József újabb munkáin a maszkok általánosító absztrakci-
ója helyett az egyéni jegyek kerülnek előtérbe. A mimika szétroncsolta és élővé, egyedivé változtatta az ábrázolt arcokat. A legújabb, 2018-as *Persona Umbraplasztikai* sorozatban a maszkok és álarcok végleg elvesztik funkciójukat, hiszen a bronzsrátétekként szervesen összeforrnak viselőikkel, és úgy láttatják eredeti vonásaikat. Ugyanakkor az arcokkal együtt fel is oldódnak, szinte eltűnnek. A szemgödrök üresek, vagy csupasz szemgolyók kandikálnak ki belőlük. Valamennyi fej aszimmetrikus. Beszédes grimaszba torzult száj- és arcjáték jellemzi őket. Az enyészeti arcai tekintenek ránk, rothadó hús, porladó csontok, de mégis túl vannak minden materiális bomláson. Akárcsak a most szintén bemutatásra került *Koponyák fala* ikonosztázának arcai, feloldódnak az időben, az elmúlás, a teljes megsemmisülés felé vezető fázisokat rögzítik.

Önmagukba záruló lények bontakoznak ki a tárlatnak is címet adó 1991-es *Vezeklések kora* litográfiásorozat darabjain. Ezek a zárványlények nem tudnak a föld felszíne fölé hatolni, ezzel determinált sorsuk a halál, mint minden életé. Csakhogy a bezártságba kényszerített, ott kifejlődő és elmúló lények a folyamatosan küzdő, kitörni vágyó, feladatát, küldetését minden körülmények között teljesíteni akaró művész allegóriái is. Az egymásra utaltság és röghöz kötöttség, valamint a felszín fölé való törekvés: a helyhez, régióhoz való kötődés és a világpolgár, kozmopolita művészi szemlélet dualitását is magában hordozza. A legutóbbi, 2018-as *Vezeklések kora* festményciklus a litográfiai sorozattal együtt nemcsak címadói a tárlatnak, de mintegy (időbeli) keretbe is zárják azt. A hatalmas vásznankból álló sorozat vörös színeivel és tartalmilag is megidézi a 2002-ben festett *Marszüasz*, illetve a 2013-as *Rubedo* sorozatokat. A *Marszüasz* festmények és plasztikák rokonai a képek többségén látható szíjjakkal, hámmal megkötözött figurák. A Marszüasz történet által a megnyúzás gesztusa mint a vezeklés egy formája idéződik itt fel. Emiatt a vörös szín a vér asszociációját kelti. Az egyik képen fejfelé egy gesztusszerűen megfestett atropomorfa alak jelenik meg, amely a *Rubedo* sorozat lángnyelvekből kibontakozó lényekre és egyben a vörös szín egy másik jelentésére, a tűz szimbolikára emlékeztet.

A kettősség-problematika fogalmazódik meg Gaál József jelenleg kiállított 2004-ben készített nagyméretű festményein is. Egyfajta skizoid állapot, de ugyanakkor a személyiségek természetes dualitása jelenik meg ezeken a képeken, amit a komplementer színpárok (zöld-vörös, sárga-ibolya) alkalmazásával erősít meg a kompozíciókon. A *Hasadt Hold* a skizofrén jellegre utal, de a sorozat többi darabja árnyalja ezt a képet. Az *Egymás kalodái*

már két külön személyiséget jelenít meg, egy emberpárt, akik szabadulnának, de rettegnék is az elválástól (*Félelem*), sőt minden változástól, ami felborítja a status quot. A *Gyász* pedig a másik fél (legyen az egy másik személy, vagy önmagunk egyik személyisége) elvesztésének állít emléket. Az egyik vásznon megjelenő *Janus*, ugyan a kettősség, sőt a kétszínűség jelen- 41 tésű janusarcú kifejezés névadója, de a római mitológiában az átjárások (iani) és kapuk (ianuae), azaz a be- és kijárás, a kezdet és vég védőszelleme volt. Gaál József következetes jelképrendszerének tükrében ez utóbbi értelmezés kerül előtérbe. Hiszen alakjainak hol résre nyitott, hol kitért szájá ugyanezt a létállapotok közötti kaput, átjárót szimbolizálja képein és plasztikáin egyaránt.

Ugyancsak alakpárok láthatók az újabb sorozat, a *Persona Binaris* hatalmas méretű szabadvásznain. Vonásaik kialakulatlanok vagy pusztulófélben lévők, nem dönthető el egyértelműen. Egy kép kivételével valamennyi egymással szembe fordulva ábrázolja őket, de igazi kapcsolat nincs a figurák között. Olykor egyikük vagy mindketten egymás felé nyújtják csökevényes karjukat, de azok nem érintkeznek, gesztusuk lebegő és céltalan marad. Általában nem jön létre közöttük valódi kontaktus.

Ahogy az a mostani tárlaton is látható, Gaál József múlttal való kapcsolata soha *nem formai* átvételen alapul, hanem *tartalmi archaizálást* jelent. A keresés, az emlékezet és a teremtés határmezsgyéjén a különböző technikákat (grafika, olaj-, akril- és akvarellfestészet), valamint műfajokat (táblakép, plasztika) áthidalóan alkot. Ars poeticájának lényegét a legszebben ebben mondatban fogalmazza meg: „*Sajátomként megélt produktumaim egy mitikus, archaikus állandóságban akarnak létezni, nem egy eszme vagy művészeti ideológia büvőkörében, hanem korokat átívelő állandóságban.*”⁷

¹ GAÁL József: Metaarchaizmusin: *Vezelekések kora. Gaál József*, katalógus, Múcsarnok, Budapest, 2018. 24.

² Jan BIAŁOSTOCKI: „Régi” és „új” a művészettörténetben in: *Régi és új a művészettörténetben*, Ford.: Beke László, Brendel János, szerk.: Marosi Ernő, Corvina Kiadó, Budapest, 1982. 77-97.

³ Wolfgang GÖTZ: Historismus. Versuch zur Definition des Begriffes in: *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft* 24. (Berlin) 1970. 196-212.

⁴ „A metaarchaizmus inkább egy metafora, de az évek folyamán többször átgondolva túlnőtt rajtam. Mindig ott motoszkált a fejemben, egyfajta rejtett vonulatot akartam ezzel igazolni, amit valószínűbbnek éreztem a régiómban, mint sok importált művészetelméleti konstrukciót. Saját számomra is megfelfejthetetlen cselekedeteim kényszerítő magyarázataként, önfeltárásként kezdtem írni. Az úgynevezett „cédulanapló” lapjaiból szerkesztettem, nem egy újabb elméleti konstrukció felépítése volt a szándékom, de a saját utam meghatározása egyben helykeresés is, törekvés arra, hogy a változások ellenére kijelöljek egy ideát.” in: GAÁL József: *Metaarchaizmus*, i. m. 9.

⁵i. m. 10.

⁶ A protézis értelmezéséről ezt írja: „Hiába tekintenénk a múltba a tiszta forrás reményében, a protézis rétegeken nem juthatunk át. Ha végletesen gondolkozunk, egész kultúránkra vonatkoztathatjuk a protézis metaforát. Mítoszok maradványaiból alakult ki az a költői nyelv és vizuális formavilág, amiből táplálkozunk, és protézisként illesztünk hozzá újabb jelentéseket. [...] Protézis elméletéhez hozzátartozik, hogy a már élettelennek hitt, idegen kulturális maradványok a műalkotásba beleillesztve nemcsak zavart keltenek, hanem akár a világgépünket is képesek némiképp befolyásolni. Nincs örök idea, nincs állandóság, de nem hihetünk a radikális átalkításokban, a végletes fordulatokban sem, amelyek már annyi tragédiát okoztak, s kultúrák pusztulását hozták magukkal.” in: GAÁL József: *Metaarchaizmus*, i. m. 23.

⁷ u.o.

MAMAMAGYARORSZÁG

Mamamagyarországot apa rontotta el
mikor az orvosnak azt mondta
a feleségem többet iszik mint én
és akkor elvitték és sokára kaptuk vissza
ez még a hetvenes években történt
beépítettek neki egy gépet amire ha ráíszik akkor meghal
és ő meg meg is fogadta és persze félt is
de aztán az a gép biztosan elromlott valahogy
még ha tényleg volt is azóta dadog de hogy a félelemtől-e
vagy az italtól vagy a szomjúságtól
nekünk gyerekeknek senki nem mondja el

Mamamagyarország veszekedett értünk
amikor apát kifordult szemmel találták
és mi egyedül maradtunk vele bennünket tízkörömmel védett
ő neki szakmája nem volt veszekedni ment el a presszóba
miértünk gerjedt haragra valakire és aztán ott ragadt
egyre zavarosabb szemmel ténfereg az asztalok között
napra nap a nyolcvanas évek óta már haza se jár
a szomszédok meg a rokonok nekünk csak azt mondták
és egyre kacsintgattak annyit kellett ott nyelnie
hogy szinte beszélni sem tud már
egyszer bementünk utána megszólítottuk
felnézett szeme zavaros vizéből és azt dadogta alig is értettük
ha ennyien egyszerre esünk neki akkor olcsóbb
de mi ezt akkor sem fogtuk fel és nem fogjuk azóta sem
pedig ki kéne értse meg őt ha mi nem akik a gyerekei vagyunk

Mamamagyarország a szemünk láttára halt meg
 iszonyú szenvedések közt a kilencvenes években
 apával mulattak mert neki jó pénze volt
 fejfel beleesett az építkezésen egy vödör maró anyagba
 nyugdíjba küldték pedig még fiatal volt és erős a mi apánk
 utána ketten mosogatták a nyakán a gennyedző sebet
 egész addig a napig és csak olyankor volt könnyebb nekik
 mikor pénzt hozott a postás
 de az a nap nehéz volt apával ivott ő is és nevetett
 azután ki tudja mi történt megfeszült az arca
 ám nem tudta elmondani már mert csak dadogni bírt
 és akkor összegörnyedt sugárban oda okádott a szoba közepére
 és amikor abba hagyta azonnal újakezdte
 már epe jött belőle aztán a drága vére aztán sorra a belső szervei
 a tüdeje a szíve legvégül meg a lelkét okádta ki
 elcsodálkoztunk és apa is felkiáltott hogy eszerint volt neki
 és ez az első *volt* lett amit a családban kimondtunk
 és amit azóta is mindig mondunk róla mikor emlékezünk rá
 mi a férje meg a gyerekei

Mamamagyarországot elfelejtettük egycsapásra
 a kétezres években amikor eljöttek értünk hogy tőle elragadjanak
 üvöltött utánunk ameddig látott ameddig el nem ment a hangja
 a nevünket dadogta mi meg őutána sírtunk visítva
 amíg el nem vezettek egy szobába bennünket tele idegen gyerekekkel
 meleggel színekkel étellel jószaggal játékokkal
 ott szakadt el a film végleg
 azt mondják mint akit elváltak
 nem sírt utánunk többet észébe se jutottunk
 de nincs amit szemére vessünk mert mi se sírtunk
 nekünk se jutott soha többé az eszünkbe
 sohasem kerestett sohasem kerestük csak annyit tudunk
 hogy a falábú nagyanyánk azóta meghalt
 gyerekeit a környéken nem látták
 és nem is keresték nem hiányoztak senkinek
 az ilyen emberek meg az ő fajtájuk se
 sem ők sem mi a gyerekeik

Mamamagyarország bennünket addig rázott
ameddig el nem hallgatott odabent a lélek
a kétezertizes években
akkortól nem üvöltöttünk többet és ő sem üvöltött
és nem is ütött visszafektetett az ágyba még meg is simogatott 45
amikor észlelte hogy nem mozgunk és nem is gügyögünk
kivett és magához szorított szorított szorított sokáig
azután hasra fektetett a földön a hátunkat masszírozta
aztán csak ült azután megint gyógyszert vett be
és úgy várta kimeredt testünk mellett apánkat
rendet rakott és még fel is mosogatott közben
nemrég jött vissza Svájcból ahol az a sok ember
mind-mind belefért az ő testébe életébe
csak mi nem fértünk bele
előbb kinyomott minket a testéből
azután kirázott életéből
hát most már nem vagyunk
se testben se lélekben többé a gyerekei

de újra megszületünk úgyis
és úgyis újra rántalálnak azokon az utcákon azok a házak
nincs ami kimentsen
se szeretet se jószág
a fehér inget magára gomboló ájtatosság
letagad bennünket
hogy még mi is elhisszük neki hogy nem vagyunk
hogy valamikor voltunk de már nem
és honnan tudhatnánk a hangunk kihez ér el
mikor dadogjuk magunkban lehuny szemmel
hogy futóbolondok kurvák piásak
Mamamagyarországgá összeálltak
és soha soha soha nem szabadulunk meg tőle

OMEGA 5.

tizenegy éves koromban egy gyermeküküldőnek álcázott büntetőtáborban töltöttem két hetet

még a vonaton megismerkedtem egy testvérpárral, ők igazi, kemény-fedelű bőrönddeljöttek, rögtön elmondták, hogy félárvák, de szereti őket az új anyukájuk is, és én szövetséget kötöttem velük

részben hiába, mert a lányt azonnal átirányították a néhány kilométerre lévő női táborba

mi egy kastélyépületbe kerültünk, a megérkezés után sorakoznunk kellett a kavicsos udvaron, szemerkélt az eső, egy férfi a szabályokat sorolta, fenyegetőzött, és hurkapálcával csapkodta a szélső oszlopban állók lábát

aztán vacsorához vonultunk egy lapos tetős épületbe, újabb fenyegetések, és takaródó után már aznap akadt néhány idióta, aki úgy érezte, hogy éjfélélig mesélnie kell a többieknek

a hálóteremben emeletes ágyak voltak, én felül aludtam, a vonaton megismert fiú alattam, másnap reggelre bevizelt, szabadkozott, hogy nem érti, állítólag erről már leszokott, és most tessék...

délután visszahívott a hálóterembe, mutatta, hogy száraz lett az ágya, mintha mi sem történt volna, csak mint egy rossz álomban — és ez így ment két hétig

másnap csökkenteni kezdték az étkezési adagokat, mire egy másik hálóban kitalálták, hogy mindenki mindent adjon elő a csomagjából, tegye ki az asztalra, aztán majd szükségleteik szerint vesznek belőle, először az ötletgazdák

nálunk valaki — nem mondom meg, ki —, fogta az összes ropit és csokit, amit nem tudott megenni, és inkább feldobta az étkezde tetejére

már korábban gyanúsnak tűnt, de egyszerre, alig hihetően, a tanári asztalnál felismertem Guszti bácsit, akivel családi ünnepeken többször találkoztam; a szüleimnek mindig a hadifogságról mesélt, éveket töltött Szverdlovszkban, ilyenkor ki kellett mennem, nekem csak annyit mondott: „A legfontosabb, hogy az ember ügyesen ossza be azt a kevés szabadidejét, és tartson a zsebében újságpapírt, ha rájön a hasmenés.”

egyszer voltam is náluk látogatóban, vasárnap délután, a tévében a *Hét év várakozás* című francia filmsorozat befejező részét adták, „Benn maradhatsz — mondta Guszti bácsi —, de nem szólalhatsz meg”, és feszülten, néma csendben nézte a filmet

nem tudtam pontosan, hogy Guszti bácsinak az üdülőben mit kellett volna értem tennie, rábízta volna, de ő itt — miként lényegében *ott* is — a körülményekhez képest majdnem mindent elfogadhatónak talált

egyáltalán nem törődött velem, de azért egyik este, vacsora közben, átjött az asztalunkhoz, és hozott egy fél adag mákos tésztát, nyilván utálta

a mákos tésztát senki nem szereti, a felnőttek csak bebeszélik ezt a gyerekeknek, hátha elmegy a kedvük az evéstől — ezt egyszer a nagyapám is eljátszotta, megetette velem a saját adagját, majdnem megfulladtam, kétségbeesve az asztalon lévő maradék rántottából ettem egy-egy falatot, hogy jobban csússzon

az üdülőben persze... nyúltam volna Guszti bácsi adagjáért, ám az étel addigra eltűnt a tányérról, ez Guszti bácsit is meglepte, de csak annyit mondott: „Legközelebb majd ügyesebb legyél!”

voltak főiskolások is, pedagógiai gyakorlaton, ránk sem néztek, egész nap beszélgettek és cigarettáztak — kivéve, ha valaki odament hozzájuk, mert akkor rögtön elhallgattak

illetve egyikőjük szerelmes lett egy nyolcadikos fiúba, Zsiráf, ez volt a fiú beceneve

a táborvezetés előbb felszólította őket, fogják vissza magukat, végül mindkettőt hazaküldték, két különböző vonattal, Zsiráfot maga a hurkapálcás férfi kísérte, aki addigra már egy botot is vágott magának — napközben farigcsálta —, de nem vitte magával, hanem beleállította egy réz esernyőtartóba a főbejárat mellett, és azt mondta: „A bot olyan, mintha el sem mentem volna, onnan is rajtatok tartom a szemem.”

ezt a hülyét!

másnap elgyalogoltunk a közeli arborétumba, útközben láttam egy hatalmas szarvasbogarat, tízezer hangya vitte a vállán, a nagy hangya-dalt énekelve

a tűzrakó helyen rengeteg krumplit és kolbászt kaptunk, hogy ebédre minden csapat főzzön paprikáskrumplit, de mire a krumpli megfőtt, a kolbászt megettük, úgyhogy a krumplis lét ráborítottuk a tűzre

az utolsó előtti délutánon kivittek minket a helyi kocsmába, „Vegyetek ajándékot a szüleiteknek!” — mondták, és mindenki kérhetett magának is egy üdítőt, vagy két gombóc fagyaltot (persze pénzért)

én nem vettem semmit, az Omega együttes életnagyságú poszterét bámultam, ott volt a söntés fölött — akkor még nem tudtam, de ez a kép látható az ötödik lemez belső borítóján —, a zenekari tagok az időtlenségből, csodálkozva néztek, hosszú hajjal, szakállasan, merev tekintettel, mint a
48 templomi szentek; *Hát veled mi történt, hogy kerültél ide?* — ez a meg-
lepetés látszott az arcukon

a kocsmából visszafelé a hurkapálcás ember kérdezgetni kezdett, óvatosan válaszoltam, olykor csak hallgattam, végül azt mondta: „Te elég intelligens vagy, ha Szombathelyre megyek, majd meglátogatlak az iskolában” — kiderült, hogy tanár, földrajztanár a helyi iskolában

a látogatás lehetőségétől először rettenetesen megijedtem, később azt gondoltam, akkor inkább beteg leszek, majd csak lesz valahogy

a vonaton megint a testvérpárral ültem, „Azt ne mondd el neki” — kérte felszállás előtt a fiú, és én betartottam a szavam

egy kora nyári napon kirándulni mentünk a Balatonra, Sanyi bácsi hívta meg három régi barátját, köztük apámat, családjakkal együtt, a nyaralójába 49

autóval mentünk, Sümegen pihenőt tartottunk, Sanyi bácsi bement a cukrászdába, rámutatott a hűtőpulton lévő krémesekre: „Kérem ezt a pár darabot!”, lehetett vagy negyven ott

nekem műszaki rajzot és gyakorlati ismereteket tanított felső tagozatban, de keveset voltam az óráin, mert mindig elküldött, hogy vásároljak neki: kiflit, friss kenyeret a tankenyér-boltban, villanyégőt, kávéfőző-alkatrészeket vagy poharakat

egyszer édesanyámmal futottam össze a Nagyszálló melletti kis utcában, „Hát te mit csinálsz itt?” — kérdezte, ez meglepett, azt hittem, tudja

Sanyi bácsi elbarikádozva élt az iskolai műhelyben, nem beszélt senkivel, '56 után volt egy fegyverrejtegetési ügye, senki nem tudta, mi lett a vége, de azt mondta a barátainak, neki semmiről ne beszéljenek

de egy sorsdöntő alkalommal segített nekem; minden évben volt egy nap, amikor a nyolcadikosok motorra ültek, és mindenki tett egy nagykört az iskolaudvaron, ezt várták hónapokig, sőt évekig, ez volt az általános iskola tulajdonképpeni befejezése

a többség már tudott motorozni, én nem tudtam, aggódtam, hogy nekem hogyan fog sikerülni, kérdeztem is tőle, muszáj-e ezt, ő azt mondta, menni fog

mindenki mögé felült, hogy ne legyen vagánykodás, nálam viszont finoman adta a gázt, váltotta a sebességet, kezelte a kuplungot, minden olyan volt, mintha én csináltam volna, senki nem szólhatott semmit sőt én magam is elhittem, hogy tudok motorozni

ezen az egy alkalmon kívül soha az életben nem ültem motoron persze, fura alak volt Sanyi bácsi, két évvel később az öcsém került hozzá, őt soha nem küldte el vásárolni; az öcsém helyett apám, villamosmérnök, készítette el az otthonra feladott műszaki rajzokat, és négyest kapott

szóval akkor már elsős gimnazista voltam, június eleje, vasárnap az egyik meghívott családban három lány volt, és a nap végére a nagyobb fiúk közül mindegyiknek jutott egy-egy, legalábbis kézen fogva mentünk haza a strandról, szép volt

augusztusban a Balaton mellett voltam ifjúsági táborban, a három lány közül ott volt a középső; lehetett biciklit kölcsönözni, ő felült, és kanyargott a sátrak között, sikoltozott, a fiúk kiabáltak, és futottak utána, vagy

elégrottak; máskor ő futott, és a fiúk biciklivel próbálták elkapni, általában sikerült

ez a június eredményeit egyfajta idézőjelbe tette

50 a mi sátrunkban lakott egy fiú, aki napközben egy lánnyal volt, de a második héten, éjszakánként egy vietnámi fiúval aludt az ágyában a sáttortól húsz méterre éjjel is mentek a vonatok, néha felébredtem, aztán aludtam tovább

a tanár, aki velünk volt a sátorban, az utolsó reggelen azt mondta a kollégájának, hogy ő, rossz alvó, mindent hallott, furcsa zajok, de hát minek *produkálja* magát

a vietnámi elbúcsúzott, oroszul dadogtak valamit a délelőtti erős fényben — megkérdeztem, hogy most mi lesz, mire ez a fiú mondta, hogy vasutas szabadjegye van, elkíséri a lányt Budapestig, aztán visszaindul a következő vonattal, valahol Baranyában lakott, talán, nem tudom

én arra gondoltam, ennek nem sok értelme van: el kell válnotok, csak késlelteted a rettenetes véget, jobb lenne túlesni rajta mielőbb

légy

körbemássza a légy
a szék ülőkéjét
mit keres vajon
majd megpihen lábszáramon
ragyog a fényben feketesége
összedörzsöli két lábát
duzzadó vérrög visszeres vádlimon

Györe Balázs 51

ingvers

fehér ingen
fekete rózsza
anyám levágta
és beszegte az ing alját
mert túl hosszúnak találta
(majdnem minden ingemet lerövidítette
és nem szerette ha
nem tűröm be őket a nadrágomba)
az ing régen apámé lehetett
ő csakis fehér inget viselt
DIOLENStarHEMD
mit der schwarzen rose
principlial bügelfrei
50 % baumwolle 50 % polyester
nyaka kemény
apámé elmeszesedett
az inget kézzel mosom
majdnem naponta
nyáron gyorsan szárad
addig fogom hordani és mosni
míg a háta el nem vékonyodik
átlátszó szita lesz
és/vagy valahol kilyukad
mielőtt kidobom bevizezem
és feltörlöm vele a poros padlót

délután

52

kecses versenybiciklit
tol maga mellett
a rózsadombi lány
közben telefonjával kacérkodik
milyen lehetett az a húsz év
amit hord az arcán
az építkezésen új piros daru
a régi összedőlt
várom a zálogfiókban dolgozó
nőt hátha elcsípem
ilyenkor szokott erre jönni
mit akarhatnék tőle
ül az ablak mögött
pénztelenek gyűrűit vizsgálja
majd cekkerrel megy haza
dült családjához vagy
kutyájához a magányba
dübörög a légkalapács
láncocska fityeg egy bokán
kínai nő fagyaltozik
előveszi mobilját
lefényképezi magát
ahogy nyalja fagyaltját
majd hátra fordul
és elolvassa a fagyizó nevét
a pad támlájának dőlve
cigarettazik a pékség elárusítónője
eladósorban és sortban van
még nem lehet tudni
hogy fehér fogsora
védeni fogja vagy
inkább támadni a délutánt

Lakások, halálok utáni pakolások, szállításra váró bútorok, üres szobák, az életek során felhalmozódott tárgyak, apróságok, vitrinek polcain porosodó porcelánok, tabernákulumok rekeszeiben talált dokumentumok, fotók. Az értéktelennek tűnő tárgyak

– az erre való érzékenység híján – az utódok számára elveszítik jelentőségüket, észre sem veszik a tárgyak lelkét, a hozzájuk köthető sorsokat, az örömmel, fájdalommal, titkokkal terhes emberi életeteket.

Kakuk Tamás 53

A REGÉNYÍRÓ MEGTALÁLT ÉLETEI

Györe Balázs: *Amerikai grafit*

A mindezeket körüllegő elvágyódásokat, a fotókon soha nem kifakuló emberi érzelmeket, a családtagok elbeszéléseiben összeérő, szétváló sorsvonalakat. Az író feladata ebben az esetben sem lehet más, mint nekiveselkedni, leltározni, számba venni a halványuló iratokat, a töredezett fényképeket, újra előhívni az egyszer vagy ezerszer hallott történeteket. Ezt akár egy nyári kertben is megteheti, a szomszéd füvet vág, a gyermeke körülötte lábatlankodik, neki írhatja, hogy ne vesszen el az emlékezet kútjában, az egymásra illesztett kútgyűrűk mély sötétjében, mint ahogy Györe Balázs teszi az *Amerikai grafit* című regényében.

Ha valaki ismeri a szerző korábbi műveit – néhány közülük kronológiai sorrendben: *Mindenki keresse saját halálát* (1993), *A valóságban is létezik* (1997), *Halottak apja* (2003), *Halálom után eltüzeln!* (2015) –, akkor az *Amerikai grafit* esetében sem lepődik meg azon, hogy az író hajszálpontos mondatokkal ragaszkodik a valósághoz, saját létállapotáról tudósítja olvasóját, mintegy folytatja személyes életének történetét. Megfogalmazása szerint „a valóság mindig felülírja a fikciót”, ahogy mostani prózai művében is. Egy korábbi kéziratban elkezdett családi hagyaték feldolgozása az alapja a regénynek, az idő elvarrtnak látszó szálainak felfejtésével, nehezen megfejthető hallgatásokkal, lappangó titkok összefüggéseivel: „A hallgatásnak súlya van. A hallgatásnak múltja van. Megfizetem az árát.”

A grafitceruzák végigkísérik a valós szereplők életét, méreteket jegyeznek fel velük az asztalosműhelyben, netán angol nyelvleckéket a Central Parkban, süteményrecepteket a New York-i szűk szobában, leveleket írnak haza az idegen városokból, és ahogy telnek az évek, elkopik a grafit, csonkábbak lesznek a valaha délceg ceruzák, hozzájuk hasonlóan rövidülnek az anyagi gondokkal, betegségekkel, halállal nehezített életek. „A ceruzát újra meg újra elő kell venni. Újra ki kell hegyezni, hogy használni lehessen”, öszszegzi Györe a maga biztatására (is) a ceruza metaforájában az életet: minden nehézsége, esetenként elviselhetetlensége ellenére élni, csinálni muszáj hétköznapi kötelességét.

Györe a múlt mélyfúrásaival a létezés önazonosságát keresi regényében: „Minden család monumentális és szomorú, mint egy börtön, amelynek az udvarán jókedvűen sétálhatunk, de a kapuján nem léphetünk ki.” A könyvek tábláira kiragasztott, teendőkre emlékeztető, elintézésre váró 54 üveget, üzeneteket tartalmazó cetlikből kirakható egy családtörténet, a regényben a dokumentumokból, az iratokból, a fotókból, a szereplők, az író belső monológjaiból kerekedik ki mindez: „Megtaláltam a tárgyakat, családi segítséggel. A tárgyak megtaláltak engem. A jelen időt. Az életét. 1989. június 29-ét, azt a napot, amikor megjelent Ottlik Géza ötödik könyve. Azt a délutánt, amikor először vettem fel olvasószemüveget, hogy jobban lássak. Azt a pillanatot, amikor farkasszemet nézve az írószekrényvel, ülhetek úgy, hogy körülvesznek tárgyait, az ősök által összegyűjtött és megőrzött áldott tárgyak.”

Az író az Ottlik-életműből a *Valencia-rejtélyre* utal, melynek titokzosságával mintha rokonságot mutatna az *Amerikai grafit*, mint ahogy a titkok fényre derülésével is. Györe azt mondja: „akaratlanul megtalálnak az összefüggések”, s ehhez hozzátehetjük a példaképnek tekintett mester alkotói attitűdjével való azonosulás vágyát és képességét. A regénybe illesztett keresztlevelek, képeslapok, hivatalos iratok, receptek, angol nyelvleckék szövegei nem csak a kor nyelvezetét, az olvasó időbeni tájékozódását szolgálják, hanem nagyon hű képet festenek az adott történelmi és társadalmi viszonyokról, melyekben a regény hősei, az író anyai ágának felmenői éltek mindennapjaikat. A dokumentumok így belesimulnak a regény szövetébe, a könyv bezárásával nincs olyan érzete az olvasónak, hogy bármelyik is elhagyható lett volna. Ezzel együtt pont és ellenpontként működnek az irodalmi szöveggel, akár a szaggatott szívritmus félreütései: „Az olvasó imádkozása a hiszekegy elmondásával kezdődik. Tekintettel az egyházi évszakokra s az ezeknek megfelelő titkokra, az olvasó örvendetes, fájdalmas és dicsőséges. A kis olvasó öt tizedből áll. Az olvasót jelenlegi formájában szent Domonkos hozta be 1208-ban. / Fáj a háta. A dereka. A háta jobban fáj. Ha imádkozott, nyugodt volt. Jó volt. Nem eresztette el magát, pedig már gondolt rá, hogy ruhástól végigdől az ágyon. Letette a rózsafüzért. Pillantása arra a kis fényképre tévedt, amelyiken ő és kislánya, Olica látható. Szerette ezt a képet. Mindig vele volt, nála volt, jól látható helyen.”

Talán az eddigiekből az is nyilvánvaló, hogy az *Amerikai grafit* türelmet, odafigyelést igényel olvasójától, ami viszont megtérülő befektetés, hiszen a szerkezet látszólagos esetlegessége ellenére nagyon összefogott munka, a tizenkilencedik század hatvanas éveitől egészen napjainkig hajlik a történet íve. Ha akarjuk, még az íróját is elképzelhetjük, ahogy kiválasztja ceruzagyűjteményéből az aznapra éppen legalkalmasabb darabot, hogy a vonalas füzetébe lejegyezhesse: „Jó volt felfelé tolni a biciklit a hegyoldalon.

Helyesebben: akkor nem volt jó. Fárasztó volt. Nehéz. Izzasztó. Rágondolni jó, most. Visszagondolni jó arra, amikor tolt a föl a biciklit az emelkedőn. [...] Megállt, derekához támasztotta a biciklit, kiemelte a nyakában lógó tokjából a látcsövet és a szeméhez emelte. Belenézett, beállította az éles-
séget. Kacsaringós út, szűkül, elvesz a fák között.”

55

Ha elfogadjuk, amit Györe olvasóiként el kell fogadnunk, hogy az író a valóságból színről színre dolgozik, akkor nehéz magyarázatot találnunk arra, hogy mi adja minden művének mégis azt a különösséget, amely prózáját más dimenzióba helyezi a rögválóságból. Nem gondolhatunk másra, csak arra a másik valóságra, amelyet az író lát, bizonytalanságaival és kérdéseivel láttat az olvasójával, mondjuk, most a sok százból szőtt *Amerikai grafit* üzenetében: vállalnunk kell a ránk kiszabott sorsot, szembe kell néznünk a betegségekkel, tragédiákkal, vállalnunk kell a családhoz tartozást, és tisztességgel kell élni és halni, ha lehet. (*Kaligram, Bp., 2017*)

Új Forrás 2019/1 – Kakuk Tamás: A regényíró megtalált életei
Györe Balázs: *Amerikai grafit*

Sokszor elég csak perspektívát váltani, máshonnan, máshogyan nézni, látni, érzékelni ahhoz, hogy az addig megszokott dolgok új oldalukról mutathassák meg magukat. Amikor kiragadják a megszokott összefüggésekből,

56 Deczki Sarolta

FÉLÚTON MINDENHOVA

Antal Balázs: *Le*

premier plánban mutatják az apró részleteket, vagy éppen ellenkezőleg, nagyobb távlatokba, összefüggésekbe helyezik őket, akkor új értelmezési keretek jönnek létre. Minden művészet régi trükkje ez, de működik,

és egészen kiváló alkotások születnek így, mind a mai napig.

Nincs abban a látás- és írásmódban sem túl sok újszerűség, amellyel Antal Balázs dolgozik; a leíró részletességben, pontosságban, atmoszférateremtésben, karakterfestésben. Hacsak nem az, hogy kutya nehéz ez a mesterség, és nagyon könnyű elrontani, szétfecsegni, túlmagyarázni, elérzelegni, patetikussá vagy didaktikussá tenni ezeket a novellákat. A legnehezebb pedig stabilan kitartani a választott irányban, és semerre sem eltérni a szenttelen, hűvös hangnemtől, a minden apró részletet regisztráló látásmódtól, a mármár balladai tömörségtől. És éppen ettől a műgondtól, meg nem alkuvástól válik a techné, a mesterségbeli tudás poiészisszé, költészetté – ahogyan jelen esetben is láthatjuk.

S nem véletlen a költészet műnemének az emlegetése, még akkor sem, ha ezúttal novellákról van szó, hiszen Antal Balázsnak a tavalyi év folyamán verseskötete is jelent meg (*Vad. Miskolc, Műút könyvek, 2017*). A két kötet között pedig észrevehető rokonság, mind hangnemében, mint tematikájában, mind látásmódjában. A versek talán kevésbé kötődnek konkrétumokhoz, inkább egy általános, mozdulatlan, reménytelen, de néha mégis barátságos világ lenyomatait nyújtják. A verssorok többnyire egyszerűek, és nagyon rafináltan játszanak rá a törzsi népek költészetére, ettől pedig az egész jellegzetesen magyarázó mitikussá, mesebelivé válik.

A prózakötet végén található interjúból kiderül, hogy Antal az észak-magyarországi Csernelyen nőtt fel, és a *Le* novelláinak a fő helyszínét is ez az Ózd környéki, egykori bányavidék nyújtja. A verseskötet kevesebb konkrétummal szolgál a benne megjelenő világgal kapcsolatban, inkább bizonyos jellegzetes tárgyak, élethelyzetek, hangulatok sejtetik, hogy a verseknek is közüik van ehhez a tájhoz. S adódik az interjúban is emlegetett párhuzam a Csernelytől nem is olyan messze fekvő Szajlával, melynek Oravecz Imre teremtette meg a mitológiáját – hasonlóképpen válik mitikussá a mára már lepusztult, elhagyatott bányavidék is.

Az események helyszíne legtöbbször „a telep”, már rögtön az első novellában is. Ezzel pedig Antal magasra teszi a lécet saját maga számára, hiszen a „telep” a kortárs magyar irodalom egyik sokat használt toposza. Bodor Ádám és Tar Sándor műveiből meghittten ismerős a mindenkori telep, vagy újabban Kiss Tibor Noé *Aludnod kellene* című kötetéből, Milbacher 57 Róbert *Jézus menyasszonya* című novellafüzéréből, Barnás Ferenc *A kilencedik* című regényéből, és folytathatnánk. A telep nem csupán konkrét helyszín, hanem életmód, a periféria életmódja. Az volt a szocialista korszakban is, s talán még inkább az a posztoszocialista korban, melyben a mindenkori telepek szinte teljesen elveszítették a kapcsolatukat azzal a viszonylagos centrummal, melynek a perifériái.

A többihez hasonlóan a *Le* telepe is a világvége, a civilizáció felfüggesztése, a reménytelen szegénység, a zártság, a kitörés lehetlensége. Ahogyan az első novellában olvashatjuk: „A világ mozgott, a telep nem.” A telep továbbá munkanélküliség, elhagyatott gyárak, lerohadt munkásszállók, bezárt kocsmák, eladó házak sora. Ahová naponta csak kétszer jár busz, ahonnan menekülnek a fiatalok, és ahol megállt az idő. A mindenkori telepen nájlonotthonkás, keszkenős nénik melegítik a levest a menyecskeszoknyás gázpalackra kapcsolt tűzhelyen, láncra kötött kutyák vicсорognak az idegenre, a kocsmában pedig mindenki ismer mindenkit.

Antal novelláinak nagy részében nem is az a fontos, hogy mi történik, hanem az, hogy hol. A helyszín mindent meghatároz, azt is, hogy mi történhet ott, és azt is, hogy mi nem – és a „mi nem” legalább annyira fontos, mint az, ami valóban megtörténik. Két írásnak, *Az ember, a telep, a szomorúságnak* és a *Pusztai vázlatnak* nincs is semmilyen cselekménye. Mindkettő egy elhagyatott, lepusztult vidék leírását nyújtja, az előbbi egy bányavidékét, az utóbbi pedig egy síksági nagyváros (Nyíregyháza?) peremvidékéét. A képek szuggesztívek, víziószerűek, és aki járt már ezeken a helyeken, az előtt érzékileg megelevenedik az egész szerencsétlen, vidéki Magyarország. Mint például ezekben a sorokban: „...a fallal körülvett erődökkel teli gazdag előváros szegélyén öregek laknak csőszkunyhókban vagy annyiban sem, csak szétruhadt mikrobusz kasztniban egy kiegészített szélén pár rossz kutyával meg egy csomó bűdös birkával, hatalmas kecske- meg libatelepek nyúlnak ameddig a szem ellát, örökké mocskos és bűdös és jobbra sohase jutó fiatal nőekkel meg férfiakkal...”

Vagy egy másik leírásban, a *Bányavidék* című novellából: „A völgy csupa sárga és barna felhő, szikrázva robban a fény a hűvös szurdok feletti vízfogó kőfalon. Most még meleg van, most még napos délután van egy darabig, de hamarosan beborul az ég, és néhány napra úgy is marad a völgy felett, hogy aztán eleredjenek az őszközépi esők, és éjszakánként magukkal

rántásák a ragadós ködöt, amely beletapad az erdők közötti üreg reggeleibe és reggeli embereibe, és csak olyankor oszlik el pár órára, amikor esni kezd megint.” A táj ezekben a leírásokban nem csupán helyszín, hanem sors, vagy annak is a hiánya. A táj erő, meghaladhatatlan adottság, legyőzhetetlen mitológiai istenség, mely kívül van a normális téren és időn.

58 Ebben a meghatározottságban vergődnek a novellák szereplői is, kitérésre képtelenül, noha néhány gyenge kísérletet tesznek erre. Mint például az a csibész kisfiú, aki a *Vendéget hívni, esőt várni* című novellában elemel egy pénztárcát a kocsmában, és ebből vesz magának buszjegyet a végállomásig, mely vélhetően a közeli nagyvárosban van. De hogy mi lesz a sorsa a továbbiakban, az a novellából nem derül ki, de könnyen sejtethető. Tar Sándor *A mi utcánk* című kötetének egy-egy darabja juthat az eszünkbe, melyben az utca lakói megpróbálták megszökni nyomorúságos sorsuk elől, de persze maga a terv, a kísérlet is csupán azt teszi hangsúlyossá, hogy ez lehetetlen.

Tart idézi továbbá az első novellában szóba jövő nagy faliposzter, mely a nyolcvanas években volt divatos. Rajta olyan tájak, melyek a kispolgári álmok célpontjaként szolgáltak, legtöbbször tenger pálmákkal. Ez a vizuális toposz mintegy a jó, a vágyott, a gondtalan és boldog élet szimbólumává vált, melynek képi megjelenülése az alsó középosztálybeli lakások falán egyszerűen jelenti magát a vágyat és annak beteljesülhetetlenségét Tarnál. Aligha véletlen, hogy *Sóvárgás* a novella címe, melyben ez a motívum felbukkan, és az is végtelenül szomorú és ironikus, hogy milyen kontextusban. A Pista nevű szereplő szeretné ezzel meglepni a feleségét, akire már ezer éve nem költött semmit, igaz, most is sokallja az árát. Valami szépet, valami jót keres a falra – vagyis valami illúziót, ha már az életben mindezt nem is találták meg. Ez jár a feleségnek, és erre is sajnálja kicsit a pénzt.

S Tar sem véletlenül jön szóba, hiszen ha az ember a vidéki Magyarországról olvas olyan szövegeket, melyek többé vagy kevésbé kapcsolódnak a szociográfiai látásmódhoz, akkor automatikusan megcsinálja a Tar-tesztet, melynek tétje, hogy az adott mű mennyire tűnik utánlövésnek, és mennyire közelíti meg azt az esztétikai színvonalat, melyet a debreceni író munkái képviselnek. Megítélésem szerint a *Lenek* jók a teszteredményei. Egyáltalán nem tűnik utánérzésnek, a novellák izgalmasak és eredeti látás- és írásmódot tükröznek. Holott a világa hasonló a Taréhoz, de a nyelve és a történetek struktúrája teljesen más. A nyelve sokkal sűrűbb, költőibb, a világa pedig jóval statikusabb. A kettejük nyelvében egy közös mozzanat van, ez pedig a humor, bár ez Antalnál jóval ritkább, inkább jelzesszerű. A következő mondatot például akár egy Tar-novellában is olvashatnánk: „... megivott minden ihatót, meg némi ihatatlant is”.

Antal jobbára helyszíneket rögzít, de néhány novellában az emberek közötti viszonylatokra kerül át a hangsúly. Az egyik legmegrázóbb novella

ebből a szempontból az *Engedi mindig* című, mely azzal indul, hogy a feleségnek nagy seb van a karján, és nem mehet dolgozni sem, orvost viszont nem hívnak hozzá. Lassan kiderül, hogy az egyik kutyájuk harapta meg, még hozzá erősen, amikor a jegygyűrűje véletlenül beleesett a jóság tálibába. És ekkor indul a játszmány a feleségétől már elhidegült, a kutyáit viszont nagyon szerető férj és az áldozat között, aki azt követeli, hogy altassák el az ebeket, mert bármikor nekimehetnek a gyerekeknek is. Aztán, látva a férj ellenállását, visszavonná már, de késő. A kutyáknak annyi, de alighanem a kapcsolatnak is. Középkorú és középosztálybeli házaspárok tipikus élethelyzete ez, és Antal nagyon plasztikusan írja le a visszafojtott haragot, feszültséget, a megadást, a párbeszédképtelenséget. (Külön érdekes, hogy már az említett verseskötetben is felbukkannak párszor a kutyák, melyek nem mindig barátságosak.)

Ennek a novellának a párdarabja a *Gondoskodás* című, mely azonban kevésbé tűnik sikerültnek. A házaspár konfliktusa kevésbé kidolgozott, és a tétje is kevésbé világos, mint a másik szál, az, amikor a térség országgyűlési képviselője és annak a sleppje meglátogatják a férjet, a cégtulajdonost, aki a készülőben levő projektjéhez szeretne tőlük pénzt szerezni. Persze, okosba', a lapokból ismert metódus szerint zajlik az egész, s csak közben derül ki, hogy a férj, Angeli már válófélben van a feleségétől, aki talán bosszúból egy vörös csipketangát rak két dosszié közé. Az urak persze megtalálták, és pontosan arra gondoltak, amire ilyen esetekben gondolni lehet. A történet végén pedig a feleség hazamegy, gondosan megtisztálkodik, csipkés fehérneműbe bújjik, és várja a férjét. Aki nem jön.

Antal novelláira amúgy is jellemző, hogy balladásan sűrűek, és néha bizony nem könnyű kikövetkeztetni, hogy kivel mi történik vagy történt. A *Jót tenni mindig* címűben is erősen figyelni kell, hogy rájöjjön az olvasó, hogyan kerül az ukrán, Ibolya nevű lány Lekához, mi történt a férfival, hol és hogyan él. Hasonlóképpen a *Bányavidék* sem fejthető fel azonnal, és a narrátor számos olyan információt elhallgat az olvasó elől, melyekre a párbeszédekben utalnak a szereplők. De bele kell nyugodnia, hogy ezeket márpedig nem fogja megtudni, ennyit kap, nem többet és ezek segítségével kell zöld ágra vergődni az értelmezéssel. Melynek során aztán kiderül, hogy nem is kell tudni mindent, éppen elég az, amit a narrátor elmond, még sok is. Hiszen nem is az a fontos, hogy kivel, mikor, mi történt, hanem az, hogy most milyen állapotban van, ő is, és a körülötte levő világ is.

Rémisztő írás *A fal mögött* című novella, melyről a már emlegetett Barnás Ferenc *A kilencedik* című regénye juthat az ember eszébe. Egyrészt azért, mert ennek a narrátora is egy kisfiú, másrészt pedig azért, mert az apa mindkét műben erősen pszichopata, valamint a szereplők is nagyjából hasonló

társadalmi rétegből kerülnek ki. Jelen esetben egy, a világról keveset tudó, az iskolából is kivett gyerek meséli el, mik történnek otthon: az anyja beteg, az apja ápolja őt, furcsa, rossz szag terjeng a házban, hozzá pedig hangok beszélnek. Nem éppen idilli gyerekkor. Nem akarok spoilerezni, de
60 talán már ennyiből is sejthető, hogy nem lesz ennek jó vége.

Hasonlóképpen nincs jó végkifejlete annak a novellának sem, melyben a narrátor egy Csabi nevű pitiáner drogdíler és családjának történetét meséli el. Akár hanyatlástörténetként is értelmezhetnénk, ha lett volna számára honnan hanyatlani, de a börtön, a prostitúció, a nyomor már az induláskor bele voltak kódolva ebbe a történetbe. A narrátor nem is őket hibáztatja elsősorban: „elmondhatnám, hogy egyáltalán nem vagyok én szűk látókörű, és épp ezért elsősorban nem is Csabit hibáztatom ezért az egészért, hanem összefüggésben látom a dolgokat, hogy mi vezetett ehhez a helyzethez, na de nem akarok politizálni. Majd még azt mondanák rám, hogy nekem jobban tetszett a régi rendszer.” Árulkodó, sokatmondó sorok ezek, melyek sok ember szájából elhangzanak, s melyek szerint összefüggésekben szemügyre venni a konkrét nyomorúságot annyit tesz, mint politizálni, az pedig rendszerint valami csúnya dolog, nem az egyszeri ember dolga. Holott a szóban forgó Csabi és a családja korántsem valamilyen egyedi, különleges jelenség a magyar vidéken.

Nem akarok az összes novelláról szót ejteni, maradjon meglepetés az olvasónak is. Bár hiába írnék is én bármennyit ezekről az írásokról, úgysem tudnám még csak megközelítőleg sem visszaadni azt a hangulatot, atmoszférát, tömörséget, költőiséget, mely ennek a kötetnek a sajátja. Igaz, manapság konjunktuurája van azoknak az irodalmi műveknek, melyek a peremvidékek helyzetével, a szegényekkel, az országra szakadt reménytelenséggel foglalkoznak. Vannak, akik szerint ez trendi lett, és ebben van is valami. De véleményem szerint nincs ezzel semmi baj, inkább szóljon a kelleténél háromszor, négyszer annyi irodalmi mű fontos eseményekről, jelenségekről, mint alig valamennyi. Persze, kérdés, mennyi a „kellete” – talán pontosan annyi, ahány igazán jó alkotás születik egy bizonyos zsánerben.

Ezek közé tartozik a szóban forgó kötet is. Antal novelláit nem is annyira a bennük ábrázolt világ, táj és emberek „adják el”, hanem az, ahogyan ezt a szerző csinálja. Írás- és látásmódja akkor is meggyőzne, ha az északkelet-magyarországi peremvidék helyett a Rózsadombon játszódna a novellák, decens budai polgárokkal. De hát neki is – hasonlóképpen, mint Tarnak annak idején – ez a föld az otthona, ezt ismeri, erről tud és akar írni. A Kabai Lóránt által készített interjúból kiderül, hogy Antalnak lapul még vagy két kötetre való írása a merevlemezén. Reméljük, mihamarabb napvilágot látnak azok is. (*FISZ, Bp., 2017*)

Antal Balázs – elmondása szerint – évekig ül szövegein, míg elege nem lesz a várakozásból, hogy aztán megszabaduljon tőlük, pontosabban közzétegye őket. A *Vad* az első verseskötete, amelyben az enyészet, pusztulás, korhadt egzisztenciák, „mocskos kezű, rosszarcú emberek” kapcsolatainak David Attenborough-jaként vezet végig olyan életeken, amelyekről nem szólnak motivációs könyvek, ott-honokon, amelyek nem kerülnek katalógusokba, történetekről, amelyeknek nem jut hely az Insta-

Balogh Ákos 61

A SZEGÉNY KIS- GYERMEK PANASZAI RELOADED

Antal Balázs: *Vad*

sztorikban. Hadd tisztázzam, Antal Balázs köteté nem kosztolányis, csak az itt megszólaló hangban sokszor annyi gyermeki panasz kumulálódott, annyi szemrehányás, sziszegő dac, mintha az a kisgyermek az ózdi sínek közé esett volna, hogy aztán azonnal elmesélje az omladozó állomás mögé dolgukat végezni járók történeteit. Ahova az ő tekintete szinte perverz kéjjel néz, ott Kosztolányi csipkekesztyűs kézzel tartott lornyonja talán elhomályosodna.

Előfordult már, hogy valami olyasmit láttak, amit önszántukból amúgy nem néztek volna meg? Valamit, aminek vizsgálata zsigeri kellemetlenséget okoz? A szerző tekintete ilyen területeken kalandoz, néha szinte tobzódik a mocskokban, az elmúlásban. A mód, ahogyan a vizsgálat tárgyává teszi témáit, szinte erőszakos, vad kérlelhetetlenség, mert amikor elfordítanánk a fejünket, tovasiklana szemünk, Antal Balázs ott áll, jelez: nana, barátocskám, hova, hova, ezt itt most szépen megnézzük, ha tetszik, ha nem, ide mi nem bájologni jöttünk, az élet nem csak unikornis és szivárvány, hidratált bőr és örök szerelem, az öregségben nehéz megtalálni a szponzorálható tartalmat. Ennek a lírának a befogadásához elengedhetetlen rendelkezniünk korunk ritka és egyik legértékesebb valutájával, a szolidaritással.

Az első versekben ott lapul, lassan érik az a rothadás („A bús, törékeny talajon az üres rothadás oszon / a határtalan fa felé, mint a fájás a szív felé. / S ami szép volt és végleges, riadt mosollyal semmi lesz, / s a kert, a folyton megtelő, tövén bokrot bujtat elő.” *Vázlat a kertről*), ami később eluralja a tájat, legfőbb erőként munkál terekben, emberi kapcsolatokban egyaránt. A kötetszerkezetben érezhető cezúra a *Sziszüphosz* című versben mutatkozó, az írás technikai, narratív aktusával játszó hangban jelenik meg. Itt indítja útjára Antal Balázs az *embert*, akivel bejárjuk ezt a romló tájat: „A szöveg túlvégéről egy ember közelít. [...] jön, s bár az írásjelek láthatóan kikezdték idegeit, / a szóközökön át magabiztosan közelít. De én most visszahelyezem

öt oda, / ahonnan elindult, pusztán azzal, / hogy az itt most csakis őt jelző egyetlen / szócskát a szöveg legvégére írom, egyszerűen, / Így: ember." (Szi-szüphosz) Ezzel deklarálja is az omnipotens beszélő erejét, akinek hatalmában áll bármit megtenni, lehetőségeinek csak a nyelv szabhat határt,

62 ezen túl univerzumának ura. Ebből a deklarációból meríti az erőt, hogy innét indítsa a lírai családragényként is olvasható, önmitoszépítő versek sorát (*Óriás, Bemutató, Földszagú, Csodatemető, Szép csernelyi család-történet*). Ahogy József Attila gyermekhangja növeszti óriássá édesanyját, úgy növeszti a gyermek itt is óriássá az apafigurát, aki „Pusztá kézzel vadakat szaggatott szét, / lábujjaival döntötte a fákat [...] Álltam a hegyen, vártam az apám, / egy kicsit sírtam is talán, / és ő egyik irányból sem érkezett.” (*Óriás*) A szülőket óriássá növesztő gyermeki perspektíva mellett jelentkező felnőtt lírai megnyilvánulásában keletkező feszültség beszippantja az erre járót: „Mentem utána, hiányzott nagyon, / de nem találtam meg soha az apám.” A nagypapa figurájának épülő legendájában az első, szinte sámáni gesztusa, ahogy rituálisan bemutatja az újszülöttet a havas téli tájnak, megalapozza az E/1-es beszélőhöz kapcsolódó kiválasztottság érzését. (*Bemutató*) Eztán következik az ősz hajú asszony bevezetése a kötetben, egy kiséposzi teremtéstörténettel, ez a *Földszagú*. A Gilgames-eposzi testvérharc gyönyörű, erős képekkel építkező, lendületes szöveg, ahol a születés-érválás-halál-újjászületés körforgásának, az anyai ősz-keretnek parabolisztikus megrajzolása olvasható: „Világbolondító földszagú asszony volt, / aki engem összegyúrt apró darabokból, / sárból, kavicsokból.” (*Földszagú*) A mítoszteremtésben a kötet legerősebbjei közé tartozik *A Csodatemető* című vers. Az ember ragyogó lelkesedésének, világmegváltó potenciáljának hatyúdala ez, ahol a társas magányban leépülő, egymás mellett elbeszélő entitások nem kompatibilisek semmivel, ami körülveszi őket. A férfi helyenként veszélyes, álmodozó szertelenségének és a nő, az egyedüli túlélést biztosító, józan racionalitásának találkozása végzetesen kioltja egymást. A csak élni és túlélni stratégiájában van menekülés, ahol a lemondás lélekölő, megállíthatatlanul világpusztító, alattomos ereje kúszik egyre magasabbra, míg végül elnyel mindent, ami valaha ígéret, szép remény, öröm és csoda volt. Ez a vers a kvintesszenciája Antal Balázs világának. „A csodatemetőt nagyapám találta. / Járt a hegyeket, volt egypár felesleges csoda nála, / húzta a zsebet, a felét ott el is dobálta. [...] Nagyanyámat nem érdekelte, akárhogy is mondta, / csak a zsebeit kutatta, / de nem volt egy vasa se az öregnek. [...] nagyapám ment, csak ment, mindig ment, / nagyanyám meg állandóan szidta, elmondta mindennek, / [...] míg egy nap csodái végleg elfogytak, / [...] és ágnak esett, fáradt mogorva állat, akkortól ő szidta nagyanyámat, [...] és nagyanyám, aki sohasem temethetett csodákat, / eltemette végül nagyapámat.” (*A csodatemető*) Látványosan fontos motívum a gyökérkeresés is, a hovatarozás

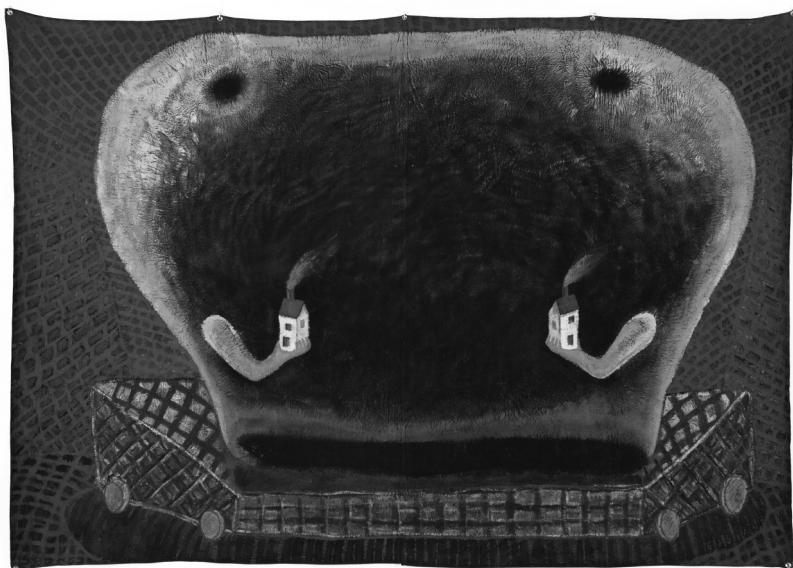
felismerésén, megragadásán át eljutni az identitás konstitúciójához. „Ha tudnék valamit a rokonaimról, / legalább pár mondatnyi kincset, / hogy mikor és honnan jöttek ide, / vagy hogy itt nőttek ki a földből, / ha csak egy-két dolgot megtudhatnék róluk...” (*Szép csernelyi családtörténet*)

Ezek után, ahogy őszi poloskainvázio a tájat, az elveszettség 63 úgy lepi el a kötetet. Nem kell komancs nyomolvasónak lenni ahhoz, hogy meglássuk azokat a jeleket, amelyek az útkeresés, elhagyatottság szívet tépő érzését hivatottak megragadhatóvá tenni. Fájó, ahogy hiányoznak az elveszett gyermekkor figurái a *Leltárban*, vagy az *Apácska-vers* apafigurája, akinek hiánya felett érzett rémületét kiáltja a „*városperemi*” magányban azzal a rettegéssel, ahogyan az tud félni, aki érzi: ugyanazokat a hibákat ő maga is elkövetheti, amelyekről annyira keserű beszélni. Vajon az emberélet útjának felén a szívbe markoló kérdésre hol találja a választ az, aki „eltévedt a harmincas a negyvenes éveiben / és ami még nagyobb gáz / hogy senki sem keresi”? Talán csak azért lehet jó elveszni, mert az elveszett dolgokat valaki néha megtalálja. Néha valaki mondjuk épp verset ír róluk, és az ilyen típusú megtalálásban van az a felszabadító öröm, ami eltakarít minden murvát a szolidaritás felé vezető útról. A magát elveszettnek érző ember alkalmasabb azzal az empátiával fordulni az élet versenyében vesztesnek tűnők felé, amivel az *Öregember-versek* beszélője fordul oda. Ez az elveszettségézés („félek mire te megkerülsz / engem veszít el az út / és mire hazatalálok / te újra nem leszel sehol” *És útra kel és énekel*) nyitja meg a nyelvet, beszélni arról a pusztuló világról, ami megkülönböztetője az antali retorikának, amelynek fókuszában a „korlátról lepattozott festék, / a buszmegálló, fojtó hűgyszagával, / a bolt összefirkált fala” található (*Másfélmillió lépés Magyarországon*). Muszáj látnunk az öregekkel együtt járó jelenségeket („a folyószemű golyvás macskáikat / a húgyszagú kötőiket / a zsírrezagú szerszámaikat [...] a kurva görbebotjukat / amivel védték tőlünk / hogy inkább ott rohadjon meg az ágon...” *Az öregeink a földbe vesztek és a föld megrohadt tőlük*) éppúgy, ahogy a falu képeiben megjelenő pusztulást: „fickósan kivágott takony turha köpet / hányadék vér húgy fos pocsolóái / szájba vert rossz gecit amit kiokádtak...” (*Találkozás a régivel*).

Kiváló szöveg a kutyamaszkba bújtatott beszélő saját generációjának sorsa felett mondott jeremiádjá is, amely akár dekadens ars poetica-ként is olvasható: „a láncomat rángatom csörgetem azóta / hogy nekik is fájjon / rázom a kerítést nyüszíték vonítok magamat marom / de nem hagyják magukat és én se hagyom...” (*Gazdám verse*) A sorok között hátvédnek itt van Oravecz Imre *Buksi-* és *öregségverseinek* tónusa, ahogy Tar Sándor alkalmi kocsmai kapcsolatainak keserűsége, vagy Petri románca a pince mélyről – kényszerítve a figyelő tekintetet, hogy igenis végignézzék, ahogy

szeretője vajjal teszi magát síkossá az aktus előtt – addig, amíg elér a nap-sütötte sávig.

64 A gyermekkor élményeit feldolgozó, sokszor panaszos dühvel áradó lírában a felnőtté válás útját járjuk végig a beszélővel. Az utat, amely mentén rothad minden, amely mentén egy darab, amiről tudni sem akarunk, belőlünk is ott áll. Minden lépés a szolidaritásról szól, ami versorról versorra közelebb visz a felnőtt, immár saját életéért, cselekedeteiért felelősséggel tartozó férfi világa felé. Az már Antal Balázs elkövetkező lírájában méretik meg, hogy milyen nyelvet talál ehhez az úthoz. Nyelvet, amely már az érett, gyermeki traumáin, környezeti determináltságain felül-emelkedve megszólaló férfi hangja lehet. Fontos, elevenig ható, szép líra szabadul fel a *Vad* lapjain. Minden pátosz nélkül tanít együttérzésre, szeretetre, gondoskodásra, és löki két kézzel az olvasót a felismerés felé, mekkora kincseshalmon ül, amely a pusztulásban is családi történetekről, az együvé tartozásról suttog. Teheti ezt úgy, ha nem fordítjuk el a tekintetünket, akkor sem, amikor pedig az volna a kényelmesebb megoldás. (*Műút, Miskolc, 2017*)

„DJ [...] az eszmei létezés – azaz erő, élet – és az egyéni létezés között lebeg.”
(Kierkegaard)

„Például Punta Cana.

Az 'Ősz Csücsök', avagy 'Megőszült Végpont'. Valami ilyesmit jelent a hely spanyol neve. Ott, Punta Canán, Dominika paradicsomi partján kezdődött minden. Már, ami a törté-

netmondást illeti. Vagy ott végződött (végződik?). Talán sosem tudod már eldönteni. De, lehet, hogy nem is kell. Lényegesnek viszont lényeges volna, hiszen lassan minden körbe ér, és akkor úgysem tudhatod, hol a vég, hol a kezdet. Bárhol, bármikor, bármivel elkezdheted tehát, hiszen az őszbe csavarodó végső csücskön – mondhatni, Punta Canán –, úgyis összeér minden. A vég a kezdettel, a kezdet a véggel. Szükségszerűen összeköti majd őket, ami közöttük van. Akár akarod, akár nem, előbb-utóbb oda jutsz, ahonnan kezdened kellene, vagy kellett volna. Oda, ahonnan elindultál.”

Csuday Csaba 65

PÉLDÁUL PUNTA

CANA...

Punta Cana – hősünk, DJ iménti gondolatai alapján – akár jelkép is lehetne, esetünkben azonban éppenséggel térben, időben pontosan behatárolható valóság. Pedig kápráztatnak is beillene. A földrész – a Karibi-térség – e fertályát mutató térkép szerint Punta Cana ugyanis valóban csücs, kiszögellés – csücsök, ha tetszik –, bár a térképen látható formáját tekintve inkább tompán görbülő púpot képez a Dominikát és Haitit magába foglaló sziget északi végén.

Nevét a tengerpart színéről is kaphatta volna: talán sehol nincs ilyen ezüstösen fehér homokú fövény az egész karibi szigetvilágban, még a szomszédos Kubában található, Punta Canától alig egynapi hajóútra (*una singladura*) fekvő Varaderót is beleértve. Pedig ők, mármint a kubaiaiak, gyakran kérkednek vele, hogy a varaderóihoz fogható fehér homok páratlan e kerek világon.

Az a parti homoksáv, amely a koponyaívet idéző szigetvéget körülveszi, a levegőből nézve valóban olyan volt, mint valami kápráztató, ezüstös üstök. Sőt, a parttól visszacsapódó, visszatorlódó tengervíz, a kifelé ritkuló fehér hab-sávjaival, mintha lobogtatta volna is azt az őszülő hajkoronát.

A levegőből nézve. A vénülő DJ ugyanis repülőn érkezett Punta Canára, New Yorkból, ahol a december közepi őszi tél langy esővel s csaknem 15 fokkal búcsúzott tőle, amit DJ – a csak egy nappal korábban odahagyott budapesti mínusz 3-hoz képest – már valóságos tavasznak érzett. Karácsonyi

tavaszi, vagy tavaszi Karácsony? DJ ugyanis karácsonyozni ment élete párjával New Yorkba, ahol egyik gyermekük tisztviselőként dolgozott az egyik világszervezet központjában. Ő találta családjának a kedvező utazási ajánlatot.

66 Az őszülő DJ tehát ott, azon a kezdő avagy végponton, vagyis Punta Canán, amelyet önkényesen jelöltünk ki e történet kezdetétől mi hárman (négyen, sőt...), vagyis „maga-magam”, rég magára maradt hajdani teljes énem, aki voltam, szőróstül-bőróstül, s aki ebben az épp összeállni készülő szöveg-szövevényben a DJ nevet kapta; „magam-maga (maga?)”, DJ „Leporolója”, lelkének és cselekedeteinek ismerője, elbeszélője és felvi-gyázója, felettes énje, aki íme fejest ugrik a valós és elképzelt emlékek örvényébe, és e kissé hevenyészve összefércelt múltat, jelent és jövőt megragadni igyekszik képzeletével, valamint „én-magam”, vagyis aki most vagyok szőróstül-bőróstül, e szavak leírásának mindenkori, kaotikus pillanatában; egyszóval az őszülő DJ ott, Punta Canán akár a Paradicsomban (vagy, hogy stílszerűek legyünk, a Kánaánban, az Ígéret Földjén) is érezhette volna magát, holott, legendás története szerint legalábbis, a pokol lángjain illett volna pörkölnödnie. Ehelyett a szerencsés leszállást követő napon immár kényelmesen elnyújtózva (olykor szinte vigyázz-fekvésben, afféle *planking*-helyzetben) hasalt-heverészett a csodapart strandjának egyik nyugágyán, közvetlenül a homokos part mellé telepített rezervátum nádfedelű napernyője alatt. S míg hozzátartozói a szomszédos nádtetők oltalmában ejtőztek a bőséges reggeli után mi, vagyis ő, azaz én, aki képzeletben három- (sőt...) felé hasadozom, ekképp meditáltam:

„*Bárhol, bármivel, bármikor.* Legyen például ez, itt: Punta Cana, az Ősz Csücsök, ahol minden kicsücsösodik, és összeér. Jelképnek se volna rossz. Csak hát el kellene döntened, hová is értél: oda-e, ahonnan elindultál, vagy oda, ahonnan nincs tovább. Mert ha itt a vége, fuss el (ha futhatnál) véle. De hová? És akkor, mint haszontalan lomot, akár ki is törölhetnéd emlékezetedből (és laptopod memóriájából) egyik kedvenced, a vak argentin Mester szépséges és mélységesen igaz szavait: >*Bármely pillanatban egy végtelen vonal közepén vagyunk; a végtelen központ bármelyik pontján a tér közepében vagyunk, mivel a tér is és az idő is véghetetlen.*< Hiszen már réges-régen tudod, hogy csak jelen pillanatod ideje és helye *van* igazából. De a te bajod, DJ mester, – becézte magam-maga csipkelődve maga-magammat –, most éppen ez, hogy ugyan mire mész ezzel a bölcsességgel, ha egyszer csak, itt és most – mondjuk, a Megőszült Kánaánon –, vége a pontnak (a dalnak), s még ha pont a közép is, most egyszerre nincs tovább, huss, szertefoszlik? Mire jutnál vele, ha, tegyük fel, egyszer csak ellebegnél a nyílt tenger felé, akár a türkiz végtelenség tajtékos hullámtaraja? Hogyan számolnál el életeddel a Nagy Kékség

mindenható urának? Ha az írást tekintetted mindig is feladatodnak, eddig viszont szinte semmi olyat nem írtál, ami összefogná csaknem hetvenöt évéd egyre lazuló, széthulló darabjait? El tudod mondani, ki vagy, ki voltál igazából? Beváltottad-e valami maradandó, emberi aprópénzre veled születtelt tálentumaidat? Hogyan tudnál eltűnni csak úgy, az adósságnak ezzel a nyomasztó terhével és tudatával? Ideje tehát, hogy megszólalj. Tényleg. Sőt, kezd is el mindjárt. Sőt, beszélj a magad hangján, a magad nevében. Meglátjuk, eljutsz-e vele valahová.”

67

Erre gondolt a vénülő DJ, gondolom én most, újabb évek múltán, nászzenémet, a Uriah Heep *July Morning*ját hallgatva, én, e szövegalkotó, zavaros én-darab, mely noha egész, mégis rész. De semmiképp sem azonos velem, aki e sorokat írom-pötyögöm mindennapi futkosásom, vagy mostanában inkább csak vánszorgásom szüneteiben, itt, budai asztalomnál, háttal a Dunának (hogy ne lássam, „mint folyik el minden”) és a Margit-sziget jegenyéinek, vagy épp a lovasi dombon, szemben a Balatonnal (hogy lássam: a *túlpart* mindig ugyanolyan vízszintes, kibillenthetetlen, állandóságát, mely nyugtalanító, öröknek látszó), mielőtt magam is végképp kifeküdnék, netán *vigyázz*-ban kifeszülnek az Ősz Csücsökben, s mint a tó, arccal a földnek (az égnek?).

Új Forrás 2019/1 – Csuday Csaba: Például Punta Cana...

DJ akkor tehát ilyesmin merengett ráérősen s kissé nyakatekertén (a hason fekvésben különösen sajogtak elmeszesedett csigolyái, ha oldalra fordította a fejét) társalogva magával ott, a pálmafák árnyékában, Punta Canán, alig egynapi hajóútra (*una singladura*) Varaderótól, ahol csaknem ötven éve minden elkezdődött, holott már húsz egynéhány éve tartott. Majd, mikor egy kacér szőkére esett sóvárgó pillantása (egy szőkére, aki úgy negyven körüli lehetett, s épp mojitóját szopogatta a parti homoksávtól kissé beljebb eső, vese alakú medence vízbe épített bárpultjánál), fölsóhajtott:

Ó, Karina, Karina, te, akinek arca a kéj pillanataiban a szenvedő Madonnát idézi, vajon miért járatod velem a bolondját? Miért kísértesz fájdalmas arccal, még itt is, az Ősz Csücsökben, és épp most, amikor lelkemben a szenvedély és a sóvárgás hullámverése elcsitulni készül?

Amióta – nem sokkal az utazásuk előtt – felbukkant előtte az az egyszerre pajos és fájdalmas gyereklány-arc a világháló egyik szex-oldalán, DJ nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy azt a szenvedő arckifejezést már látta valahol. S amikor otthon, valamelyik fiókja mélyén elheverő gyűjteményében kotorászva egyszer kezébe akadtak a sevillai Nagyhet képeslapjai, megoldódott

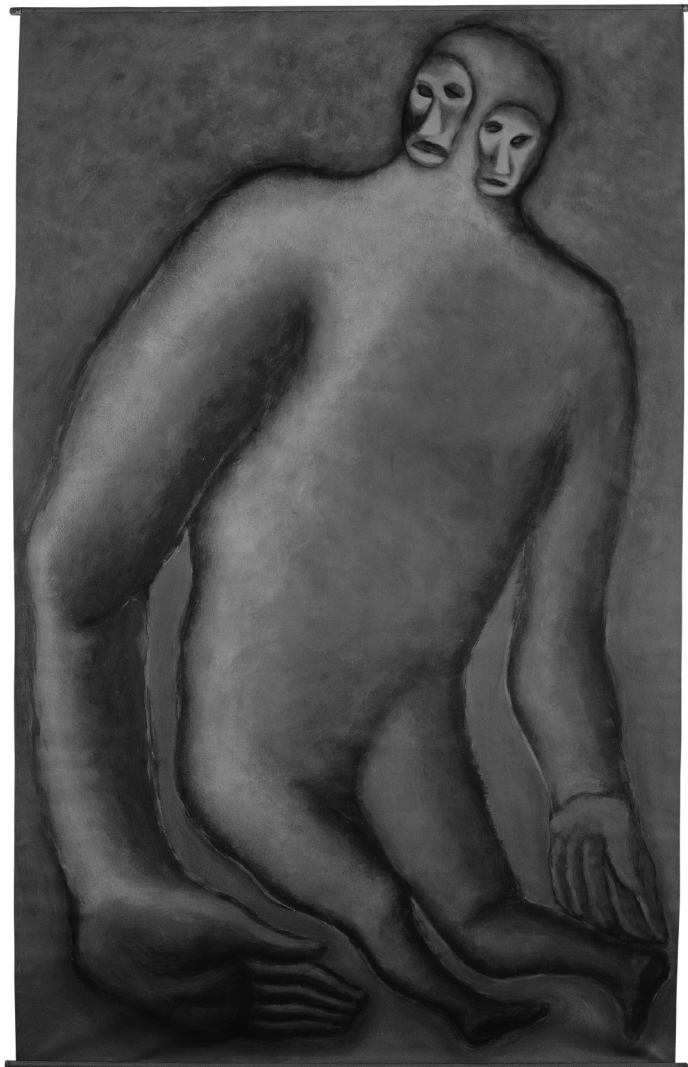
a talány. Az andalúzok rajongott Macarenája (*La Virgen de la Esperanza*) arcán ugyanazt a tekintetet, ugyanazt a vonást fedezte fel ugyanis, amely Karina arcán megragadta. A gyönyörbe játszó gyötrellem ráncát a szemöldök fölött.

68 És mindjárt életre is kelt emlékezetében az az arany koronás, arany vállkendős, hősztín tünemény a csipke fejfedőjével, a tüllruhájában, s vele a látványától szinte esztét vesztő tömeg, amint a Szüzet megpillantva kórusban skandálja: *¡Guapa!, ¡guapa!* Ami kissé pontatlan, ámde kifejező fordításban annyit tesz: Dögös!, dögös! Szóval, amióta DJ megpillantotta Karina arcát a képernyőn, nem tudott szabadulni a képétől. A pornófilmek mocskának nyoma sem volt a figurán, de, furcsa módon (hiszen az volt: egy pornófilm), az egész videón sem. DJ azóta is többször rákattintott már, kicsit mindig félve, hátha egyszer szertefoszlik a varázs, és többé Karina sem lesz egyéb, csak egy közönséges szex-sztár egy közönséges pornóvideón. De nem így történt. A lány opálosan fehér teste, tökéletesen érett formái és holjátékos, hol az őszinte, mondhatni tiszta örömet (és gyötrelmet) tükröző arcjátéka, könnyed mozdulatai olyan természetes összhatást keltettek, hogy DJ egy idő után kénytelen-kelletlen belátta: semmi értelme a berzenkedésnek, ez a gyermekien ártatlan és máris túlérrett (túlromlott?) *jelenés* legyőzte. Akár tetszett neki, akár nem, elfoglalta helyét sóvárgásai középpontjában.

Pedig a filmen látható rituálé alig különbözött a megszokottól; az érdekesség (vagy közhelyes változatosság) kedvéért két nő és egy férfi vett részt benne. A másik nő, hogy Karina angyali (?) szőkeségét kiemelje, sötétbarna hajú, kreolos bőrű volt, alakja szintén tökéletes, de mozgásából, gesztusaiból hiányzott Karina természetessége. Csak, és éppen csak annyi volt, amennyit a szerepe megkívánt. Noha feltehetőleg mindhárman amerikaiak voltak és angolul beszéltek (bár, a kezdő jelenetben, a két meztelen nő csókos-cirógatós bemelegítőjében mintha egy magyar „igen!, igen!” is elhangzott volna), a fiatalemberen pedig némi szláv beütés látszott. Alig volt egyedisége, szerepe is csaknem a feltétlen szükséges eszközére, a kitaróan ágaskodó férfiasságára korlátozódott. Néha még arca is volt, de az többnyire takarásban látszott, s ha mégis előtűnt, mosolygott is, valamely érthetetlen szavakat mormolt-motyogott, akárha varázsigéket; mintha szuggerálta volna magát, hogy harckészsége a kellő ideig kitarson. S bár irányította őket, kissé mindvégig kívül maradt a két nő játékán, amelynek eleve volt valami lesbikus gyengéd és meghitt jellege, hiszen a szőke és barna tünemény átszellemült csókolózásával indult és végződött a klipp, s a két mohó száj és nyelv a szertartás közben is meg-megtalálta egymást. A szeretkezés szinte minden lehetséges alakzatát bemutatták, de alantas állatóság, gusztustalan közönységesség egyáltalán nem volt a mintegy huszonöt perces jelenetsorban. DJ sem előtte, sem később nem talált ehhez foghatót, ha, libidójának hűlő

parazsát akarván élesztgetni, bele-bele lapozott a web bőséges kínálatába. Nem csoda hát, ha a képzeletében mitikus magasságba emelkedő tünemény lépten-nyomon felbukkant lelki szemei előtt, s szinte középponti pozíciót foglalt el gondolataiban, s egész gyarló, mindig máshová vágyódó lényében. Mint láttuk, DJ lopva még beszélt is hozzá, ahogyan démonokhoz, szellemalakokhoz vagy istennőkhöz szokás. A dominikai csodavilág mesterkélte, álomba illő díszletei, a tenger, a kéklő medence láttán, a karibi, szaunás hőség, az érzékeket bontogató fényözön közepette, nem is volt ebben semmi rendkívüli.

Új Forrás 2019/1 – Csuday Csaba: Például Punta Cana...

Egy szál úszószemüvegem van, azt teszem fel a szemem elé, bár kiosztják a pipás felszerelést is. De az csak zavarna. Ha a 25 méteres medencét át tudom úszni egy levegővel, akkor ez is menni fog. Az 50 még jobb lenne, de nem

70 Dobai Lili

LILIKOI

Csak nézem a tengeri csodákat, a korallszigeteket, korall-kiszögelléseket, különféle színű halak cikázását. Eddig ilyet csak filmen láttam. Most National Geographic élőben. Megfogom az éles sziklákat, érintem a mellettem úszó halakat. Érzem cikázásuk víznyomát a bőrömön. Élő testközeli közvetítés. Nincs rajtam védőruha, nincs levegőt szívó pipás maszk, csak kétrészes fürdőruca, és úszószemüveg. Felszerelés nélküli felszerelésben vagyok, elfeledkezem mindenről. Csak óceánozik.

Passion fruit.

A külsejében egységesen élénksárga, belül fényes sárga, édes-leves, frissítő mangóval kezdjük a pihenőben felszolgált étkezést. Van mellette ananász is. És kerül mellé passion fruit. Ez a név kissé meglep és tetszik. Fordíthatjuk szenvedély-gyümölcsnek és szenvedés-gyümölcsnek is. Ezt a nevet állítólag a 16. században, Brazíliában a spanyolok adták a gyümölcsnek lilás pirosas színű virága miatt, amelyről úgy vélték, öt szirma Krisztus öt sebére utal. *Passiflora edulis*, magyarul golgotavirág. De a gyümölcsöt Brazíliában, Ecuadorban és nálunk is maracujának nevezik. Vannak azonban más nevei is: Venezuelában *parcha*, Hawaiiiban *liliko*i, Puerto Ricóban *chinola* vagy *parchita*. Kívül, vagyis a héja zöldes-barnás-pirosas, kettévágód, és zselés-kocsonyás anyagban kis magocskák vannak. Fantasztikusan szép. Savanykás-édeskés íz. Majszolni való. Majszdévész. A kedvenc keverékem lesz a mangó, *passion fruit*-liliko*i*, ananász, mindez gyömbérrel, és mehet bele még narancs is. Kiválóan jó. Meg rizs. A nagyon párás melegben csak ezt vagyok képes enni. Akadálymentesen.

Minden egyszerű. Nemcsak annak tűnik. Látom, érzem, hogy az. Citrusok.

Lesétálok fürdőruhában és egy fürdőlepedőben a néhány emelettel lejjebb lévő uszodába. Szép tiszta, növényekkel körbevett, fapadlós, nyugágyas. Ebben a párás melegben a legjobban frissít. Meg üdít. Úszás után vizesen,

rossz ez sem. Ami van. Levegőt veszek, lemerülök, amilyen mélyre csak tudok, és csak ámuldozok. Ettől az ámulattól egyre hosszabb ideig lenn tudok maradni a víz alatt.

fürdőlepedőben, csapzott hajjal – gondoltam – gyorsan felszaladok a lakásba. Azonban az történik, hogy több házat is megjárók, több ugyanolyan emeleti, ugyanolyan fekvésű lakásba is becsengetek – szerencsére senki sincs otthon –, mire sikerül megtalálnom azt, ahol vagyok. Ahol lennem kell. Ahol a csengetésre kinyílik az ajtó, és végre beléphetek és megszárltkozhatom. Eddig ilyen eltévesztésről is csak könyvben olvastam. Gigantikus méretek, túl az emberi mértékeken egyformaságok, hasonlóságok lecsapódása. Egy saját tapasztalattal többem van.

71

Élménnyel együtt mélyebbek a tapasztalatok. Citrom és lime.

Szétcsúszás a trópusokon. Tényleg van ilyen. Úgy érzem, mintha nem tudnám összeszedni magam. Minden holmim szanaszét, vagy egymásra dobálva. Nincs erőm rendet tartani, ahogy szoktam. Lelassulok. Le vagyok lassulva. Valami lelassít. A párás meleg, a meleg szél. Minden redukálódik a legegyszerűbbre, a legkevesebb erőfeszítésre. Mintha kívülről látnád magad. Az ételed redukálódik, a ruházatod redukálódik. Gondolataid lelassulnak, némelykor sikeresen leállnak, pedig nem meditálsz reggelente. Estelente se. Arra sincs erőd. Alig gondolsz valamire is, de nem is akarsz gondolni semmire, csak benne lenni, amiben vagy. De lehetőleg vízben. Hűsben. Hűvösben.

Mintha a tudat eddig ismeretlen területekre vándorolna. Guáva.

Meleg van, sok eddig nem ismert illat, íz, más térstruktúrák, magasságok fényűző elegancia és egyszerű ázsiai kisvárosias zsúfoltság, kis éttermek, nyüzsgés, rengeteg boltocska, sok áru. Egymás mellett, egymásba épülve. Régi kis városrészeken sétálunk át, a kínai részben egy kis étterem egyik szobája boltocska, csempéket árusítanak benne. Nagyon hasonlóak az európai szecessziós fal csempéhez. Némelyik minta és szín megdöbbenően ismerős. A kínai eladótól megtudjuk, hogy ezeknek a csempéknek az eredetije a házfalakat borították, külső díszként. Mára már nagy részük lepotyogott, lemállott. Ők mentik még a maradékokat, egy részüket megtisztítják, de nagy részben másolatot készítenek. Egyébként – szerinte – Portugáliából Indián át indult el Szingapúrba több mint száz évvel ezelőtt a csempeszállítás. Láthatóan jó és autentikus másolatokat készítenek az eredetiről. Veszünk néhányat. Ajándékba. Aztán átmegyünk a Marina Bay Sands mellett egy plázán, ami olyan, mint egy palota. Különféle fényesre felcsiszolt kövek a padlózaton, fémes, fényes csillogás, tükrök, széles, magas, átlátható terek. Az indiai negyedben is van pláza, Musztafa a neve. Az teljesen más.

Mangólekvárral töltött oroszlánsellőre formált linzert veszek. Otthonra: megosztásra, kóstolásra.

Oroszlánfej, pikkelyes test, halfarok. Merlion. Sellőoroszlán-szökőkút.
72

Belesétálunk a szoborba, amit nagy nehezen sikerül megközelíteni. Fotóról már ismerem, fehérsége pedig kítűnik. Egészen közelinek látszik a zebrától, ahonnan rálátunk, de a hatalmas házak, a város struktúrája és a forgalom megakadályozza, hogy egyenesen átvágjunk, és körbejárjuk. Átvágunk hát néhány utcán, néhány átjárón, majd egy többsávos út fölé épült, áruházakat összekötő üvegfalú folyosón, és a lépcső levezet egy kis térre. Ott áll a fehér betűkből alkotott szobor. Jaumme Plensa – térdét maga elé húzva ülő, emberalakot formázó – szobra. A két lábszárnál ajtónyílás. Oda sétálunk be. Belül is körbejárjuk. Átlátszóak vagyunk. Vagy takartak. Ahogy vesszük. A betűk fednek is, felfednek is. Árnyékot vetünk egymásra. Aztán átsétálunk egy szintén magas, nagyméretű Anish Kapoor-plasztikához. Tükörfényes gömbökből áll. Abban jól megnézhetjük magunkat. Torzítva-gömbölyítve.

Édesen savanykás hófehér mangusztán.

Az a jó, hogy nem tudom, mi vár rám az óceánnál, azon kívül, hogy gyönyörűen szép a helyi hajókkal a naplemente, nappal meg a kékek rengetege. Propelleres hajókkal már kinn járunk 30-40 kilométerre a parttól, benn a sziklák között. Eddig azt sem tudtam, mi a snorkelling, de ajándékba kapom, hát megyek. Vagyis megyünk, hajózunk befelé a tengeren egy szinte lélekvesztőnek tűnő hajón. Régi fából készült hajó, faragott, kecses, szép formájú, a motorizálást úgy oldották meg, hogy egy fém- vagy farúd végére nemes egyszerűséggel egy propellert szereltek. Vagy 30 percet hajózunk befelé ezzel a járművel. Ezzel vagyunk kinn a nyílt tengeren. Egyszer csak megáll a hajó, fiatal thai vezetőnk mutatja, hogy hipp-hopp, ugorjon be mindenki, körülússzuk az előttünk lévő sziklát. Sokan húzódoznak, de már kifizették, hát hipp-hopp. Zsip-zsup. Látom többek arcán, hogy nem erre számítottak. Én nem számítottam semmire, de Duna-edzett vagyok, szeretem a természetes vizeket, nincs bennem félelem. Be is ugrok, le is merülök kis úszószemüvegemben.

Licsi és gránátalma.

Összeolvadás. Csodálom a vízfelszín alatt a színes, fürge halakat. Csíkosak, pöttyösek, rózsaszínűek. Csapatban járnak, pontosabban úsznak. Szélsebesen. Vagyis áramlatsebesen.

Úszószemüvegem nem kell igazgatni, csak merülni. Többszörre már egész jó hosszokat kezdek úszni víz alatt, főleg, amikor hal-látvány van. Felmerülésemkor a vezető mosolyogva bravó-jeleket mutat a kezével. Gondolom, tesszik neki, hogy nem sokat szöszimöszizek, elvagyok szinte semmivel. Többen a felszerelés igazgatásával töltik idejüket. Én csak hatalmasakat lélegzem a vízből kibukkanva.

73

Bozontos rambután.

Vajon miért azt kapom meg, amire álomban sem gondoltam? Amit szeretnék, azt meg nem. Vagy nem úgy. Mondják, Isten nagy cselvető és jó a humorérzéke. Lehetséges.

Két alacsonyabb párban álló szikla felé úszunk, azt gondolom, jobbról kikerüljük őket, de int a vezető, aki eddig előttem haladt, hogy akkor most ússzak a keskeny szoroson elsőként én. Azt hiszem, csak viccelődik, de leáll, és mutatja az irányt. Hát jó, vagyis hú és ha. De nincs mit tenni, ha már eljöttem, vagyis elúsztam idáig, és mondtam az a-t, akkor jöjjön a b is. És megyek, és beúszok a korallsziklák közé, és hasítom a vizet, és jön szembe a csoda! Ezernyi picis kis hal úszik velem szembe, körbevesznek, körbecikáznak, átsuhanunk egymáson, és volt csoda, nincs csoda. Egyszeri. A többiek már nem is látják, nem élményezhetnek benne. Még aki elmerészkedett idáig, az sem. Egyszer volt, hol nem volt.

Az egyik korallbarlangba is beúszok, félelmetes. Egy kicsit. Egy kicsit nagyon. Gyorsan ki.

Gyűjtök néhány hófehér, csodaszép mintázatú koralldarabot, és vörös meg fehér kavicsokat. Aztán olvasom a jogszabályt, hogy semmilyen természeti darabot nem lehet az országból kivinni büntetőeljárás, és akár három év szabadságvesztés kockázata nélkül. Ezt nem igazán akarom. Sőt egyáltalán nem. Pedig van néhány szép darabom. Összerakom, lefotózom, majd kis színes vászonba göngyölöm őket. Visszaindulás előtt kimegyek az óceán partjára. A kavicsokat bedobom, a koralldarabokból mintázatot rakok ki a homokba, a hullámok sodrása elé. Jöjjön a víz, sodorja el. Jön a víz, elsodorja. Visszaadtam. Vissza az óceánnak. Visszakerültek sodródni tovább. A helyükre. Ha van ilyen.

Semmi nem az enyém. Mindent csak kapok. Egy időre. Kókusztej, kókuszdióhéjból szívószállal az árnyékban. Hatalmas jégkockák.

Lelassulsz, nem akarsz, nem akaratoskods. Nem gondolkods, csak valami gondolódik benned. Talán. Pálmafák a szélben. Hófehér homok. Hullámzó óceán. Távolban kék sziklák, hajók sziluettje. Testmeleghez teremtett vízben hullámozol. Vissza a semmibe.

74

Édes granadilla.

SÁTRAT NYITNI A NAPRA

Sátrat nyitni a Napra,
a verebek bekongatják
a jólelkű levegő gyöngye testvéreit,
fészek tojásokkal imádkoznak
a harcos hegyek villódzó köveihez,
vérző vasak felmetszett jajkiáltásai
a mi jajkiáltásaink a kövér rubintok
bemetszett arcú édesanyjához,
hogy még érezni szeretnénk a fiatal és
szerteágazó kincsek szaporodását.

A hallhatatlan emberi seb
kéken lüktetve hagyta a
szívárványok ölén begubózott csalódást.

De a csataterek ágyús hangokkal
megkísérlik a visszatért tábornok
egyhangú beiktatását a
kövér betegségek hajcsáraként.

Hiánytalan ábrázatú egyenruhák
tízezren formázzák a felejthetetlen
balszárnyat a szívhez vezető
vérrögök útvesztőjében.
A szív már készen áll fogadásukra,
halk szerelmes módjára
bárányos fogantyúkat hegeszt
a bejárati ajtó szilárd szemöldökfájára,
nehogy beverjék fejüket a lassan
és forró vízben vasalt emberek.

76 Nem tudják, hogy a szív már
régen kifehéřítette az ágyukat,
és meleg szerszámokkal házat épített
a mindenkinek fenntartott rétek közepén.

Nem tudják, hogy a csak számukra
keletkező marás már megadta magát
a jobbra és balra forduló szép lovasainak.

A megháborodott szürke öltönyben
magyaráz, de nem tudja
hogy lábánál mogorva szellemek kapkodnak
arany mandzsettái után.

A békés viszont mézzel tölti meg
a nagy kapuk terét, és nem fejezi be
a munkáját amíg nem öntötte torkon
a kaptárok aranyszemű királynőjét.
A végén szétdarabolt lovak és emberek
szedelőzködnek egy nagyobb egység
új és nagyobb hivatalába, amíg a szív smaragdkupolás
palotájából integet a lefogyottaknak és a vérzőhasúaknak,
hogy maguktól induljanak el újra, hogy végre elmondhassák
unokáiknak, hogy kell sátrat nyitni a napra.

Magától nem lehet várni semmit.

Nem mondanám épp, hogy szavahihető.
Istenben is hittem, de ő bennem nem hitt.
Szívem nem növeszttem, bár magától nő.

Akkor ez most ennyi? Búcsúzzunk el szépen?
Cipzárom beakadt. Nem csodálom persze.
Tudom hogy kilátszik. Elpirít a szégyen.
Megcsókolna még, ha volna hozzá mersze.

Ha szüksége van rám, bármikor üzenhet.
Postagalambbal, vagy csak egyet köhrintsen.
Már magának adtam, minden feleslegem,
Minden jószándékom, s azt is amim nincsen.

Talán fog keresni, talán fog üzeni,
Hisz a lábán van egy méregdrága holmi.
Tudja jól, hogy tél van és ilyen időben,
Könnyebben is fog majd összekoszolódni.

Ne is mondjon semmit! Gyűrű, gyerek nem kell.
Gyertyafény, vacsora, százféle ígéret.
Megismert már engem. Tudja, hogy ki vagyok.
Cipőt és bakancsot én ingyen kefélek.

78 AZ IGAZSÁGRÓL

egyszer a nagy igazságaimat
felpakolom a 06:20-as vonatra,
és hazaküldöm őket.haza.
ne érje itt őket sérelem.
tartozásaikat elengedem,
csak hagyjanak magamra.
kézen fogva alszanak majd,
egymás tenyeréből esznek,
összebújnak,ha fáznak.
egyet azért megtartanék.
elrettentő példának.

Édesanyám maga nem fél?
Most lopják a csillagokat.
Tehervonattal viszik el.

Két óriás jött el értük.
Zsebükben egy fél világ míg,
maga egy egészet cipel.

A csupasz ég ablakunkra
Jégvirágos mezőt lehel.
Az arcomat abban mosom.

Egyszer én is megöregszem
S az emberek a helyüket
Átadják a villamoson.

Most a konyhaasztal mellett
Hajolok a tányér fölé.
Előttem még pár harapás.

Az idő eltelik és a
Jégvirágból pipacs lesz,
A csillagokból máglyarakás.

Ha maga ül velem szemben,
A szeretet hálás dolog.
Inni se kér, enni se kér.

Én úgy láttam édesanyám
Lepke szállt a házunkra
Egy búzasárga, homlokfehér.

– Azzal se sokat fognak fújni – mutatott Fischer detektív a Klauzál téri mulató járdája előtt heverő szakszofónra.

– Kár érte – jegyezte meg Gordon, amint a több helyütt is oxidálódott hangszert nézte a szemerkélő eső szűrte későesti lámpafényben. Az oxidációtól akár még játszani is

lehetett volna rajta, de a szakszofón fémtestét több helyütt mély horpadás törte meg, egy helyütt pedig felszakadt a fémcső, mintha karom markolt volna bele.

– Ezért? – kapta Gordon felé a fejét a fiatal detektív. – Ezért?

– Ezért – bólintott Gordon, majd a hangszer gazdájára pillantott, aki bizonyára keservesen siratta volna szeretett hangszerét, ha éppen nem holtan hever egy akkora pocsolóban, amelyet könnyebb lett volna átúszni, mint megkerülni. Még társa is akadt, lévén az olajoson csillogó, mocskos vízben dagadt szivarvég úszkált, melyről csak második pillantásra derült ki, hogy mi volt pontosan. A detektív éppen undorodva méregette. Talán a halott muzikus szivarja volt, talán másé, a vér azonban, amely a test alól szívárgott a tócsába, egyértelműen az ötvenes férfihoz tartozott. Talán nem is szívárgott az a vér, hajolt közelebb Gordon, talán csak az esőcseppek mozgatták akként az olajos, mocskos tócsa felszínét, hogy a vérfolt is terjedni látszódjék.

– Mert maga szereti a szakszofónt? – rántotta meg nyakkendőjét a detektív.

– Mert maga nem? – nézett rá Gordon kalapja karimája alól. Kedve lett volna ugratni ezt a fiatalembert, kicsit kekeckedni vele, mert olyan hivatalos volt, olyan személytelen, olyan pökhendi, ahogy a kopaszodó, korpulens férfi holtteste fölött állt. Áradt a testéből az áldozat iránti megvetés, valamint a fiatal emberek és a frissen kinevezett kerületi rendőrkapitányok frissen detektívvé avanszált vejeinek beképzeltsége és mindentudása.

– Én a hegedűt szeretem, meg a cimbalmot – vágta rá Fischer, és Gordon egyelőre csak annyit kívánt, hogy a detektív ne csapjon bele egy nótába, mert az több szempontból is helytelen lett volna. – Ez itt – rúgott bele az árván maradt szakszofónba Fischer Albert – csak nyekereg, nem zene ez, mondom én magának.

– Idézhetem? – pillantott rá Gordon.

A kérdés látványosan megakasztotta a detektívet minden bizonynal magvas belső gondolatmenetében, mert kezét elegánsan szabott nadrágja zsebébe dugta, elővillantva lapos hasára feszülő mellényét, amelyen megcsillant

CUKORBORSÓ REZSŐ KÉTPENGŐSE*

(Első rész)

a minden bizonnyal színarany óralánc, arcára pedig ahhoz hasonlatos kifejezés ült ki, mintha gondolkodna. Gordon sejtette, hogy Fischer felügyelőnél ez csak tanult viselkedés, többektől ellesett apró mozdulatokból összeállított gesztikulációsorozat, amely a felületes szemlélőnek azt sugallhatta, hogy Fischer detektív ténylegesen gondolkodik.

82 – Nem – közölte végül Fischer – nem idézhet – azzal előhúzta kezét a zsebéből, és az egyenruhás rendőrré pillantott. – A laborkocsi mikor érkezik, fiam?

– Alig tíz perce telefonáltam a kapitányságra, felügyelő úr – felelte a negyvenkörüli férfi, aki annyi mindent látott és hallott már, hogy sem a helyzet, sem a hangnem nem zavarta többé. Tekintetét a Rákóczi út irányába vetette, arcéle nem volt sem hősies, sem harcias. A téren egy kövér és köszvényes aszszony terelgetett cirkuszszátorméretű esernyője alá bújva egy kövér és köszvényes tacskót. Valaki édesbús nótát dalolt az eső ütemére. Az egyik ablak mögött mintha félpucér nő alakja suhant volna el – mindhárman egyszerre néztek oda, akárha megérezték volna hatodik érzékükkel, majd elsőként Fischer kapta el tekintetét, és szögezte a halottra, aztán Gordon pillantott a mögöttük álló, szebb napokat soha nem látott kocsmára, végül az egyenruhás rendőr igazította irányba arcélét.

– Mi történt? – kérdezte Gordon a feketeöltönyös halottra mutatva. – Mármint maga szerint.

– Leszúrták – felelte a detektív, majd leguggolt, és megmarkolta a halott jobb vállát. – Segítsen.

Gordon rövidke habozás után leguggolt, és segítette a hátára fordítani a férfit. Ha nagyon őszinte akart volna lenni, akkor nem sok különbség volt a tarkója és az arca között, de ezt a sort már gondolatban kihúzta a cikkből. Az enyhén borostás, beesett, hamuszürke arcban két szürkés szem ült. Az egyik nyitva, nem a csodálkozástól, hanem inkább a meglepetéstől, hogy csak most jutott eszébe valakinek leszúrni őt, a másik félig csukva. Vagy félig nyitva, támaszkodott Gordon könyökével a térdére. Amint megtalálta egyensúlyát, Fischer észbe kapott, és felpattant, de már elkésett: raglánja szára az alatt a másfél-két perc alatt minden magába szívott, amit a pesti járda a szutykos októberi estén kínálni tudott: kutyaurüléket, vért, hamut, dohányszálakat, köpetet, kenyérmorzszát, olajat, meg persze egy kis vért is. Gordonnak korábban eszébe jutott, hogy figyelmezteti a detektívet a guggolás veszélyeire, de aztán úgy döntött, ha van olyan nagyfiú, hogy ennyi idősen a rendőrkapitány veje és detektív legyen, akkor új kabátra is futni fogja, de legalábbis puceraájra. Majd ő is megtanulja, miért jó a vastag zakó, alatta a vastag pulóver, meg az ing alatt egy trikó – és hogy miért hordanak az öreg detektívek a legjobb esetben is háromnegyedes kabátot.

Mialatt Fischer átkozódva pucolta kabátja szarát, Gordon előszedett zakója zsebéből egy cigarettát, megforgatta ujjai között, hogy kicsit lazuljon a

dohány, mert kedvenc török cigarettáját egy ideje zavaróan keményre sodorták, ami önmagában persze nem volt baj, de olyan erősen kellett szívnia, hogy esetenként homloka behorpadásától tartott. Kifújta a füstöt, felnézett az egyenruhásra, aki acélos tekintettel továbbra is a Rákóczi utat kémlelte, jóllehet nem láthatta, majd Fischer detektívre nézett, akit teljesen le-

83

A szakszofonost mintha már látta volna valahol, de olyan jellegtelen volt az arca, hogy nagyjából bármelyik zenész lehetett, akit Philadelphia és Zugló között egyszer látott, amint két kézzel markolja különös hangszerét. Bármelyik lehetett volna, fújta ki a füstöt, kivéve azt az égnek álló hajú meszticet, aki óriásira meresztett szemmel fújta a baritonszakszofont a Cotton Clubban valamikor 1928 telén. Úgy festett az a harlemi férfi, mint Ton-Ton Macoute, a vudu vallás rettentő mumusa egy filléres magazin rajzán; Gordonnak jó időre el is ment a kedve a Cotton Clubtól és Duke Ellingtontól a bandájával egyetemben, ám az instrumentum hangja beleégett a fülébe, és ahogy elnézte a halottat meg annak baritonszakszofonját, megint átfutott rajta a borzongás, és nem azért, mert a gyilkos arra se vette a fáradságot, hogy áldozatából kihúzza a rövidnyelű kést, amely szíve fölött hatolt a bordák közé. Ócska, régi bugylibicska volt, amiről tudta Gordon, hogy sokkal veszélyesebb, mint amilyennek látszik, lévén ezeknek az élét még rendes, tisztességes svéd acélból készítették, és akinek a markában így elkopott az őzagancsból készült markolat, az nem csak, hogy sokat használta a kést, de gondját is viselte, aminek fontos eleme az állandó élezés. Szakértő kézben egy vékony és borotvaéles penge egyetlen pillanat alatt megtalálja az utat két borda közt, és pont annyira hosszú, hogy csak egy kicsinyt döfjön bele a szívbe, hiszen annyi elég is. Daloskedvű dízőzők szoktak dalolni a kicsi bántástól hirtelen vérző szívről, nem is sejtve, mennyire igazuk van. Ám míg a dízőzők dalában a szívfájásból fel lehetett gyógyulni, addig a Klauzál utcában ebbe bele szoktak halni.

Közelebb hajolt. A férfi borostával takart, jelentéktelen állán zúzódás sötétlett. Vagy verekedett merénylőjével, vagy még élt, amikor a tócsába zuhanva beverte az állát, mert a szíve még pumpált oda egy kis vért. Szeme alatt másik bevérzés sötétlett. Gordon szája sarkába tolta a cigarettát, és lehajolt a férfi kezéhez. Jobb kezén nem látott sérülést, ám a bal bütykein felszakadt a bőr, pont annyira, hogy kiserkenjen a vér. Már ha lett volna elég ideje, és nem pumpálta volna ki az utolsóként küzdő szív az olajos pocsoltyába, a kedélyesen ringatózó szétázott szivarvég mellé.

Ez három mondat, egyenesedett ki Gordon, ha minden belead, akkor öt, amiből egyet kihúzza a Lukács, marad négy. „Holtan talált zenész három gyereket hagyott maga után árván, ésatöbbi, tettesét a rendőrség, ésígytovább, talán

szerlemfeltés, de bizonyára nem rablás, a tárcájában egy ötpengős lapult, és még tovább, *Az Est* tudósítója továbbra is...”

84 Ekkor megérkezett a laborkocsi, kivágódott a hátsó ajtaja, és kiszálltak belőle azok a férfiak, akik a a halált beálltát követő nyomrögzítés futószalagja mellett őriztek meg mindent, amit érdemes volt, meg amit nem, azt is. Gordon félreállt, biccentett a Sugár nevű marcona alaknak, akinek a kezéből csak a bikacsók hiányzott, de mikroszkóppal felszerelve is ugyanolyan félelmetes ellenfél volt, sőt. Sugár a detektívhez lépett, aki intett az egyenruhásnak, Gordon pedig az úttestre pöccentette a csikket, és belépett a Filippovits nevű kocsmába, amelynek tulajdonosa azt híresztelte, hogy egykoron maga Sissi tért be hozzá népes kíséretével egy kisfröccsre, s ennek emlékére még egy emléktáblát is festetett a Nagy Diófa utcai címfestővel. Díszes előélete ellenére a kocsmá nyáron lebuj volt, télen késdobáló, a kettő közt azonban elviselhető italmérés, szerda és szombat esténként zenés multság ígéréssel.

A pocsolójában a hátán fekvő férfi is az ígért multság szerves része volt, magyarázta Gordonnak a pultos, akit annyira megrendített a zenész halála, hogy riadalmában nekiállt folyóvíz alatt elmosni a borospoharakat, ahelyett hogy a mosogatólébe dugdosta volna őket pár pillanatra.

– És a neve? – kérdezte Gordon.

– Mármint a nevem? A nevem? Zahler Imre, de nem értem, a nevemnek...

– Az ő nevére gondoltam – intett Gordon az utca irányába. A távolból látta, hogy a kövér hölgy a téren a hatalmas ernyő oltalmában fogadóórát tartott, és két sorstársával együtt nézegették dagadtra hízott ölebeiket.

– Az Esperesére? – nézett rá szomorú szemével a csapos, aztán sóhajtott, letette a poharat, és hátralépett. Falába tompán koppant a kopott padlón.

– Esperes?

– Espár Artúr – bólintott a férfi, és kezét törölte kötényébe, ami messze többet láthatott az életből, mint amennyit egy köténynek látnia illene. – Esperes.

– Értem – nézegette a pult mögött az üvegekkel teli polcot Gordon, hátha talál valami kedvére valót.

– Mit iszik?

– Köszönöm, most semmit – felelte Gordon. – Munka közben, tudja.

– Ó – bólintott a pultos a kellelénél kicsit nagyobb lendülettel, amitől a feje tetején balról jobbra fésült pártucatnyi hajszál elszabadult, és a homlokánál lengedezett.

– Régóta zenélt itt az Esperes? – kérdezte Gordon, aztán meggondolta magát. – A rendőrök mit kérdeztek?

– Azok? Semmit, be sem jöttek – rántotta meg csontos vállát Zahler. – Biztos nem kér inni? Egy gyengéd kisfröccsöt? Egy zsenge viceházmestert? Egy barátságosan nagyfröccsöt? Valami erősebbet?

- Szóval mióta?
- Hát, tetszik tudni...
- Gordon. Gordon Zsigmond – tolta névjegyét a pulton Zahler felé. –

Az Esttől.

- Ó – kerekedett el a férfi szája. – Én is benne leszek az újságban? 85
- Az attól függ.
- Éspediglen?
- Ha sikerül megtalálni az Esperes gyilkosát, akkor talán.
- És ha nem?

– Akkor nem, lévén nem tudott nekem meg a rendőrségnek eleget segíteni az elvetemült emberölő kézrekerítésében – cifrázta Gordon, tudván, hogy ennek a cirkalmas maszlagnak mindenki bedől.

– Három éve – nyelt egyet Zahler, amitől először ádámcsutkája ugrott egy nagyot, majd a lendület a feje tetejéig is elért, megrezzentve a szürkés hajszálakat. – Akkor került ide, mert a tulajdonos, tudja, az azt akarta, hogy új közönséget hozzon magával az új muzsika. Tetszik érteni, ugye.

Gordon körbepillantott. A falakon lógó bekeretezett filmplakátok valójában a lepergő vakolatot voltak hivatottak takarni, a hátsó traktusban a zenekarnak félrekerített részen bokáig ért a cigarettahamu, a plafont ujjvastagon fedte a felszálló füst szürkéssárga lepedéke, a székek csámpásak voltak, az asztalok ingatagok, a vendégek egy része csámpás, de mindegyik ingatag. Aki ült, az jobbra-balra ingott, aki ment, az meg csámpásan rakta egymás után lábait. A helyiséget olcsó bor és szutykos szerelem szaga töltötte meg, az ablakokat hártyszerűen fedte a pára, a sarokban álló vaskályhában hamvadni látszott a tűz, a kalaptartón pedig olyan kalap lógott, amelyről Gordon el nem tudta képzelni, hogy bárkinek is jó oka lehetne a fejébe csapni. Mialatt tekintete bejárta a nagyok nem nevezhető kocsmát, a pultos bort töltött bort az eltévedt kubicosnak, aki bütykös ujjával szájához emelte a poharat, és nagyokat nyelve ivott, miközben egy-egy korty maradéka a szája sarkán magára hagyott borosta erős szálai közt csordogált az álla felé.

- És a zenekar többi tagja?
- Hogy azok mióta zenélnek itt?
- Az is érdekel, de egyelőre jobban, hogy hol vannak.
- Elmentek.
- Haza?

– Ugyan – legyintett csapos. – Mentek tovább, játszani. Ki ide, ki oda. Nem lehet ebből megélni, kérem, maga is láthatja.

Gordon látta.

– Az egyik orfeumba a Nagymező utcában, a másik színházba a körúton, a harmadik meg, az, aki dobol, egy ilyen... – intett Gordonnak, hogy hajoljon közelebb – *vetkezős* házimulatságba jár, tudja.

Gordon tudta, de mégsem.

86 – Nem hallott még róla? – szörnyülködött a csapos. – Én is csak tőle hallottam, hogy szóval az ilyen nagypolgári lakásokban, meg zugló villákban, sőt a Svábhegyen, hogy akkor ott összegyűlnek az urak, meg pár hölgy is, de azok nem olyanok, hanem *olyanok*, amelyikek a zenére *vetkeznek*. Pucérra – tette még hozzá Zahler elkerekedett, az izgalomtól kicsit könnyes szemmel.

Micsoda világ, micsoda erkölcsök, lamentált Gordon.

– Úgy-e? Látja maga is, hova jut a rendes ember világa, amilyen maga meg én. Mindent a pénzért – ingatta a fejét.

Mert hogy az ilyesmi jól fizet, javasolta Gordon.

– Ha maga azt tudná, rögvest dobos lenne, mint az Orlay Csöpi annak a négus Briggsnek a zenekarjában – sóhajtott Zahler, miközben Gordon fél szemmel kipillantott a kocsmá elé, ahol a járdán még neki sem kezdtek a tényleges nyomrögzítésnek. Sugár legendásan lassú volt, cserébe viszont nagyon alapos, s csak kivételes esetben volt hajlandó ellentmondani jelszavának, miszerint „a lassú munkához idő kell”. Gordon ismeretei szerint kivételes eset eddig még nem adódott, és az Esperes sem annak látszott.

– Vagy mint ez a maga dobosa, a...

– Szatyor.

– Az – bólintott Gordon.

– Ismeri?

– Nem – felelte Gordon. – Miért? Ő ismer engem?

– Nem hiszem.

– Na, látja – szedett elő Gordon egy cigarettát, és elkezdte ropogatni az ujjai között. – Mert ha ismerne, egészen más lenne a helyzet, ugyebár. – A pultos tágra nyílt szemmel figyelte, ahogy az apró szálak a pultra potyognak, ám megelőzte őt az egyik asztaltól mágikus gyorsasággal Gordon mellé szivárgó, egészen kicsit foszforeszkáló hajú, lófogú fiatalember, aki azonnal tenyerébe söpörte a szálakat a pultról, amint Gordon a szájába dugta a cigarettát.

A kubikos letette a poharat, és megtörölte az állát.

Mintha megállt volna az idő, lobbantotta Gordon lánggra a gyufáját.

Talán meg is állt.

– Nem lehet, hogy az Esperest az egyik kollegája bökte agyon? – fújta ki Gordon a füstöt.

A pultos jobb keze kisujjának utolsó percével tett rendet a hajszalak között, a feje tetején.

– Mert esetleg részt akart a...

- Tutiból?
Abból, bólintott Gordon. A tutiból.
– Látja ott a Cservenkát? – mutatott a pultos a sarokban kókadozó, absztraktul kövér férfira egészen tűrhető kecskeszakállal.
Gordon látta.
– Na, az a helyzet, mint vele.
A tutival? Az Esperessel? A...
– A Cservenka minden szerda este ki van zárva, mármint a lakásból, amíg Cservenkáné...
– ...született Mogyoróssy Eleonóra Anasztázia – szólalt meg Cservenka a sarokból.
– ...annak rendje és módja szerint hancúrozik egy fiatal balett táncossal, aki...
– Ellikém! – kezdett el zokogni Cservenka, Gordon pedig hamuzott egyet. – Miért hagyta el engem?
– Na látja. Az van kizárva – magyarázta Zahler –, hogy az Esperest valamelyik kollegája bökte volna le, az isten nyugosztalja szegényt.
Gordon aziránt érdeklődött, hogy miért.
– Mert, kérem szépen, miután a műsor a nagy sikerre való különös tekintettel abbamaradt, a muzikusok összehapokolták hangszereiket, és elpuoltak, kivéve az Esperest.
Aki... terelgette Gordon a pultost. Aki...
– Mert az Esperes az egyik asztalnál üldögélt, és egy olyan ki-sebbforma, különös cigányemberrel beszélgetett. Olyan fekete volt az arca, mint annak a Jolsonnak a filmben – magyarázta, a j-t jének, az s-t esnek ejtve. – Énekes. *Jazzénekes*. A címe. A filmnek. Meg a Jolsonnak is. A szerepe. Látta?
Gordon bólintott, majd visszaterelte Zahlert a medrébe:
– És attól még nem várhatta meg valamelyik társa az Esperest?
Az Esperes mellé most tették le a hordágyat, hogy azon a Bonctani Intézetbe vigyék.
– Rohantak azok, mintha tűz ütött volna ki – legyintett Zahler.
– Ki is ütött – jegyezte meg a lófogú fiatalember mögülük. Gordon megfordult, és látta, hogy aprólékos műgonddal, egy apró kis csipesz segítségével tömködi be a dohánytörmléket egy még egészen elfogadható állaptú, félig elszívott cigarettába. – A Dörfler bácsi megint felgyújtotta a konyhát – intett a Nyár utca felé.
– A Vidor bácsi, tudja, a Dörfler, nagyjából kéthetente felgyújtja a konyhát – magyarázta a csapos. – Soha nem akarattal, meg nem is nagyon, a legtöbbször csak a függöny ég.
– És a tűzoltók? – kíváncsiskodott Gordon. – Mert én nem hallottam őket.

– Ó – legyintett a lófogú fiatalember, és beletúrt foszforeszkáló hajába.
– A tűzoltók már nem is jönnek ki, mert nem nagyon hívjuk. Kérem, fel vagyunk
készülve, van a gangon két vödör homok, de most arra sem volt szükség, mert
még időben letéptük, miután meghallottuk az öreg jajgácsolását, lesza-
88 ladtam hozzá, szóval letéptük, mármint a függönyt, és kidobtuk az ab-
lakon. A Vidor bácsi ragaszkodott hozzá, hogy őt is dobjuk ki a függöny
után, mert azt az imádott Joli felesége varrta, és nélküle az élete egy köpetet
sem ér, de a Varsányi Elek a harmadikról adott neki egy pohárka...

Gordon lassan visszafordult a pulthoz, mert a lófogú fiatalember már
nem neki magyarázott, lévén a kubikos elkövette azt a hibát, hogy a szemébe
nézett, és ahogy Gordon látta, onnét nem volt menekvés.

– Családja volt az Esperesnek?

– Három volt neki, egyedül nevelte mindet – bölintott a pultos. – A Man-
cika, a Malvinka, meg a Tivadar. Egyformán szerette őket, és csak a Tivadart
verte, a lányokat soha.

– A felesége?

– Őt egy ideje már nem nagyon verte, mert a tüdőbaj miatt nem tudott
visszaütni, és az Esperes szerint úgy már nem volt meg a sava-borsa – sóhajtott
a pultos. – Aztán az Ilonka meghalt, itt fújták közösen, hogy meglegyen a te-
metésre való – mutatott a sarokba, a feketére kopott padlóra Zahler. – Szóval a
kicsik kalapoztak, én meg ingyen adtam nekik a fröccsöt, mármint nyilván csak
a kicsiknek, olyan piszkosul meleg volt, hogy csak na.

– És akivel beszélgetett? Mármint ma este – tett Gordon egy újabb kí-
sérletet arra, hogy a diskurzust valamelyest követhető irányba terelje.

– Azt én nem ismerem – vont a vállát Zahler. – Olyan kis cigány-
ember volt, jóféle kalap a fején, a bőre, tudja, sötétebb volt, mintha négus lett
volna, de nem az volt

– És mit csináltak?

– Az Esperesék játszottak, a cigányember hallgatta őket, ivott két korsó
sört, az egyik mellé elrágott egy kupica kisüstit, egy szót sem szólt, az ujjai közt
forgatott egy pénzérmét, aztán amikor végeztek, odaszólt az Esperesnek, aki
odament, leült, diskuráltak, de kultúraltan, nem volt semmi kiabálás meg
olyasmi, aztán csak azt láttam, mert közben bejött a Hetényiné, hogy a papu-
csának a bojtját keresi, amit, tudja, vagy a kutyája szokott ellopni papuccsal
együtt, vagy az a hülye unokája, papucs nélkül, szóval erről értekeztünk – nyalta
meg a száját a pultos -, amikor a cigányember felállt, mondott valamit az Espe-
resnek, azzal kiment. Utána az Esperes összepakolt, kicsit sebtében, kiment, és
le lett szűrva.

– Talán a cigányember által? – érdeklődött Gordon. – Az nem lehet?

– Ááá – legyintett Zahler. – Azok nem olyanok. Nótát húzni tudnak, tal-
palávalót is, reggelig bírják, meg még azután is, de nem afféle öldöklős banda,

tudja. Én csak tudom, a dzsesszes zenekar előtt évekig játszott itt egy cigánybanda, soha nem böktek meg senkít se, csak a vonóval az asszonyok vállát – kacintott Gordonra

– Lehet, nem is igazi cigány volt – jegyezte meg a lófogú fiatalember.

– Miért gondolja? – fordult felé Gordon.

– Mert egy olyan volt a lábánál, egy mindjárt mondom, amit pengetni kell, és...

– Gitár – bólintott Zahler.

– Gitár? – ráncolta a homlokát Gordon. – Gitár volt a cigányembernél?

– Vagy egy oltári nagy hegedű vonó nélkül – bólogatott lelkesen a lófogú fiatalember.

– Vagy az – bólintott a csapos is.

Gordon elnyomta a cigarettáját, megköszönte Zahlernek a segítségét, biccentett a többi kuncsaft felé is, aztán megállt a véres, olajos és immáron üres tócsa mellett, és nézte, ahogy a hullaszállító a kátyúkat kerülgetve úgy kanyarog az úton, akárha a sofőr nagy részegségében össze-vissza rángatta volna a kormányt, de Gordon biztosan tudta, hogy volt benne rendszer. Mert ha már a hullaszállító sofőrje is rendszer nélkül rángatja a kormányt, akkor megette a fene az egészet, húzta össze magán zakóját, és elindult a szerkesztőség felé, ahol nemcsak írógépek és telefonok voltak, hanem meleg is.

2.

– „Csak az eredeti, valódi jó rumbára táncolj

Ami tele van e bolondító dallammal, ó

Úgy csap le akár a pumpa, terád e rumba

Babám, rögtön feláll, s partnerre vár.”

– Uramisten – nyögte Gordon halkan, és körbenézett, valaki meghallotta-e. A jelek szerint ő is ugyanannyi figyelmet kapott, mint amennyit ez a rumbának álcázott bolondság, ami az első pillanattól kezdve olyan érzéssel töltötte el, mint amikor éjjelente ropogós murván sétál: az apró kövek lapockái között dörgölték bőrét, fogai alatt csikorogtak. Ezt most bírnia kellett, lévén ide hívta megbeszélésre Incze Sándor, a *Színházi Élet* főszerkesztője. Máskor és máshol nem jó neki, közölte a telefonban, csak ezen a csütörtökön, csak az Otthon Írók és Hírlapírók Körének társalgójában. – Már ha komolyan gondolja, hogy segítsen magának ezzel a Szilágyi Klárával kapcsolatban – tudatta kedélyesen a főszerkesztő

előző nap, Gordon pedig sóhajtott, mert a halálos gázoló színésznő ügye különösen érdekelte. Hollywoodban ezzel a sztorival lett volna tele az összes lap, sőt Gordon még Philadelphiában is hallott pletykákat, miszerint bizonyos hollywoodi kezdő színésznőcskék véletlenül vagy balesetet szenvedtek, vagy

90 balesetet okoztak az egyik nagyobb filmstúdió környékén, ekként remélvén felhívni magukra a figyelmet. Szilágyi Klára azonban nem nyilatkozott senkinek azt követően, hogy a Klauzál utcában először egy utcaseprőt sodort el, majd egy Vincze nevű öregembert gázolt halálra egy hathengeres Chryslerrel. Az ügy nagy vihart kavart, bár nem akkorát, hogy mégis ki alakítson kormányt, ha Bethlen nem, Gordon pedig szent esküvel fogadta Lukács szerkesztőnek, hogy riportot közöl a gázoló színésznővel.

A riporthoz vezető út első és egyetlen állomása a mindenkit ismerő és mindenhova bejáratos Incze Sándor volt, helyszíne pedig ez a híres társalgó az Eszterházy utcában, bár Gordon egyelőre nem nagyon sejtette, hogy mitől híres. Talán attól, ült a kissé ragacsos, minden mozdulatra nyikorgó bőrfotel szélére, hogy ilyen pocskék zenéket játszanak mindenféle büntetés és következmény nélkül. A fényesre kopott szőnyeg mintáját már nem lehetett kivenni, a többi bőrfotelben idős kollegák kókadtak, néhányuk még időben lerakta a szivarcsontot vagy cigarettát a hamutálcába, kettőnek azonban ez nem sikerült. Egyiküknek a szájában aludt el a szivar, s mozdult a hortyogás minden rezzenésére, másikuk meg cigarettával a kezében hajtotta mellkasára borostás állát. Keze a fotel mellett lógott, benne az élettelen cigaretta, amely olyan gyatra minőségű volt, hogy ha nem szívták, nem parázlott, és ez volt az öreg hírlapíró meg a kör szerencséje is, bár ahogy Gordon megnézte a szőnyeget, arra jutott, hogy az talán akkor sem kapott volna lángra, ha benzint locsolnak és gyufát dobnak rá.

– *„Csak az eredeti, valódi jó rumbára táncolj
Amíg ez a zene a rádión tölcserben szól
Párban vagy családi rumban,
Csupán a rumba divat az idén
Úgy éljek én, úgy éljek én.”*

– Melyik divat? – nyögött fel Gordon ismét. – Melyik idén? Melyik kontinensen? – fújta ki a levegőt bosszúsan, az órájára pillantott, majd mélyet sóhajtott, mert látta, hogy van még negyedórája, mire Incze csatlakozik hozzá, és az a tizenöt perc legalább harmincnak készülődött, mert a gramofón mellett egy fess kisöreg üldögélt, snájdig kravátliban és kockás zakóban, ugrásra készen figyelve, mikor jár le a lemez, hogy újat tehessen fel. Gordon megadóan leszegte fejét, és belemerült a kormányalakítási válságba, hogy alig egy kolumna elteltével megszólaljon mellette egy hang.

– Ne szidja a Sebőt, Zsigmond.

Gordon felemelte a fejét. Egy gömböc állt előtte, egy kövérkés medve inkább feszülő, mintsem feszes öltönyben, majdnem tar koponyával, vékonyra nyírt bajusszal, amely akármelyik hollywoodi vagy római filmbonvivánnak jól állt volna, de nem Bodó Bélának, a *Pesti Napló* tudósítójának.

– Akkor kit szídjak?

91

– Szídj, mondjuk, a Kellért.

– Mert?

– Mert ő írta a szöveget. Tudom – tárta szét rövid karjait a zszurnaliszta -, tudom, és igaza is van, de ne mondja, hogy maga még nem írt olyat, amit később ne szégyellt volna.

– Ha maga azt tudná – legyintett Gordon -, de azt nem kellett senkinek sem hallgatnia. Ellentétben ezzel macskazenével.

– Macskazene? – derült fel Bodó ábrázatja. – Ez kérem, ez rumba.

– Csak azért, mert az a címe, meg a szövegben is benne van, még nem az.

– Miért, maga tud rumbázni?

– Nem kell ahhoz táncolnom tudni, hogy halljam, micsoda összecsapott fércmű. Gondolom, Kellér nem tette ki az ablakba.

– Oda nem, de az asztalt megtöltötte a kávéházban egy héten keresztül – emelkedett lábujjhegyre Bodó.

– Tudja, inkább nyivákoljon Vico Torriani a tangóról az éjszakában, mint... – hajtotta le Gordon a fejét, hogy felidézze. – „Úgy csap le akár a pumpa, terád e rumba”.

– Biztos, Zsigmond? Vico Torriani?

Gordon átgondolta, aztán aprókat bólintva fújta ki a levegőt.

– Igaza van. Inkább Sebő meg a rumba, de a szakszofónok helyett, mondjuk, használhattak volna rumbatököket. A hitel kedvéért.

– Mi baja van a szakszofónokkal? – érdeklődött Bodó, és kezét nadrágja zsebébe dugta, amitől hasa még jobban kidülledt, és most már tényleg úgy festett, mint egy túlsúlyos medve.

– Nekem semmi – felelte Gordon. – Csak nem ebben a dalban van a helyük.

– Hanem? Hol van a helyük? – érdeklődött a medvebocs. – Azt nem mondom, hogy egy szakszofón minden esetben jó megoldás, de néha bizony mégis.

Gordon a szemöldökét ráncolta. Bodó mellett, hogy kedélyes diszpozíciójának köszönhetően még akkor is mindenhol szívesen látták, ha nem a legjobb szándék vezette, rendszeresen részt vett a lap rejtvényrovatának elkészítésében, Gordon pedig még a Sebő-féle Kellér-rumbánál is jobban utálta a rejtvényeket, fejtörőket és feladványokat.

– Megoldás? Minek a megoldása? – kérdezte gyanakodva. – Miről beszél, Bodó? Miért nem képes egyszer valamit egyenesen megmondani? Hm? Mennyi az idő? Erre feleljen.

Bodó legyintett, mint akinek csacszkodásokra nincs ideje: – Bonyolult város ez, bonyolult emberekkel.

– Nem mondja.

– Nem olyan, mint Amerika, ahol mindent ingyen adnak.

92 – Ezt az ökörséget meg honnan veszi?

Bodó megrántotta vékony vállát. – Tudom, amit tudok.

Gordon mély levegőt vett, és elharapta a tirádát, amit kollegája fejére olvasott volna, lényegében azt elemezve, hogy miért hiszi azt mindenki, hogy ismeri Amerikát, amikor soha nem jártak ott?

– Most mi a baj? – érdeklődött alig lepezett kaján mosollyal Bodó.

– Nincs semmi baj – mondta végül. – De...

– Nincs? – érdeklődött a kövér kis ember. – Az speciel nem baj, hogy nem jut előre az ügyében?

Bodó úgy tett, mint aki szakszofónt fúj. Gordon a fejét rázva nézte, majd széttárta a kezét.

– Melyik ügyemről van szó?

Bodó nem felelt, szemöldökét ugráltatta tükörfényes homlokán, és lábujjhegyen ingott előre, hátra, és fújta tovább a láthatatlan szakszofónt, meg lehetőszen hamisan.

– Jó – legyintett Gordon zavartan. – Szakszofón. Igaza van. Az az ügy.

– Megvan, hogy ki a gyilkos? – kérdezte Bodó enyhén fennhéjázó hangon, amit Gordon kénytelen volt elnézni neki: igaz, hogy három évvel idősebb volt a hírlapírómedvénél, de annak viszont vele szemben volt négy-öt év fürje a pesti nappalban meg éjszakában, és ha ettől még nem is lett az Otthon Kör elnöke, kivívta a jogot, hogy akár szemtelenkedjen is, ha ahhoz van kedve.

– Nos, ez a Fischer nevű kapitányprotezsált nem nagyon találta meg, de ahogy hallottam, nem is törte össze magát. Nem értem, hogyan lehetett belőle detektív – felelte Gordon.

– Ahogy az apósából kapitány.

– Azaz?

– Gömbös miniszterelnök mindig is híres volt arról, hogy nem felejtí támogatóit és barátait – vakargatta a fülét Bodó. – Ahogy ellenségeit sem.

– Miért hittem azt, hogy ez csak Amerikában divat? – szaladt ki Gordonból.

– Micsoda? A zenészyilkosság? – csillant fel Bodó szeme.

Gordon a fejét rázta, és legyintett.

– Ferenczy mit szólt hozzá?

– A főkapitány – fújta ki a levegőt a kövérkés zsurnaliszta, akárha pápírtrombitát akart volna hangra bírni – tisztában van mindenki képességeivel. A sajátjával meg pláne.

– A kirelejszomát, Bodó, ezzel meg mit akar mondani? – csattant fel Gordon. – Miért beszél rébuszokban?

– Csak annyit akarok ezzel mondani – ingatta kerek fejét Bodó -, hogy a főkapitány mindenkinek esélyt ad, helyüket pedig a rendőrségen belül teljesítményük határozza meg. Ha egy ügy meg van oldva, akkor le van zárva, nem pedig nyitva, mert azt különösen a főkapitányok nem szeretik.

Gordon legyintett.

93

– Ha így folytatja, maga lehet a miniszterelnök sajtótitkárának utóda.

– Ez hízelgő – mosolygott ismét Bodó, láthatón nem értve a nem is anynyira burkolt célzást. – De Antal Istvánnak a nyomába sem érhetnék.

– Ó, szerintem csak egy kicsit kell összekapnia magát, és menni fog. Rébuszokban semmit mondani, ezt kevesen tudják.

– Nos, inkább lehetnék detektív.

– Mert?

– Mert tudom, hogy ki a gyilkos.

– Tudja?

– Sőt – vigyorgott a meghatározhatatlan korú zsurnaliszta.

– Azt is tudom, hogy hol kell keresni.

– Hol?

– A József utca meg a Madách utca környékén.

– Úgy érte, hogy egy cigányprímás bökte le?

– Én nem értek semmit se sehogyan se – vont a meg nevétségesen vékony vállát Bodó.

– Maga meg a rejtvényei, Béla.

– Genau. Én azokhoz értek.

– És ha tudja, hogy hol kell keresni a gyilkost, akkor miért nem találta meg?

– Hahh! – csapott a hasára Bodó. – Mit érdekel az engem? Nem én vagyok – bökött a mellkasára – a bűnügyi zsurnaliszta, hanem maga, ugyebár – ingatta a fejét bosszantó önelégültséggel, majd sarkon fordult, és elgurult.

Gordon még utána akart szólani, de orrát megcsapta egy igencsak kellemes, és a kellesténél talán egy lehetnyivel erősebb arcszesz illata, amelyről azt állították egybehangzó források, hogy külön a *Színházi Élet* főszerkesztőjének keveri egy rajongó olvasója Párizs egyik legkiválóbb parfümgyárában.

– Főszerkesztő úr – fordult meg Gordon.

– Gordon Zsigmond, hát maga az – nyújtotta kezét Incze makulátlan öltönyében, tökéletesen megkötött nyakkendőjében, erős satorra alatt magabiztosan, mégsem tolakodóan mosolyogva. – Mit akarhat egy bűnügyi zsurnaliszta ettől a szegény Klánikától, most mondja meg nekem szépen, ettől a tüneményes tehetségű leánytól, akitől oly messze áll a bűn, mint tőlem a világhír.

Gordon a nyakkendőjét nemcsak meglazítani, hanem levenni is kénytelen volt, majd karján lógó öltönye zsebébe dugni, mialatt a József utcán közeledett a Madách utca felé. A Mátyás téren cigánylurkok kergették először egymást, aztán egy csinosan felöltötött kisleányt, aki kacagva szaladt előlük. A Rákóczi út bűze és zaja itt már nem érte el, hallotta, ahogy léptei kopognak a macsaköveken. A Kálvária tér oldalán egy hórihorgas alak állt köszörűsbiciklije mellett, és éppen egy kerekded asszonysággal alkudozott, aki három kést tartott hurkaujjai közt. A köszörűs ujjai ellenben hosszúak voltak, akár egy muzikusé, körme mocskos, akár egy kubikosé, hosszan lenőtt, vékonyszálú haja akár egy részeges színművészé, hangja meg egy pálnéknak edződött mese-mondóé.

– Tessennassága idefigyelni a legalaposabban, tudja már, hogy ezen a kövön emitten – tapogatta meg maga mögött a kopott köszörűkövet – a legfájintosabb japáni acélt is megfenem én, de úgy ám, akképpen, hogy egy igazi, töről lementszett szarumáj sem mondja meg, hogy nem a Fucsi tüzes katlanjában élesítették, hát ezért mondom én, hogy darabja tíz fillér, mert hát ilyet...

– Tíz fillérért a rosseb borogassa magára az összes követ azon a hegyen – fortyant az apró termetű asszonyság –, tíz fillérért magam élezem meg, ezzel a másikkal emitt! – mutatott böllérékére.

– A svéd acélgyáros, Hangamudszén hagyta jóvá a követem, kéremallásan, nem úgy van az, hogy csak úgy élezgetünk, élezgetünk, legyen nyolc fillér, és éhező ludak rágják ki a májamat, ha ennél olcsóbban megcsinálom én ezt itten magának – kapott a fejéhez a köszörűs.

– Tizenkettő a háromért – állta az asszonyság a sarat.

A téren szaladgáló kislány nevetése gurgulázásba fordult át. Gordon odapillantott. Az egyik lurkó egy lócitrom közepén üldögélt, és nagyon nem tetszett neki a dolgok állása.

– Szakadjon be alattam az anyám sírja, amikor virággal terítem be és csókokkal halmozom el a sírkövét, ha kevesebbért megélezem a késeit magának, mint tizenöt fillér! – rikkantotta a köszörűs, Gordon meg már csak azt hallotta, hogy két tenyér csattanása után indul a köszörűkő, és olyan hangok töltötték be a teret, melyek elől sietős iramban igyekezett menekülni.

A Madách utcába érve ismét egészen más hangokat hallott, szomorkás hegedűszó sírását, egy nagybőgő brummogását és szőnyegporolás ütemes puffogását. Gordon megállt az egyik kapu előtt, és bekukkantott. A szürkeköves udvaron négy-öt ember ült törött lábú, időrágta székeken, bokától fölfelé szmókingban, kemény inggel és gallérral, vagy szalónkabátban, páran zsakettben. Szabályos, kifogástalan toalett volt mindegyiken, egyik-másiknak keménykalap is ült a fejébüdján. Bokától lefelé azonban a szmókingos, zsakettes urak meztláb

voltak, a hirtelen jött, szokatlan nagy melegben hiányzott lábukról a cipő. Valamennyi az álla alatt tartotta hegedűjét. A déli napsütésben úszó udvaron mérgesen muzsikáltak, mert minden éjszaka fenmaradó ember házsártos alkonytig, ezt Gordon pontosan tudta, ezért is igyekezett hetente legalább egyszer az éjszakát ágyban tölteni. Ezek a szmókingos, mezítlásos urak azonban minden éjjel legalább egy óráig fent voltak különböző kocsmákban, lebujokban, multságokban. Mint Gordon kiderítette, az éjszaka még ott sem ért véget nekik, sőt. Ahogy azt a frissen nyílt Palatinus kávéházban a Lipót körúton Balla Vilmos egy csésze igencsak rendes fekete mellett elmagyarázta, a rendes muzsikuscigányok a muzsikálás végeztével szokás szerint kisebb kávéházakban gyűlnek össze, hogy kora hajnalig megtárgyalják a maguk ügyeit. Ilyen alkalmakkor dől el, hogy ki hová, melyik bandába szerződik legközelebb, ki milyen gixert csinált előző éjszaka, és hogy mennyi lett a tényezőzés eredménye.

– Aztán jó egy óra eltelik azzal is, hogy gyűlölnek – jegyezte meg Balla előző este második feketéjét szürcsölvén, mintha soha nem akarna lefeküdni.

– Hogy mit csinálnak? – emelte el Gordon szájától a konyakospoharat.

Balla kedélyesen rácsapott a hasára, amely akkora volt, hogy rendes helyen külön széket érdemelt volna.

– Azt hiszem, soha nagyobb gyűlölet nem létezett még a világon, mint a cigányok jazz zene iránt érzett gyűlölete – jelentette ki.

– A jazz iránt? – tette le Gordon a poharat az asztalra. A Palatinus közönsége egyelőre még csak formálódott, három hét nem is elegendő a fix asztaltársaságokhoz, ám Balla jelenléte némi derűre adott okott a kávéfőző mellett kezét díszkréten tördelő tulajdonosnak.

– Szereti maga a jazzt?

– Hogy a jazzt szeretem-e? – ismételte Gordon.

– A jazzt. Azt. Tudja, szakszofón, dob, gitár, zajkeltés, ének, trombita.

– Nos – felelte lassan Gordon. – Nézze, Vilmos, New Yorkban meg Philadelphiában megkaptam a magam részét a jazzból, és...

– A jazz zene kivette a kalácsot a cigányok szájából – terelte össze ráncait Balla a homloka közepén. – Csak a kenyeret hagyta meg, abból is keveset.

– Mert?

– Ejnye, Zsigmond, hol élt maga! – csattant fel a hírlapíró, a magyar tőzsde lantos krónikása, majd megigazította barna zakója ujjából kilógó ingén a gyöngyház-mandzsettagombot. – Amerikában, tudom, tudom, nem kell mondania, de hát... A szakszofón, az egy gyilkos Budapesten.

– Olyan sok cigánymuzsikus kenyerét vette el?

Balla lebiggyesztette alsó ajkát, aztán megvonta a vállát, amely mozdulatra a mellettük ülő asztalnál himbálózó poéta ijedten hagyta abba poémái rugamai lőállítását.

96 – Azt én nem tudhatom – felelte végül Balla. – Az én primásom, a Farkas, az bírja még, és húzza, de itt vannak ezek a modern helyek – intett körbe kezével, amitől a poéta fűzetje fedezékébe dugta fejét -, ahol aztán csak a modernizmus tombol megállás nélkül. Swing? Így kell mondani, ugyebár.

Így, bólintott Gordon.

– Tudja maga, mi az?

Gordon tudta, Ellington azt játszotta a Cotton Clubban, azzal a förtelmesen ronda mesztic baritonszaksofónossal.

– Na, hát maga történetesen tudja, de most mondja meg nekem, hát mi keresnivalója van ennek a Nagymező utcában? Vagy az Ó utcában?

– Nos – felelte Gordon. – A tánc nem földrajzilag meghatározható dolog, nekem legalábbis ezt magyarázta egy csinos kis nő a Moulin Rogue tánckarából, aki...

– Pontosan – bólintott Balla. – Nem vagyunk mi elmaradva, tudjuk, mi megy Amerikában.

Hogyne, bólintott Gordon.

– Most nagyon sikkes a holdséta.

– Parancsol?

– Holdséta – magyarázta Balla, aztán bánatosan nézegette kiürült csészejét. – Moonwalk – nyitotta száját egy telt, brit hangsúlyú á hangra a zsurnaliszta. – Állítólag ez most a legizgalmasabb dolog a Harlemben.

– Holdséta – ismételte Gordon. – Akkor sem érdekeltek a táncok, amikor Harlemben jártam.

– Nem szeret táncolni?

– Miért, maga szeret?

– Minek néz engem? – villantotta rá híresen szúrós tekintetét a tőzdekrónikás, Gordon meg kivárt egy ütemet. – Hát persze, hogy szeretek! – viogyott Balla.

– Jó magának – keresgélt Gordon a zsebében. – A táncosnőket viszont...

Az ablak mellett egy asztaltársaság azon vitatkozott élénken, hogy a hamarosan tűrára induló magyar futballválogatottnak ki lesz az első számú kapusa. – Hóry, más sem lehet, csak a Hóry – verte az asztalt egy sápadt férfi, mire a mellette ülő nő villámgyorsan lekevert neki egy tockost, és cigarettától kaparós hangon megjegyezte: – Mondtam, hogy az Újváry lesz, Géza, ne ellenkezz annyit, pláne velem ne – csóválta a fejét, miközben mindenki úgy tett, mintha a Gézának nem lenne vörös a homloka és a füle.

– Mi van a táncosnőkkel? – hajolt egy kicsit közelebb Balla.

– Nos, őket szeretem.
 – Ki nem, most mondja meg, ki nem? – ingatta a fejét. – Ezért is nehéz, ugye.
 – Micsoda?
 – Ez a szituáció emitt a prímásokkal meg a szakszofónosokkal.
 – Amennyiben?
 – Amennyiben, de ezt maga is érti, csak valamiért szeret beszél-
 tetni – mosolygott Balla, és Gordon ellenkezését hamvában fojtotta el feltartott
 tenyerével –, a prímások zenéjére a férfiak táncolnak, a szakszofónosok zené-
 jére meg a nők.

– De még hogy – jegyezte meg Gordon, amint eszébe jutott az a
 két leányból álló francia páros, akikkel előző nyáron ismerkedett meg az
 egyik újonnan nyílt bárban a körúton. – Főleg a modern zenékre.

– Na látja.

– Mit?

– Hogy van annak jó oldala is, hogy a jazz lassan de bizonyosan
 egyre kijebb szorítja a prímásokat meg a cigánymuzikusokat, és nem
 csak Pesten ám, hanem egész Európában – pillantott Balla a semmiből
 az ujjai közé került szivarkára.

– És ezért ölnének?

Balla a szájába dugta a szivarkát, és a pincérfiú biztosította gyu-
 falángba tartotta, aztán kifújta a füstöt.

– Azt maga nálam sokkal, de sokkal jobban tudja, hogy ennél sok-
 kal kevesebért is öltek már. Hogy prímások szakszofónosokat, azt tény-
 szerűen nem tudom, de most nézzen a szíve mélyére, Zsigmond, még csak
 nem is kell a legmélyére, mert tudja a választ. Miért nem ölünk? Én speci-
 – pőfékelt – ölni tudnék egy vajjas olajban aranybarnára sült snicliért bécsi
 krumplisalátával – szegezte tekintetét a pincérre. – Snidlinggel.

– Borjúból? – érdeklődött a pincér.

– Mi másból lehet még rendes sniclit sütni? – dörrent rá Balla, mire a
 pincér eloldalgott, Gordon meg feltette az egyetlen kérdést, amit feltehetett:

– És ha gyilkoskedvű prímást akarnék keresni, akkor hol tehetném?
 Azt hallottam, hogy a Madách utca környékén.

Hogy az udvaron üldögélő muzikusok gyűlöltek-e, vagy öltek-e, Gordon nem
 tudhatta, az mindenesetre bizonyos volt, hogy ha igazi cigánymuzikára vá-
 gyott, akkor jobb helyre nem is jöhetett volna. Az öt ember nem egy étteremnek
 játszott, nem egy kocsmá művelt közönségének, nem egy esküvő alkoholtól és
 vágytól fűtött vendégeinek, de még csak nem is egy maroknyi férfiembernek,
 akik a magányos, elkeseredett táncban látták a megoldást az arcukat ráncba-
 szorító gondokra. Maguknak játszottak, halkán, a maguk zenéjét, nem azt, ami-
 től egy rendes magyar úr pödör egyet a bajszán, és ujjáival csettinteni kezdett,

hogy ropja a ropnivalót. Fura dallamok, elnyújtott hangok, bánatos bongás töltötték meg a levegőt, itt egy trilla Lehártól, ott egy futam a rádió egyik bonvivánjának repertoárjából, Gordon ezeket mind hallotta, s tudta, hogy tizedét, sőt századát sem érti annak, amit hall, de nem zavarta, a kapunak tá-
98 maskodott, és hallgatta az udvaron zenélő öregek gyakorlását, mert muzsikus nem attól lesz az ember, fejtette ki neki egyszer egy kapatos konzervatóriumi növendék a Felvidékről, hogy hegedőt vesz, hanem attól, hogy minden nap játszik rajta.

Az öt cigánymuzsikus nem vette észre Gordont, aki a kapunak dőlve azon tanakodott magában, hogy mi legyen az antréja. Azt tudta már, hogy amennyiben zsurnalisztaként lép be, az öregek úgy csukódnak össze, akár az érzékeny kagyló, és úgy változnak át, akár a kaméleon. Itt és most, magukban öt muzsikus voltak, dühös, érző, veszekedő egyéniségek, ám mihelyst megjelenik köztük az uraság, márpedig Gordon az volt, akárhonnán is nézte (és senkit sem érdekelt, hogy nem szerette ezt a szerepet), akkor rögtön egyencigány lesz belőlük, elveszítve minden egyedi vonásukat, tudván: az uraságot csak az érdekli, hogy húzzák, ameddig az úristen el nem szaggatja az összes lószórt a vonón, és kérdezhet tőlük bármit, értelmes választ nem fog kapni, csupán félszavakat, vállvonogatást, esküdozést, hogy semmiről sem tudnak semmit, vagy ha tudtak is valaha, már elfelejtették, de ha esetleg mégsem, akkor most rögvést elfeledik, ellentétben az uraság kedvenc nótájával, amelyet azonnali hatállyal most akkor el is húznának.

Ekkor megjelent egy hatodik muzsikus az egyik házikóból előlépve, aki olyan apró volt, akár egy nagyobbacska gyermek, bőre sötét, arca aszott, keménykalapja alól ősz fürtök kandikáltak ki, inas kezében egy gitárt tartott, és így szólt maga mögé:

– Mit akarol te ettől? – emelte fel a hangszert. – Nem jutol te azzal sem mire se, ha eztet pöngeted. Nézd meg, én hova jutottam – csóválta a fejét, és a többiek felé ballagott. Pár pillanat múlva az ajtóban felbukkant egy legény, nem lehetett több tizenöt évesnél, szája fölött már serkent a bajusz.

– Semmi jó nem sül ki abból...

– Maga meg mit akar emitten? – szólalt meg Gordon mögött egy hang. Lassan, szinte unottan fordult meg. Egy harminckörüli tagbaszakadt legény álldogált előtte, mélyen ülő, sötét szemmel, feje búbján mindent látott filckalappal.

– Banda Marcit vagy Vidák Jóskát keresem – felelte Gordon. – Legénybúcsút szervezek, és az én Jenő barátomnak csak a legjobb primás húzhatja.

– Na, azokat itten aztán meg nem találja – futott nevetésre a férfi szája, kivillantva csalé fogsorát, amiért, ebben Gordon biztos volt, leányok tucatjai éltek-haltak. – Azok, na, azokat a Svábhegyen keresse. Ott van nekik palotájuk.

– Ne mondja.

– Most mondtam.

Gordon a fejét csóválta.

– Akkor fölöslegesen jöttem volna ide.

– Ha maga mondja.

– Hol is játszanak?

– A Banda Marci bácsit vagy a Ritzben találja, vagy az Angolparkban az úr.

– És azok amott? – intett fejével Gordon az öt öreg felé, akik gyanakvó tekinteteket vetettek néha feléjük. Az ég dörrent egyet, de senki sem vette komolyan a bolondos meleg időben a vihar közeledtét.

– Azok? Vén trógerék azok már – húzott egyet a nyakán a fiatalember.

– És a gitáros?

– A gitáros? – legyintett a fiatalember, akárha most vette volna hírért, hogy a vetésben három vaddisznó tombolt egész éjjel. – Az a Rezső.

– Gitárral? Csak nem jazz-zenész?

A fiatalember nevetése majdnem olyan vonzó volt, mint a mosolya.

– Ugyan, nem szereti az a jazzt, csak a bluest – mondta, az u és e hangokat külön ejtvén. – Tudja, az olyan amerikai négerzene.

– Tudom.

– Ottan tanulta a Rezső, mertháthogy ottan élt – villant megint a csalé mosoly, és ezúttal két, egymásnak támaszkodó fog közül egy fogpiszkáló is előbukkant. – A nevit is onnét hozta.

– A Rezsőt?

– Nem aztat, hanem a Cukorborsót.

– Ő a Cukorborsó? – csodálkozott Gordon. – Az a kis ember? Hát tudja, milyen híre van neki?

– Milyen? – nézett rá a fiatalember erős megütközéssel.

– Hogy milyen hirtelen haragú, vérszomjas egy alak az – súgta hangosan Gordon, igyekezvén minél jobban belecsúszni a terézvárosi úri ficsúr szerepébe. A fiatalember szemöldöke összerándult az orra fölött, szemét forgatta, majd erősen hunyorítva Gordonra nézett.

– Mit mondott az úr?

– Nem az? – táncolt vissza Gordon megrántva a vállát. – Ezt hallottam a Rezsőről.

– Kitél?

– Hát ez az, látja – bólintott egy nagyot Gordon. – Hogy már magam sem emlékszem. Valamelyik éjjel a Nagymező utcában belefeledkeztünk egy ferbli-partiba, ott mondta valaki, de annyian mondtak ott annyifélet, hogy...

– Na akkor majd én! – szakította félbe a fiatalember.

– Maga mi? Vérszomjas? Hirtelen haragú?

– Majd én húzom a talpalávalót a cimborája búcsúján – düllesztette ki a mellét a fiatalember. – Lakatos Flórián, kérem tisztelettel, és nincsen olyan nőta, amit mi ne tudnánk. De ha van, akkor csak mutassa meg a kottát egy pillanatra, és már húzzuk is, vagy ha kotta nincs, csak futyolni tesszen, 100 aztán...

– A Rezső is?

– Ő? Hát ő már kéremallásson, ő már nem nagyon hegedől, nem is nagyon muzsikál már bandában sem, egyedül szokott nagynéha a Három Fillérben, meg itten, a házában, amott – intett az egyik kis vályogház felé. – Szóval aztat mesélik, hogy Ámerikában valami utat épített, és ottan történt valami egy nagy emberrel meg egy kicsi talicskával, tudja, és hát azóta a gitár meg az a blues, ha arra szottyán a kedve, és még...

– Na idefigyeljen...

– Lakatos Flórián.

– Na idefigyeljen Lakatos, megígérem magának, hogy ha a Banda Marci nem ér rá, akkor eljövünk magához a haveremmel ketten, meghallgatjuk, aztán ha úgy húzza, ahogy azt kell, akkor maga jön a búcsúra.

– Banda kell?

– Mindig kell egy banda – bólintott Gordon, és már a kilépőjét tervezve. Ha most ügyesen elillan, Lakatos csak arra emlékszik majd, hogy volt itt egy ficsúr, aki valamiféle legénybúcsúra keresett cigánybandát, nem pedig arra, hogy a Cukorborsó Rezsőről faggatták, akire igencsak ráillett a csapos személyleírása, meg még tucatnyi öreg cigánymuzsikusra, akinek az ínyéből elfogyott a fog, újjából az erő, szívéből a kedv, mert ha az ember minden éjjel kiteszi a szívét, rálógatja a vonóra, akkor a lószőr sokkal, de sokkal gyorsabban vásik a szív súlyától, mint rendes esetben.

4.

Gordonnak beletelt majdnem egy hetébe, mire ott találta Rezsőt a Három Fillérben, a Vörösmarty utcában, és ezidő alatt egyszer sem feledkezett el az apró emberről, meg a másikról, a véres tócsában a Klauzál téren. Nem is tehetett volna, mert Lukács annyit székálta, hogy a végén már maga is kezdte unni az egészet. Lukácsot nem érdekelt, hogy Fischer detektív látványosan a folyó ügyek stóciának legaljára tette az Esperes aktáját, pedig Gordon magyarázta neki, hogy a kapitányprotezsált egyfelől talán közepes detektív, ám másfelől meg pocskék, mert ahogy hallotta, szeret ügyeket gyorsan megoldani az íróasztala mögül, úgy hajlítván a tények vonalát, hogy azok az ő elképzelésével fusanak párhuzamban. Lukács erre azzal tromfolt, hogy mutasson neki egy detektívet, aki lelke legmélyén nem ilyen, s amikor Gordon éppen sorolni kezdte

volna, a szerkesztője csak legyintett, mondván: mendemondára nem alapozhat semmit, se cikket, se kellemetlen pletykát, támadást pedig egy kerületi kapitány veje ellen a legkevésbé sem.

Gordon rántott egyet a nyakán, bement a kapitányságra, és az egyik sarokban egy fogalmazóval beszélgetett, a másikon egy rendőr- 101
őrszeggel, a botrányos állapotban lévő harmadik emeleti mellékhelyi-
ségben pedig egy tisztviselővel, és persze a sajtóirodán szinte mindegyik
kollegával. Aztán elment a Bonctani Intézetbe, az elejétől a végéig elolvasta a
halottkémi jelentést, beszélt a halottkémekkel, végül fogta magát, és egy egész
délutánt meg egy fél estét rászánt arra, hogy az Esperes rokonaival és
szomszédaival társalogjon a Ferencvárosban, a Soroksári út egyik mel-
lékutcájában, a vágóhíd mögött.

Dolga végeztével sem lett jobb a kedve, mint előtte volt, bár ezt egyáltalán nem is várta. Az Esperes a tüdejét is kifújta a gyerekeiért, amióta a feleségét eltemette. Fújta a szakszofónját, ha kellett, ha nem, fújta a bandában a Klauzál téren, fújta egy másikon a Magyar utcában, fújta esküvőn, temetésen, bálban és bálon kívül – bárhol és bármikor, ahol fizettek érte. A szomszédok két dologban értettek egyet: az Esperes mindent megtett a gyerekeiért, és mindenki kerülte őt, mint a beomlott falú budít az utca végében. Gordon meg tudta érteni a szakszofónost, aki minden éber percét zenéléssel, zajban és füstben töltötte. Kinek lett volna kedve ezek után kövér öregasszonyokkal és barnafogú vénemberekkel diskurálni arról, hogy régen minden jobb volt? Az Esperes nem diskurált senkivel, nem nagyon szeretett ő senkit, és mások sem nagyon szerették őt. A Klauzál utcai banda tagjai pillanatok alatt találtak a helyére egy másik muzsikust, könnyet ők sem ejtettek érte, bár a dobos talán mintha egy kicsit sajnálta volna őt is, meg a családját is. Még az anyját is elzavarta minden nap, hogy nézzen rá a gyerekekre. Mancika, a legnagyobb leány pár hónapja lett nagykorú, hirtelen az ő nyakába szakadt a család összes baja, a két kisebb testvére meg a bűdös kis lakás fenntartása. A dobos anyja hol főzni segített, hol takarítani, hol alkalmi állást kerített neki. A dobos végül a társait is rávette, hogy ugyanúgy rendezzenek gyűjtést a gyerekeknek, ahogy az Esperesnek szerveztek, amikor a feleségét temette.

Gordon akárkivel beszélt, mindenki ugyanazt mondta: a szakszofónos kellemetlen ember volt, kedvetlen, mogorva, egyedül akkor ült mosoly az arcán, amikor azt a nyavalyás hangszert fújta. Amikor nem fújta, kötekedős volt, kurta és goromba. Mint kiderült, a Tivadar nevű fiúgyermek is megérdemelte a pofonok egy részét, mert rossz társaságba keveredett. Gordon nem talált mást, mint egy szomorú alakot szomorú élettel, azt meg már erős tíz éve tudta, hogy kellemetlen emberek is esnek gyilkosság áldozatául, olyanok, akikkel csak erőlködve lehet együtt érezni, akiket csak nehezen lehet sajnálni, ám nem esett

abba a hibába, amibe ez a Fischer nevű divatmajom, aki úgy viselkedett, mintha az Esperes csak azt kapta volna, amit megérdemelt, és „szerelemfélézés”-ből fakadó emberölésként kezelte az ügyet, ismeretlen elkövetővel, amivel Gordonnak csak két problémája volt. Először is senki még egy szóval sem említette, 102 hogy az Esperesnek bármiféle nőügye lett volna, másodszor meg a nyomorult szakszofónosnak emésztési zavarból és problémás fogazatból kifolyólag erős szájszaga volt, ami miatt inkább taszította, mint vonzotta a nőket.

De Gordon talán nem is kapálózott volna annyira Fischer detektív „szerelemfélézés” elmélete ellen, ha egyik reggel azzal nem fogadja Lukács:

– Holnap reggel mindenképpen legyen ott a rendőrségi sajtóirodán – billegette két ujjá között boszorkányos gyorsasággal piros irónját.

– Minden reggel ott vagyok.

– Most végre pontot tehet ennek a szakszofónos gyilkosságnak a végére.

Gordon keze megállt a szerkesztő ajtajának kilincsen.

– Hogyan? – fordult hátra kezében a kilinccsel.

– Fischer detektív letartóztatott egy fiatal cigányprímást a Király utcából.

– És miért tette?

– Mert állítólag nagy hangon szidta a jazz-zenészeket, szidalmazta őket elég cifrán, és...

– Mennyire volt részeg?

Lukács vállat vont.

– Amennyire elvárható.

– Mire bevitték a kapitányságra – markolta meg Gordon erősen a kilincset –, és csodák csodájára a fiatalember reggelre töredelmesen bevallotta a gyilkosságot.

– Valahogy úgy – nézett rá Lukács. – Mert ez ellen magának van kifogása?

– Miért, magának nincs? – hőkölt hátra Gordon. – Nyakamat rá, hogy Fischer elmélete semmit sem ér. Se így, se úgy. Ha nem talált szeretőt, talált egy bűnbakot. Munka meg nyomozás gyanánt.

– Akkor Fischer mindent tud arról, hogyan kell detektívnek lenni – pillantott rá a szivarfüstön keresztül Lukács.

– Ez se ér sokat – legyintett Gordon. – Se a szerelemfélézés, mert nincs szerető, se a bűnbak, mert részegen sokmindennel dicsekszik az ember, de gyilkossággal ritkán, meg a harmadik tippnek sincs sok teteje – nézett Lukácsra. – Az egy ökörség. Hogy ezért öljön valaki. Mert hogy a cigánymuzsikusok gyűlölik a jazz-zenészeket. Ugyan már.

– Az lehet, hogy ugyan már – mosolygott jókedély nélkül a szerkesztő -, viszont Fischernek van egy gyanúsítottja, ráadásul őrizetben, aki mindent bevallott.

– Meg legalább öt olyan detektívje, amelyeknek akkora a tenyere, mint rendes háztartásban a sparhelt – jegyezte meg szárazon Gordon.

– Nem tudom, mire akar kilyukadni, időm sincs megvárni – pillantott rá Lukács István, és szívott egy nagyot a szivarjából -, de holnap reggel mindenre fény derül, délben adhatja le a cikket a megoldott bűnügyről – fejezte be szárazon. – Tízkor lapzárta – tette még hozzá, fel sem pillantva a kéziratkötegből. – Addig van ideje, akármit is akar vagy tud még csinálni, amit az elmúlt tíz napban nem tudott, mert jön nekem az elméletekkel meg a cáfolataival, meg az ökörségekről tartott értékeléseivel, de hacsak nem írt suttyomban egy cikket, akkor még egy gyatra sztorit se nagyon kaptam magától.

Gordon betette maga mögött az ajtót, és azzal a lendülettel a kapitányságra indult. A letartóztatott cigányprímással nem beszélhetett, ezt pontosan tudta, így meg sem próbálta, de addig nyitogatott és csukogatott ajtókat, beszélgetett és kérdezett, míg nem talált egy szolgálaton kívüli őrszemet, aki egy csomag egyiptomi cigarettáért cserébe elmondta neki, hogy a fiatal primás az anyját gyászolva öntött fel a garatra, és hordott össze mindenfélét a Király utca összes kocsmája összes vendégének, de hát ez a Fischer, rántotta meg a vállát a nagydarab őrszem, amint zsebébe csúsztotta a finom cigarettát, ennek most felfele száll a csillaga, pláne, hogy az apósa röpteti, és ha egyszer Fischer azt mondja, hogy igaza van, akkor az van neki. Igaza.

– Hm – bólintott Gordon, majd tüzet adott az őrszemnek, azzal lesietett az emeletről, ki az októberi tavaszba, hogy a Zrínyi utcából hazasétáljon a Lovag utcába, mert a Három Fillérbe ilyen jólöltözöttek mégsem állíthatott be.

* Rendhagyó játékra invitáljuk kedves olvasóinkat. A novella első részében öt bekezdés első betűjét összeolvasva kapunk egy szót, ahogy a második részénél is. Aki bármelyiket beküldi ímélnél (jasz.attila@ujforras.hu), az megkapja emailben a novellát a teljes terjedelmében.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLEYI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCs ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.